

Karlstadmodellen

TÄNK OM NÅGON SAGT DETTA FÖR LÄNGESEDAN!

Handledarutbildningen 2017-2020

Sammanfattning

Efter tre års studier har 16 nya handledare i Karlstadmodellen certifierats. Den sista terminen av utbildningen blev inte som planerat på grund av pågående Coronapandemi. Till stor del fick vi mötas virtellt i stället för fysiskt och också vår kursavslutning försvann. Jag saknar mötena med denna fantastiska bukett av engagerade personer från Finland, Danmark, Norge och Sverige.

Det glädjer mig att kunna presentera denna sammanställning av bidrag från kursdeltagarna. Rubriken på kompendiet bestämdes i ett tidigt skede av processen som en riktgivare för bidragens innehåll.

Engagemanget i språk, språkstörning och språkträning har många ansikten.

Irene Johansson

kursledare

Innehåll

Björg Uhlin Hansen: Barnekonvensjonen.....	2
Brita Snemyr Holtet: «Ikke sitte her! Kom! Vi må gå!»	9
Giovanna Pradenas: "Karlstadmodellen" en rättighet för alla.....	16
Hannah Nordén: Språkutveckling.....	20
Hanne Ulveseth: Språkløs, eller finnes veien til kommunikasjon og håp?.....	24
Hege K Fjeldstad: Gjer nåke!	30
Ingeborg Sommerfeldt: Skulle ønske noen sa dette!	36
Jenni Bergdahl: Kom igång med tecken och språkträning	44
Jessica Straubhaar: Det "omöjliga" är möjligt!.....	50
Lina Larhult: Inbjudan till en språkresa	56
Lykke Thrane Møller: Benjamins stemme	62
Majbritt Sloth Rasmussen: Hvorfor lige Karlstadmodellen?	68
Margareta Halvarsson: Språkutveckling genom samtal.....	78
Mette Henriksen: Hvorfor sprogræne med netop Karlstadmodellen?	85
Sari Vähäniikkilä: Karlstadmodellen och barn med dövblindhet	92
Therese Persson: Elsa ska ha rätt att välja!	101

Bjørge Uhlin Hansen

Barnekonvensjonen

Sett fra et barnehageperspektiv,
Og en spesialpedagogs bekjennelser.

Mitt navn er Bjørge Uhlin Hansen. Jeg er 67 år.

Jeg er spesialpedagog og gestaltveileder. Er også utdannet aromaterapeut.

Da jeg var femten år fikk jeg en stiloppgave på videregående skole: "Har psykisk utviklingshemmede rett på skolegang?" Jeg hadde kun et klart svar: "Ja!" Og siden den gang har jeg vært opptatt av å arbeide for å legge til rette for muligheter og rettigheter til utvikling og skolegang, både for barn og voksne med kommunikasjonsvanskeligheter.

Jeg er førskolelærer av grunntidning(1977), aromaterapeut(1996), og jeg tok spesialpedagogikk med fordypning i tidlig intervensjon i 2002, samt gestaltveiledning i 2009 - 2011.

Jeg har jobbet i barnehage, på kompetansesenter, dagsenter, i voksenopplæringen og innen PPT med små og store mennesker innen autismespekteret, med utviklingsforstyrrelser, blinde og døvblindfødte.

Jeg opplevde tidlig behovet for en alternativ kommunikasjonsmåte for å nå fram til barn og unge jeg arbeidet med, var opptatt av sansestimulering, og tok derfor aromaterapiutdanning. Jeg har jobbet med bilder og symbol, og sett behovet for struktur, gjentakelser og kontinuitet. Jeg har opplevd at pendelen har svingt fra den ene metodikken til den andre. Menneskesyn og lover som forankret barns rettigheter har stadig vært en kilde til diskusjon.

Jeg hadde hørt om Karlstadmodellen, men ikke før jeg deltok på en konferanse i regi av laKM i 2017, innså jeg at her fantes det en modell hvor alle puslespillbitene falt på plass, og jeg begynte på veilederutdanninga. Gjennom tegn til tale opplever jeg å kunne uttrykke eksakt det jeg ønsker å formidle, og jeg oppnår en bedre og direkte kontakt med barnet, enn når jeg måtte gå veien om felles oppmerksomhet på bildekommunikasjon. Etter tre års utdanning har jeg fått verktøy til å kartlegge hvor barnet befinner seg i språkutviklinga, jeg har kunnskap og erfaring med nettverksarbeid og jeg vet hva neste trinn vil være på barnets språkreise.

Professor Irene Johansson har vært en dyktig veiviser og en stor inspirasjonskilde hele veien, og jeg har hatt stor glede og nytte av faglige diskusjoner og refleksjoner med kunnskapsrike medstudenter på alle samlingene.

BARNEKONVENSJONEN

sett fra et barnehageperspektiv,
og en spesialpedagogs bekjennelser.

Bekjennelser, erfaringer eller frustrasjoner... De siste tre årene har jeg vært med på en reise jeg aldri kunne ha sett for meg ved reisens begynnelse.

Jeg er spesialpedagog, begynte i ny jobb, gledet meg til å ta fatt og hadde store forventninger til hva dette ville innebære. I deler av jobben var det anbefalt å jobbe etter Karlstadmodellen (1). Dels som følge av dette, og dels av egen interesse, begynte jeg derfor på min veilederutdanning innen Karlstadmodellen. I denne utdanningen måtte jeg velge meg et kasusbarn, som jeg skulle følge og arbeide med i forbindelse med det vi lærte og tok for oss på samlingene. Jeg var spent på hvor reisen ville ta oss; mitt lille kasusbarn på 2 år, som jeg heretter benevner som Kim, familien, og meg selv.

Og jeg var minst like spent på å følge den utviklinga dette ville få for personalgruppa, og dermed også de andre barna i barnehagen, siden jeg ville dele kunnskap og veilede om både metodikk og modell.

Barnehagen synes å ha mye på plass; en årsplan forankret i Barnehageloven (2) og Rammeplanen (3), samt underlagt "andre lover og forskrifter". En visjon om *å fremme drømmer og livsglede*. Barnekonvensjonen var ikke direkte nevnt, men Barnehageloven bygger på verdier forankret i Menneskerettighetene.

Jeg understreker og utdyper i mitt jobbintervju at jeg har mitt pedagogiske grunnsyn basert på humanistiske verdier, hvor jeg ser på meg og barnet som likeverdige partnere, men hvor jeg har det største ansvaret, fordi jeg besitter mest makt i min posisjon som voksen og er den sterkeste part. Dette vil jeg aldri forlate.

Barnekonvensjonen (4) er en avtale som gjelder for nesten alle land i verden og den første internasjonale menneskerettighetskonvensjonen som gir barn spesiell juridisk status. FN bestemte for 30 år siden at verden skulle ha en Barnekonvensjon. Barnekonvensjonen er ratifisert i norsk lov.

November 2016: Jeg har et brennende håp, en levende drøm og en sterk tro på å bygge gode relasjoner med foreldre, barn og voksne i barnehagen. Jeg ser for meg gjensidig samarbeid og deling av kunnskap. Jeg mottar veiledning i Karlstadmodellen og tegn til tale fra Statped (5), og ønsker å få mer innsikt i denne modellen og videreformidle til alle rundt Kim, som jeg følger 15 t/u. Nettverksmøter inngår i veiledninga.

Barnehageåret 2017/18: Foreldrene ønsker at Kim fortsetter et ekstra år på liten avdeling, som består av 12 barn, i alderen 1-3 år. Hen er født 2 mnd før termin og vil ha bedre muligheter til språk- og sosial utvikling på denne avdelinga, med mer skjermet fysisk

miljø, enn på stor avdeling, hvor det er 40 barn i alderen 3-6 år.

Veiledning fra Statped avsluttes, og jeg begynner på veilederutdanning i Karlstadmodellen. Ledelsen på barnehagen stiller spørsmål ved behovet for å ha nettverksmøter med foreldrene; dette krever personale og det blir mindre oppdekning av de andre barna. En assistent og jeg er ute fra avdeling en time, hver fjerde uke, på nettverksmøtene mens barna har sovetid.

Det er ulike pedagogiske grunnsyn på avdelinga, og flere voksne kvier seg for å bruke tegn til tale.

Ledelsen sier at foreldrene til Kim krever mye i forhold til ett barn; det er 11 andre barn på avdelinga, som også har behov for personalet. Det blir antydning at det må drives med andre aktiviteter enn språktrening. Dette er belyst i *Individuell tiltaksplan*, som jeg har skrevet for hen, hvor mål for alle utviklingsområder er satt. Jeg har gjort *Individuell tiltaksplan* kjent for alt personale på avdelinga, og understreket for dem at planen også er vårt arbeidsverktøy.

Foreldrene stiller spørsmål til ledelsen om hva som skjer og hvem som følger opp Kim når jeg ikke er tilstede, men får ikke klart svar.

Jeg har også timer med barn på stor avdeling, og jeg jobber med å få på plass dagsplaner og mer struktur der, dels med tanke på å forberede Kims overflytting.

Det avholdes foreldremøte på liten avdeling, hvor jeg informerer om og viser tegn til tale som brukes i rutinesituasjoner. Jeg opplever det positivt når flere av de andre foreldrene forteller at de forstår egne barn, som ennå ikke har utviklet talespråk, bedre når barna bruker tegn til tale. Jeg har stadige møter og diskusjoner med ledelsen om situasjonen.

Barnehageåret 2018/19: Kim flytter på stor avdeling. Mye handler om sikkerhet, da Kim er en vandrer, som åpner dører og går av sted, uten å se seg tilbake. Foreldrene krever lås på alle dører som fører ut av avdelinga.

Foreldrene ønsker at assistenten, som har fulgt Kim hele tida, får følge over på stor avdeling. Ønsket innvilges ikke. Foreldrene ønsker å vite hvem som følger opp Kim når jeg ikke er tilstede, men får ikke oppgitt hvem eller timeressurs. Kims foreldre er usikre og bekymret for om barnet deres blir godt nok ivarettatt, men opplever ikke å bli lyttet til.

Foreldrene stiller spørsmål ved språkmiljøet, klager til ledelsen og etterhvert kommunen. Det blir igangsatt observasjoner på avdelinga ved PPT. Jeg blir bedt om ikke å være tilstede; de vil observere de andre. Det anbefales å dele i mindre grupper og skjerme gruppa til Kim.

Jeg lager rammer for fysisk miljø, dagsplan og rutiner for 14 barn på hens gruppe i samarbeid med to andre voksne. Alle barna lærer tegna Kim bruker. To førskolebarn knytter nære relasjoner til hen. De tar Kim med i lek og rutinesituasjoner; og Kim må lære å innrette seg etter barnas lek og regler.

Ledelsen stiller igjen spørsmål ved nettverksmøter og hyppighet, og undrer seg over om det er Karlstadmodellen som gir foreldrene falske forhåpninger om hva de kan kreve, og antyder at foreldrene ikke kan bestemme barnehagens innhold. Ledelsen er kjent med at både

foreldrene og jeg har deltatt på Karlstadmodellens Sommerskole.

Jeg blir oppfordret til ikke å kommunisere med foreldrene på min private telefon, men la all kontakt gå via barnehagens nettside "Meldeboka".

Midt oppe i alt dette blomstrer Kim, og kommer med sin første 3-ordssetning på eget initiativ, en dag vi sitter på et lite grupperom, og en av hens venner er med på jobbinga vår.

Barnehageåret 2019/20: Ledelsen forlanger å delta på nettverksmøter. Foreldrene ønsker svar på hvem som følger opp Kim når jeg ikke er tilstede. Fysisk miljø endres; de fleste måltider flyttes til fellesrom med 40 andre barn. Kim får egen plass, de andre skifter plasser. Kim holder seg innimellom for ørene.

Rom endrer plutselig innhold, aktiviteter og leker flyttes og endrer plass, rutiner endres. Det er mye støy og uro på avdelinga. Personalgruppa endres. Det blir vanskelig å opprettholde rammer og samhold i gruppa med 14 barn, hvor Kim hører til. Et yngre barn har god kjemi med Kim. Jeg tar ofte med meg disse to ut av fellesarealet for å skjerme begge fra støyen, og i håp om å styrke deres relasjon og bygge felles tegnkompetanse. Disse to barna utvikler en gryende form for rollelek.

Ledelsen sier at vi må opptre som en enhet utad mot foreldrene. Foreldrene trekker sin søknad om utsatt skolestart. De har mistet tilliten til barnehagen. Foreldrene sender klage til Fylkesmannen om diskriminering av Kim.

Jeg og foreldrene synes at Kim har stagnert i sin språkutvikling, i alle fall går det senere nå, enn tidligere. Jeg får flere ganger høre fra ledelsen at jeg må huske at vi ikke er noen "Karlstadmodell-barnehage", og at det er 41 barn på avdelinga. Kim er en av 41, og det er mange med spesielle behov. Det blir stilt spørsmål ved om ikke Kim bør lære seg å være mer sosial. Jeg forklarer at for å være mer sosial må hen ha *språket som verktøy*, for å kunne spørre om hen får være med i leken. Det blir også stilt spørsmål ved dokumentasjonen jeg hver dag lager for at Kim skal ha med hjem, og den tida jeg bruker på det. Jeg forklarer at hen da får en mulighet til å fortelle hjemme hva hen har gjort i barnehagen denne dagen, gjennom bilder og tegn, som alternativ supplerende kommunikasjon.

Jeg sier igjen kraftig i fra og leverer skriftlig bekymringsmelding til lederen, da det blir antydnet at to personer som betyr mye for Kim skal flyttes. Den ene er en assistent som er spesielt opptatt av Kim, og omtrent den eneste på avdelinga som bruker tegn til tale. Jeg peker på hens rettigheter og behov for et godt språkmiljø. Jeg ber om at ledelsen må gi beskjed til enheten over barnehagen, dersom vi har for lite ressurser til å ivareta Kims rettigheter, henviser til Barnekonvensjonen og minner om Barnehageloven og Rammeplanen.

Jeg stiller samtidig min stilling til disposisjon, om det er jeg som er problemet til all intern uro. Jeg blir oppfordret til å se på alt jeg har fått til og være fornøyd med det. Jeg må ikke stille så store krav til meg selv og de andre; jeg må se på hvor langt vi er kommet, og godta at det er godt nok. Jeg blir utfordret til å være mer på avdelinga, samtidig som det forventes at jeg skal ha ansvaret for Kims språkutvikling.

Barnets rettigheter: Jeg stiller spørsmål ved om Kim har like rettigheter som de andre barna på avdelinga, og om det finnes likeverd mellom hen og de andre?

I **Barnekonvensjonen, artikkel 2** står det: *“Ethvert barn skal beskyttes mot enhver form for diskriminering, også uansett funksjonshemming eller på grunn av foreldres meningsytringer.”* Diskriminering betraktes som å bli behandlet mindre gunstig enn andre.

I **artikkel 23**, står det: *“Et barn som er psykisk utviklingshemmet bør ha et fullverdig og anstendig liv som sikrer verdighet, fremmer selvstendighet og bidrar til aktiv deltakelse i samfunnet”.* Videre at: *“Funksjonshemmede barn har særlige behov og hjelpen skal innrettes slik at barnet mottar undervisning og opplæring som best mulig fremmer sosial integrering og personlig utvikling.”* Ut i fra Kims historie kan det ikke sies at hen er behandlet likeverdig med de andre barna. Hen har særlige behov det ikke er tatt tilstrekkelig hensyn til.

Barnehagen er det første steget på vei mot et utdanningsløp som skal fremme barnets aktive deltakelse i samfunnet. Hvordan er dette mulig, uten et miljø hvor hen får brukt og utviklet sine språklige ytringer i samspill med andre?

I **artikkel 3** blir “Barnets beste” behandlet: *“I alle handlinger som berører barn skal barnets beste være et grunnleggende hensyn. Rettigheter og forpliktelser til barnets foreldre om å treffe egnede tiltak for barnets beste”* er også nevnt. Foreldrene til Kim har verken opplevd å bli møtt med forståelse, å ha blitt tatt med på samråd eller gitt positive tilbakemeldinger for sitt engasjement for sitt barn.

I **artikkel 6** omhandles retten til liv og utvikling: *“Alle barn har rett til et liv og ei framtid.”*

Uten å bli integrert på lik linje med de andre barna, uten å få lagt til rette for å delta i alle aktiviteter ut i fra sitt ståsted, har ikke Kim blitt sikret muligheten for en optimal utvikling.

I **artikkel 12** står det om *“barnets rett til å ytre egne synspunkter og bli hørt i alle forhold som vedrører barnet.”* Kims stemme blir knapt hørt eller sett.

Forbedringspotensiale? Med tanke på formuleringene i disse artiklene har barnehagen et stort forbedringspotensiale.

En av de viktigste forutsetningene for inkludering er at det bygges et godt språkmiljø i barnehagen, og at personalet samarbeider rundt organisering, metodikk og holdninger til barnet.

Foreldrenes tillit skal det mye til for å gjenopprette. Likevel kan de oppleve en bedre avslutning på Kims opphold i barnehagen, om de ser at det jobbes mot felles mål og for et bedre språkmiljø.

Barnekonvensjonen i Geneve: Alle FNs konvensjoner har komiteer som fører kontroll med arbeidet som gjøres. I Geneve sitter Barnekomiteen som følger opp landene når det gjelder Barnekonvensjonen og barns rettigheter. Hvert femte år må landene rapportere. Norge har 50 organisasjoner for barn og unge som skriver rapporter. Barneombudet skriver egen rapport.

Funksjonshemmede barns rettigheter, som ikke er annerledes enn andre barns rettigheter, omfattes også i denne rapporteringa. Norge har nå forpliktet seg til å drive opplæring av fagfolk som jobber med barn, med tanke på å kjenne innholdet i Barnekonvensjonen og rette seg etter den.

Veien videre: “Håpets pedagogikk” er et begrep jeg har blitt kjent med underveis i dette utdanningsforløpet.

Den brasilianske pedagogen Paulo Freire skrev i 1994 i “Håpets pedagogikk” at en av undervisningens mest sentrale sider var opplæring i håp. Ifølge ham kan en empatisk og solidarisk innstilling trenes. Ved identifikasjonen å tenke “det kunne vært meg” åpnes et rom for fellesskap forankret i medmenneskelige verdier og humanistiske tradisjoner. Han er også opptatt av likhet mellom mennesker, fravær av lidelse og fravær av favorisering av noen få.

“Nødvendigheten av håp ligger i å holde på sine verdier, uansett om situasjonen verken gjør det rimelig eller populært å realisere dem”, sier Kjetil Røed, i sin omtale av Paulo Freire.(6)

I Karlstadmodellen snakker vi om “Håpets pedagogikk” som å “satse mot stjernene og håpe på tretoppene.”

Ansvarer som spesialpedagog i denne situasjonen har til tider vært tungt og ensomt å bære. Spørsmålene om hvor jeg feilet, og om hvordan jeg kunne handlet på andre måter vil alltid være der. Det skal jeg ikke ta opp i denne sammenhengen.

Jeg velger å tro at de holdningene og frustrasjonene som har oppstått i denne situasjonen bunner dels i mangel på kommunikasjon, dels i mangel på kunnskap og avklaring om hva Karlstadmodellen virkelig er, og dels hva Barnekonvensjonens innhold betyr i det daglige, praktiske liv i barnehagehverdagen. Jeg har sett hvor uhyre viktig det er å reflektere og diskutere rundt rettigheter for barn, og komme fram til en felles forståelse for hva dette innebærer.

Jeg opplever at sakkyndig instans, som for eksempel PPT, anbefaler bruk av Karlstadmodellen, men ingen nevner hva dette innebærer i praksis, i dette tilfellet for en barnehage. Jeg mener at før oppstart med Karlstadmodellen bør det foregå en drøfting og avklaring av hva begrepene i modellen innebærer for barnehagen, og en tydelig fordeling av roller og ansvar.

Jeg opplever, tross alle diskusjoner vi har vært igjennom, at jeg utrolig nok har beholdt tilliten hos foreldrene. For Kims og foreldrenes skyld finnes det for meg bare en måte å jobbe videre på, de månedene som er igjen av barnehagetida til Kim:

1. Lage en skisse over hva Kim og de andre barna behøver for å skape et godt språkmiljø, og presentere for lederne på avdelinga og for enheten.
2. Lage ferdig og legge fram bildekommunikasjon med skrift på, som kan henges opp ved alle lekeaktiviteter på hele avdelinga, ute som inne.
3. Be om å få holde en forelesning om språkutvikling for barn fra 1-6 år i barnehagen, med praktiske eksempler, hvor målet er å kunne bli best mulig forberedt på overgangen fra barnehage til skole.
4. Begrunne det hele med de nevnte artikler i Barnekonvensjonen.
5. Fastholde troen på "Håpets pedagogikk". Ingen vet hvor langt Kim kan nå i sin språkutvikling, men håpet og troen på at hen kan bli i stand til å kommunisere godt gjennom tale skal vi holde fast på. Derfor velger jeg i arbeidet med Kim å sikte mot stjernene og håpe på tretoppene.

Mulig at jeg krasjlander i lynget, men da har jeg i hvert fall forsøkt!

Kildehenvisninger:

1. *Karlstadmodellen*; naku.no/kunnskapsbanken/kommunikasjon
2. *Barnehageloven § 1* ; lovdata.no
3. *Rammeplanen*; udir.no/rammeplan
4. *Barnekonvensjonen*; FN-sambandet@fn.no
5. *Statped*; statped.no
6. *Håpets pedagogikk*: Artikkel om Paulo Freires bok fra 1994, omtalt i tidsskriftet "Periskop", 20.09.2017, av Kjetil Røed.

Brita Snemyr Holtet

«Ikke sitte her! Kom! Vi må gå!»

Meg- Brita Snemyr Holtet: jeg er mammaen i en familie på 5- min mann og våre 3 sønner- på 8, 12 og 22 år.

Jeg er utdannet kokk og autorisert helsesekretær og har jobbet på legekontor siden 2003

Jeg er født og oppvokst på gård, og er er minst av 5 søsken.

Mannen min minst av 3 søsken, han er utdannet møbelsnekker og trebåtbygger, men har nå de siste tre år jobbet som ansvarlig på snekkerverkstedet på dagsenteret for mennesker med funksjonsnedsettelse, der vi bor. Vi bor landlig til i der min mann er oppvokst, ved mysen indre østfold kommune. Vi liker natur, jakt og fisk, hage, bålturer. Vi har hunder og diverse høner av ymse slag der vi bor.

Når vi ble foreldre for tredje gang, var det uventet til ett barn vi skjønte kom til å ha annerledes behov i livet sitt. Når ask ble født klarte han ikke å ernæres selv, han hadde hjertefeil, lunge- og nyreproblemer og han hadde down syndrom. Det var mye nytt for oss som nesten ikke hadde hatt syke barn i det hele tatt tidligere. Heldigvis har ask sin kliniske helse nå blitt bra. Som foreldre til ask har det vært “tunge tak” mtp systemer for å få tilstrekkelig spesialpedagogisk hjelp til ask. Dette i tillegg til all oppfølgingen med helsen- spesielt de første 3-4 år. Når helsen til ask “var mer på plass” dukket muligheten til å gå på kurs i karlstadmodellen opp, i arvika, 1,5t kjøretur hjemmefra, på kurs ledet av irene johansson- grunnleggeren av karlstadmodellen.

Det har vært ett kurs først og fremst i likeverd og at alle har retten til å få muligheten for ett språk, og at det vi voksne sitt ansvar å tilrettelegge for at alle skal få en synlig og hørbar “stemme”! Det er ett kurs med innføring i språkets ulike “byggesteiner”, og hvor komplekst språket faktisk er. Som prinsippene i Karlstadmodellen: det kreves empowerment, å være ett skritt foran, kontinuitet, nettverksarbeide og en plan for å lykkes med langsiktig språktrening i hverdagen

«Ikke sitte her! Kom! Vi må gå!»

Overskriften er Ask sin kommentar til storebror, helt i starten på denne fjellturen på bilde, når storebror hadde gått litt foran og satt og venta på oss. Samme som med språktrening- ikke vent og se! Gjør noe! Gjør det sammen!

Karlstadmodellen

«Rett for alle å lære, utvikle og bruke språk er sentralt i Karlstadmodellen. Visjonen er å fremme et godt liv for individet med respekt, deltakelse og lik verdi og et mer humant samfunn for oss alle.»¹

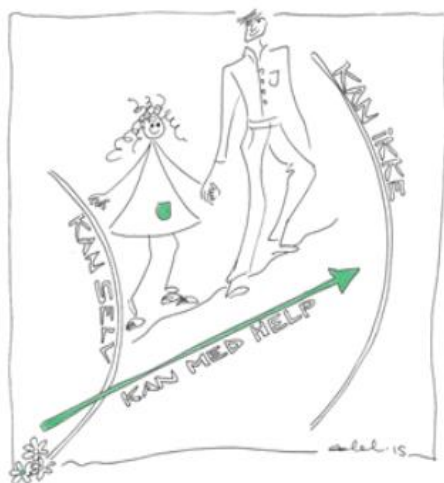
Min historie- med Ask som veileder.

Dette er min «Karlstadmodell-historie», så må dere selv tenke og koble dette til eksempler fra deres egen hverdag. Dette er en “fysisk historie” til sammenligning til at språktrening bør være like selvsagt som fysisk trening for å kunne oppnå resultater. Språktrening bør også fokuseres på i ulike miljøer og med ulike mennesker, akkurat som det “å gå” i ulike terreng. Å jobbe etter Karlstadmodellen er noe man gjør i felleskap, med felles innsats, åpenhet og gjensidig tillitt, oversikt og deling av kunnskap, ansvar og oppgaver.

«Ingen er sterkere enn det svakeste ledd». Det er viktig å tørre å sikte mot stjernene!«

Ett skritt foran...

Ask er hjertekateterisert ½ år gammel, han har redusert lungekapasitet og går på forebyggende medisin på vinteren, han har hatt nesesonde og senere knapp i magen for mat og drikke- frem til han

var 5 år. Han har brukt «happystrap»- en sele rundt hofter for å bedre stabilitet. Han gikk i bjørnegange – på alle fire, til han var 3,5 år gammel- før han klarte å reise seg opp å gå videre på to bein. Når Ask som 1,5åring begynte i barnehagen, begynte teorien om muligheten vi som foreldre var fortalt å slå sprekker. Jeg tror ikke det var pga lite velvilje, men trolig pga manglende kunnskap- mulig erfaring, manglende ambisjoner og troen på mulig utvikling og at ting faktisk ikke kommer av seg selv.

Følelsen vår var at man var ganske alene om å mene at det var mange muligheter som ikke ble utnyttet . En tidlig morgen på vei til kontroll på Rikshospitalet tok jeg mot til

meg, «googlet» og ringte en Karlstadmodell-veileder som jeg hadde hørt snakke på sommerskolen i Karlstadmodellen- i Fredrikstad. Hun gikk på veilederkurs i Arvika og var nå veileder og med i *IAKM Norge*, «*International Association of Karlstadmodellen*». Med hennes hjelp klarte vi og barnehagen å samarbeide bedre, og jeg tror alle kunne se at godt samarbeid gjorde noe viktig og riktig for Ask sin utvikling.

Nettverksarbeid. Vår tur over Norge på tvers!

Ingenting kommer av seg selv.

Sommerferien nærmet seg. Ask var blitt , 5 år, knappen i magen til Ask skulle tas ut og vi ønsket nok å “feire det” med en opplevelse. Det var en stor forandring i livet til Ask og i vårt liv at han endelig kunne spise og drikke helt på egenhånd. Vi bestemte oss for å prøve å gå Norge på tvers i sommerferien. Vi hadde jo gått korte turer hjemme i skogen før, og tenkte at vi kunne jo late som det var en liten tur, men at vi gikk videre hver dag på en lengre reise. Det kunne bli mulig vi måtte snu eller gå en annen eller en kortere vei. Vi måtte ta med oss motivasjon, vi måtte tilrettelegge og ta tiden til hjelp. Det visste vi. Vi måtte samarbeide og Ask måtte bestemme tempoet. Uansett ville vi jo være sammen på tur, være ute i naturen og sammen få nye erfaring.

«Learning by doing», både på tur, i hverdagen, i Karlstadmodellen og i livet for øvrig.

Kontinuitet.

Vi gikk over 11 mil på 9 dager, der Ask var den som satte standarden for tempoet og viste vei. Vi hadde lagd en liten plan. Vi hadde med oss utstyr vi så som hensiktsmessig: riktige sko, nødvendige klær for ulikt vær, mat- bleier- telt, sovepose og liggeunderlag. Vi hadde en «nødplan» om det skulle vise seg at vi ikke ville klare og få Ask med fra start til mål, og vi var innstilt på at det måtte gå i Ask sitt tempo- på hans premisser- for at hans humør skulle være i hovedfokus. Det var han som la grunnlaget for om vi i det hele tatt kom 1 meter eller 11 mil fremover, og i hvilket tempo dette kom til å gå. Vi måtte sammen ha Empowerment for at Ask skulle kunne gi Empowerment tilbake til oss, så turen ble mulig etter hvert som vi gikk. Nødplanen ta ut bagasje, å putte han i sekken og gå ut til

en vei, hente bagasjen igjen, og ta buss tilbake til bilen der vi startet å gå.

Tydeliggjøring.

En tydeliggjørende erfaring vi fikk underveis. Natt to sov vi på hytte. Da hadde Ask og vi gått 18 kilometer på en dag! Imponerende! Vi hadde også kommet til ei høy hengebru, der jeg tenkte at «nå må vi bare fortsette, late som ingen ting og så håper vi at dette er det mest naturlige i hele verden!» Kan tro om jeg var nervøs for om Ask ville gå over! Og ja- det blei like naturlig som å gå på stien for Ask.

Fremme på hytta var det mange eldre turgåere som kom fra andre veien. De gikk fra kysten og innover. Ask var i godt humør over og endelig treffe så mange folk, og han skjønnte at nå var vi fremme for dagen! Han prøvde å kommunisere, og lage god stemning. Noen av de eldre turgåere mente at det var så bløtt på veien vi skulle gå utover - «det var rene sumpmyrer»- så der kunne vi ikke gå med Ask!

Vi undra oss litt. Om det skulle bli så vått som det hørtes ut, var det vel bare å bære Ask over disse «sumpmyrene» tenkte vi. Tanker og følelser om vi drev med barnemishandling, som lot Ask være med på denne turen, dukket også opp. Disse sumpmyrene viste seg etter hvert at var «vanlige bløte myrer», der det var steder man kunne gå rundt om det var for bløtt. Så dette var jo ikke noe problem. Vi var glade for at vi hadde fortsatt turen, til tross for disse advarslene, og tvilen vi hadde kjent litt på.

Metaforen til språktrening for små barn som ikke har talespråk er i mitt hode helt klar! Jeg har møtt barnehagelærere, ledere i PPT, ledere i kommunen som og har sagt at «Ask må få være barn, han kan ikke få undervisning hele tiden. Ting kommer av seg selv etter hvert, vi kan ikke kreve for mye». Da har jeg undret meg og sagt «undervisning?», Ask skal vel lære i tilrettelagt lek for eksempel? Ferdigheter kommer ikke av seg selv for Ask, han må øve og vi må hjelpe han. Ask elsker å mestre nye ting og vise så flink han har blitt. Det er jo vi voksne som definerer det som «undervisning» ikke Ask, for Ask blir det læring og mestring.

Empowerment!

Øvelse gjør mester! Før turen på tvers av Norge gikk Ask ganske «stakkato», uten at vi i grunnen tenkte så mye på det. Når vi kom tilbake i barnehagen etter turen, bemerket de i barnehagen: «Ask er blitt så flink til å gå!». Da gikk det opp for oss at intensiv mengdetrening, her gå trening i ulendt terreng, virkelig gir merkbare resultater! Her var det også blitt ett resultat man kunne se.

Struktur!

Språktrening er også trening som trenger mange repetisjoner, ett mønster og felles fokus. Med fokusert, strukturert, planlagt og inkluderende språktrening i flere arenaer og miljøer, så vil språket

også kunne få samme merkbare resultater som denne fjellturen gjorde for Ask sine motoriske gå og balanse ferdigheter. Om man tilpasser til barnets nivå og tempo, jobber i fellesskap for barnets beste utviklingsmuligheter der og da, og senere bygger man på videre. Man må ha en plan, man må ha ambisjoner! Man må våge å være sårbar. Dele erfaringer til håp for andre, gi og ta imot likeverdig kunnskap og andres erfaringer. Sammen blir barna våre sterke selvstendige individer som kan ha en egen stemme og være en del av samfunnet!

Veilederkurs.

På dette veilederkurset i Karlstadmodellen er både fagfolk og foreldre. Professor i fonetikk og spesialpedagogikk Iréne Johansson leder oss igjennom 3 år med delt kunnskap. Hun fokuserer gang etter gang innhold fra FNs menneskerettigheter, konvensjonen om rettigheter til mennesker med nedsatt funksjonsevne og FNs barnekonvensjon. Det å være likeverdig, ha respekt for andre, ikraftsette hverandre, ha tillitt, dele kunnskap og erfaringer, fordele fokus- og ansvarsområder og ha tilgang til samme informasjon og følge samme oppskrift, er med på å spare energi både til voksne og barn.

Vi skal hjelpe de med språkvansker til og bli selvstendig tenkende individer som kan kommunisere, være delaktig og også gi tilbake til samfunnet. Samarbeid på tvers med barnets evner og muligheter som utgangspunkt. Ikke vent og se! Start opp! Kartlegg hvor barnet befinner seg i utviklingen, evaluere sammen, lage en felles plan over flere områder og strukturert og fokusert øver vi oss fremover sammen med barnet. Nettverksarbeid og samarbeid kan bidra til at språktrening kan bli en verdifull, naturlig integrert del der hele hverdagen til barnet kan benyttes. Det er viktig å ikke sette begrensninger for hva barnet kan lære, men skape muligheter. "*Hope teorien*" er i fokus når man arbeider etter Karlstadmodellen.

Barnets nettverket, der de små bitene er så verdifulle og danner en unik helhet

I Karlstadmodellen tilstreber man å ikraftsette familien og menneskene rundt barnet som trenger språktrening. Både barn, foreldre, besteforeldre, naboer, lærere, spesialpedagoger og logoped, alle i nettverket er med frivillig og kan bidra liten eller større innsats, direkte eller indirekte til språktreningen. Personer som ikke er positive til nettverket skal heller ikke delta i det. Nettverket skal være energiskapende.

Å ha ett felles fokus i ulike arenaer for barnet på hva barnet faktisk kan og har behov for å øve på samtidig i ulike miljøer. Det kan være på skolen, hjemme, på fotballtrening og på besøk hos tante for eksempel. Språk kan ikke bare læres alene i barnehagen eller på skolen sammen med en spesialpedagog. Språket må tilrettelegges for å kunne læres i hverdagen også, det er jo der barna befinner seg mest og skal utvikle seg opp igjennom flere miljøer. Familien og noen faste personer rundt barnet er de som er der stabilt over tid igjennom livet. Lærere og pedagoger kommer og går.

Kartleggingsverktøy for språkutvikling, eksempler og materiale finnes, og er systematisert i Karlstadmodellen.

Det er informasjon og eksempler på at språket er et stort sammensatt tema. Språket er oppdelt i

«biter» og stadier som avhenger av hverandre for at helheten skal bli meningsbærende. Helt sentralt er begreper som pragmatikk -hvordan vi buker språket vårt- , leksikon- alle ordene -, grammatikk – reglene- , fonologi –lydene- og prosodi - melodien i språket. Dette er deler av språkets helhet, og

brukes i planer og kartlegginger for språkopplæring i Karlstadmodellen. Språkinnlæring kan være sammensatt og komplisert, både for oss voksne, for normalt fungerende barn, men ikke minst for dem med språkvansker. «Den røde tråden» i språktreningen er viktig. For eksempel «å vente på tur». Dette kan man øve på i mange arenaer. Hvilke ord trenger man for å vente på tur? hvilke tegn trenger man? Er det lurt å bruke tonefallet på en bestemt måte for å utrykke seg? Hvordan skal ordene settes sammen til en hensiktsmessig setning. Hva blir rart, og hva blir riktig? Blir det ett spørsmål eller en befaling? Er det flere som må vente på tur? Er det andre ting man kan vente på? Hva skjer med ordet «tur» om man bytter ut, tar bort eller legger til bokstaver. Kan tur bety flere ting? 3.

Hvorfor denne historien, i mitt bidrag for å spre kunnskap om Karlstadmodellen?

Fordi Ask hadde lært seg å gå da han var 3.5 år, nå var han 5 år. Da kunne vi jo gå på tur sammen, få nye opplevelser og erfaringer, ligge i telt og vise at « det er mulig, det tar bare litt lengre tid!»

Jeg, som person, trenger konkrete, gjerne praktiske eksempler for å lettere sette ting i sammenheng og skjønne meningen. Karlstadmodellen er en språkopplæringsmodell som er diagnoseuavhengig 1.

Modellen er altomfattende i språkopplæringssammenheng. I modellen er «språktoget». Det illustrere at språket og språkinnlæring er bygd opp av flere deler som blir en helhet. Barnet må føre toget, og alle vognene må henge sammen. Vognene har ulikt innhold og til sammen danner de en helhet. Mangler det skinner å kjøre på kommer ikke toget videre. Toget illustrere også at man må starte ett sted for å kunne stopp opp på neste stasjon. Slik deler Karlstadmodellen språkinnlæringen inn i stadier. Dette er performativ kommunikasjon, ordstadiet, enkel grammatikk, utbygd grammatikk og lese og skriveferdigheter. Hopper man over en stasjon kan det bli veldig vanskelig å komme i mål på neste stasjon i språkopplæringen. 2.

Deling av kunnskap og erfaringer, og samarbeid i språkopplæringen kan utgjøre den store forskjellen for den med språkvansker. Alle som vil barnets beste kan bidra med noe. Hva med noe så enkelt som å starte med å lese en bok for barnet? Klappe takten og repetere lyder, bla mellom sidene, synge, finne synonymer og morsomme ord.... Sette ord på redskap vi ikke kjenner navnet på fra før. Det å hjelpe til med daglige ting så andre får tid til den repeterende strukturen med for eksempel å øve å lage setninger med barnet, repetere. At vi i felleskap kan bidra til å gjøre det man kan best for at språkinnlæring skal komme den med språkvansker til gode i praksis i hverdagen.

Har man med seg alle delene språket inneholder blir det enklere å komme «fra stasjon til stasjon» i utviklingens språkstadier:

Kilder:

1. Kilde: «www.Karlstadmodellen.se», 2. Kilde: «Språktoget» av Ann Helen Aarstad Grepstad, 3. Kilde: «Språk og delaktighet. Kom i gang med Karlstadmodellen» av Karianne Hjørnevik Nes og Irène Johansson

Giovanna Pradenas

”Karlstadmodellen” en rättighet för alla.

Alla har rätt till språk, delaktighet och respekt

Mitt namn är Giovanna Pradenas, 46 år. Jag är specialpedagog och speciallärare. Jag utbildade mig till specialpedagog i Chile mitt hemland och har arbetat hittills i nästan 20 år inom yrket.

För några år sedan flyttade jag till Sverige och gjorde en komplettering utbildning på Stockholms Universitet. Under alla år jag har arbetat inom mitt yrke har jag, parallellt med jobbet, studerat olika specialiteter och har två Master med inriktning språkstörning och inkludering.

Under mina verksamma som specialpedagog/ speciallärare har jag haft olika roller och har träffat barn och ungdomar med olika diagnoser och svårigheter, oroliga föräldrar och engagerade skolpersonal.

Nu har jag gått en tre års utbildning inom Karlstadmodellen, en modell som fångade mig vid första gången jag hört talats om den.

För mig är *elevernas bästa* det viktigaste och kunna erbjuda och ge dem det som de har rätt till är ett måste. Karlstadmodellen har gett mig nya verktyg och kunskaper jag redan har stort nytta av.

Jag brinner för mitt arbete och vill att fler ska ha samma möjlighet att lära sig en sådan fantastisk modell som Karlstadmodellen är. Arbetet har inte varit problemfritt, många utmaningar har jag träffat i min vardag men dessa stimulanser har gett mig kraft för att fortsätta och försöka bli en bättre lärare till mina elever, för att de i framtiden ska kunna bli *”förare i sitt eget liv”*.

"Karlstadmodellen" en rättighet för alla.

Alla har rätt till språk, delaktighet och respekt

Allas lika värde

I Mänskliga rättigheter¹ artikel 1 står att *"Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. De har utrustats med förnuft och samvete och bör handla gentemot varandra i en anda av gemenskap"*². Alla, oavsett kön, språk, etnicitet, utseende, funktionsnedsättning, har samma rättigheter, Barnkonventionen³ poängterar också det, alla har lika mycket värde oavsett hur olika vi är. Varje barn, ungdom och vuxen har ett egenvärde som är lika högt som vilken annan människa som helst. ***"Värde att vara människa"***.

Identitet

Varje människa har ett inre liv i sina minnen, tankar och känslor. Detta inre liv syns inte på utsidan men vi drar slutsatser om det utifrån individens beteende. Det inre livet är i stort grad beroende av språket som hjälper oss att bygga vår ***identitet***, d.v.s. *"känslan av att man är en egen person med egna egenskaper, tankar, åsikter och en egen personlighet, att kunna vara sig själv och att våga stå för den man är"*⁴. I Salamanca deklARATIONEN⁵ står att *"varje barn har unika egenskaper, intressen, fallenheter och inlärningsbehov"*. Under vårt första levnadsår börjar vi forma oss som individer, vi skapar vår identitet genom att förhålla oss till omvärlden på olika sätt. Vår identitet som medlem i en familj som införs i en kultur- och språkgemenskap växer, och denna process görs utifrån människor vi möter, olika intryck vi får och erfarenheter vi skapar. Från det ögonblicket lär vi oss att vara oss själva i ett specifikt samhälle och denna uppgift fortsätter under hela vårt liv.

Trots att vi är väldigt unga uppfattar vi budskapet från samhället som värderar eller nedvärderar vilka vi är. Vår familj och samhället kan förstärka eller försvaga denna idé och maktens dynamik har också sitt inflytande på oss. Sådant gör att vi börjar se på oss själva i förhållande till det vi upplever och att vi kan jämföra oss med omvärlden. Vi börjar tänka på vad vi tycker är viktigt, vad vi gillar och inte gillar, vad vi står för, och så vidare, d.v.s. vi börjar utveckla vår ***självbild, hur jag ser på mig själv***. Vi kan inte glömma att självbilden formas också av hur man blir behandlad av andra människor. Identitet definierar oss både som individer och som medlem i en grupp, där individens identitet omfattar kön, ras, etnicitet, samhällsklass, kultur, språk, ålder, etc.⁶, och dessa faktorer definierar de ***unika*** människorna vi är.

¹ Deklarationen består av 30 artiklar om friheter och rättigheter som tillhör oss alla och som ingen kan ta ifrån oss. Dessa rättigheter ligger fortfarande till grund för våra internationella lagar om mänskliga rättigheter. Det är det mest översatta dokumentet i hela världen

² FN:s konventioner om mänskliga rättigheter. Kap 1. 2011

³ Från och med 1 januari 2020 blev Barnkonventionen lag i Sverige.

⁴⁴ Bup.se

⁵ Salamanca Deklarationen (1994) s. 11, punkt 2.

⁶ Etniciteter: Ras, kön, klass, identitet och kultur. Abby Peterson. Göteborgs Universitet.

Utanförskap

Vad händer om vi inte har tillgång till de särskilda drag som kännetecknar oss som individer och samtidigt ger oss tillgång till att kunna forma oss som människor i ett visst samhälle? Vad händer om vi inte kan uttrycka vad vi vill/ inte vill, vad vi gillar eller inte gillar? Vad händer med personer som mina elever som ofta blir misstolkade av omgivningen och som *"tillbringat större del av deras liv med att bli missförstådda och underskattade av andra människor"*? Vardagen för mina elever präglas inte sällan av **utanförskap**. Det är ett utanförskap som smärta, och den smärtan kan följa barnet hela livet. För många barn kan utanförskapet ske från det ögonblicket som föräldrar redan vid graviditeten fått höra att det är något fel på barnet eller att det uppstår komplikationer i samband med förlossning, för andra kan förekomma i tidiga eller i vuxen åldern. Oavsett när komplikationer dyker upp i en människans liv, kan vi inte glömma att **utanförskapet och ensamheten** är lika smärtsamt för alla. Utan ett språk som ger oss möjligheter att delta i samhället är vi *ensamma*.

Språk

Enligt Mabel Provosto (2020)⁷ är språket en identitetsfaktor som förenar oss med det förflutna och projekterar framtiden. Dessutom är det en symbolisk länk som sammanför gemenskapen som delar samma kod i en specifik grupp. För att kunna vara delaktig i samhället krävs kommunikation *"kunna sätta ord på det man tänker och vill"*. Internationella organisationer såsom **Barnkonventionen**⁸ präglar dessa principer. Barnets *bästa* och barns *rätt till inflytande* är två av grundprinciperna som genomsyrar hela Barnkonventionen. Andra grundprinciper handlar om att *inget barn får diskrimineras*⁹ och att *varje barn har rätt till ett liv och utveckling*¹⁰. Därför är det viktigt att kunna erbjuda barnet det som **hen har rätt till**. Alla barn har rätt att *göra sin röst hörd*¹¹ och att bli sedda och *att få språkträning*. Barnets bästa och rätt till inflytande är huvudprinciperna i språkträning enligt Karlstadmodellen. Karlstadmodellen erkänner barnen som en *"aktiv individ i samhället"*.

För många barn och unga, precis som för mina elever, är ensamhet och utanförskap en del av livet. Om man inte kan kommunicera eller förmedla det man vill eller det man behöver, skapar denna brist på förmågan *"isolering och ensamhet"*. Språksvårigheter hindrar mina elever från att bli sedda och behandlade som en viktig del av samhället vi bor i. Språksvårigheter förhindrar mina elever att leva ett socialt liv, att lära känna omvärlden, uttrycka sina känslor och kunna skapa sin personlighet som individer.

Språket ger oss identitet, gemenskap och delaktighet, utan det är vi ensamma i samhället. Visionen i Karlstadmodellen är att främja ett gott liv för den enskilde med respekt, delaktighet och lika värde och ett mer humant samhälle för oss alla.

⁷ Provosto, M. (2020). El lenguaje que nos identifica ¿Cuándo comenzamos a conformar nuestra identidad. Hämtad den 2020-05-31

⁸ Unicef. Barnkonventionen antogs av FN:s generalförsamling den 20 november 1989 och är ett internationellt avtal som alla länder utom USA har anslutit sig till. **Barnkonventionen** blir svensk lag den 1 januari 2020. **Barnkonventionen** innehåller regler för barns rättigheter. Med den här **lagen** vill regeringen att det ska bli tydligare att barn har egna rättigheter och att det ska bli tydligare hur vuxna ska använda **barnkonventionen** när de fattar beslut som rör barn.

⁹ Barnkonventionen. Artikel 2

¹⁰ Barnkonventionen. Artikel 6

¹¹ Barnkonventionen. Artikel 12

Karlstadmodellen

*"Rätten för alla att få lära, utveckla och använda språk är det centrala i Karlstadmodellen"*¹². Att tro på individens egen utveckling och närmiljö som stöd är grunden för modellen där familjen och personer i barnets värld är betydelsefulla aktörer. Karlstadmodellen ger individen möjlighet att kunna utveckla sitt sätt att kommunicera genom en systematisk träning. Enligt Karlstadmodellen är vi människor födda med ett inre behov av att interagera med omgivningen, att yttra våra behov, känslor och tankar, att kunna ge och ta information, att vara sociala varelser men framförallt att kunna *påverka sitt eget liv*. Men vad händer där dessa grundläggande behov faller? Vad händer när individen *inte kan* uttrycka sina behov? Vad händer när personen blir begränsad att uttrycka *bara* det hen *kan* och inte det som hen egentligen *vill*? Språkutveckling kan för många ske som en självklarhet, men för vissa, som precis för mina elever, utvecklas språket inte i samma takt som det förväntas, detta kan vara p.g.a. språkstörning, utvecklingsstörning, perceptionsstörning och flera olika diagnoser, bl.a. Oavsett diagnosen är *Karlstadmodellen en modell för alla*¹³. Karlstadmodellen ser individen i sin fulla potential och ger hen möjlighet att kunna utveckla sina förmågor. Enligt modellen när individen inte kan utvecklas självant behövs hen engagerade personer omkring sig som kan bemöta sina behov, kunna se personen i sin helhet och inte bara sina begränsningar. Karlstadmodellen är en modell som ger individen *"verktyg för att bli förare i sitt eget liv"*¹⁴.

Att bli sedd och hörd

Vi bedömer andra människors behov, kapaciteter och resurser. Har de samma behov som jag eller är de så olika att dem har andra behov? Är deras kapacitet lika värdefulla som mina? Jag undrar hur vi kan ge mina elever möjligheten att bli sedda och hörda. Varje människa har rätt att få det stöd, den tid, den resurs och den undervisning han eller hon behöver för att kunna leva ett rimligt och gott liv. Några av oss kanske väljer att blunda eller att aktivt sätta parentes om dem, andra tar sig utmaningen. Varje barn, ungdom och vuxen har ett eget värde som är lika högt som vilken människa som helst. Personligen väljer jag att respektera mina elever för det dem är, jag väljer att inte glömma att alla har rätt att få lära sig, jag väljer att stötta mina elever i sin utveckling, jag väljer att engagera mig i mina elevers språkträning, jag väljer *Karlstadmodellen* för dem. Vad väljer du?

¹² Karlstadmodellen.se

¹³ Karlstadmodellen.se

¹⁴ Irene Johansson. Karlstadmodellen.

Hannah Nordén

Språkutveckling

Hur kan man hjälpa personer med språkstörning eller språkliga utmaningar att lära, utveckla och använda ett språk?

Hur utvecklas ett språk?

Jag som skriver denna text heter Hannah Nordén. Jag har sedan jag var väldigt ung jobbat som tränare, fritidsledare och lärare för barn och alltid brunnit för de barnen som var i störst behov av stöd.

2001 började utbilda mig till musiklärare och undervisade efter examen på både grundskola, folkhögskolor, kulturskola och grundsärskolor. Jag testade att jobba med alla olika ålderskategorier från treåringar i rytmik till vuxna på folkhögskolor som hade drabbats av stroke och fått afasi. Då gick jag även en utbildning till RGRM-terapeut (En multimodal metod för att öva upp hjärnans kapacitet efter en stroke genom musik, bilder och rörelse) och läste strökurser inom musikterapi och specialpedagogik.

Det som jag blev mest intresserad av var de barn och unga som hade störst utmaningar i sitt lärande och som gick på grundsärskolan och hur fantastiskt det var att se hur musiken kunde öppna dörrar till deras kommunikation. Så 2012 sökte jag mig till grundsärskolan och började undervisa där i musik. Jag vidareutbildade mig till Speciallärare och blev klar 2017, men kände hela tiden att vår undervisning var otillräcklig. Våra barn skulle kunna utvecklas mycket mer, men hur? När jag genom en kollega kom i kontakt med Karlstadsmodellen och gick en kortkurs för Iréne Johansson började jag ana att Karlstadsmodellen kunde vara den saknade nyckeln till våra elevers utveckling.

Språkutveckling

Hur kan man hjälpa personer med språkstörning eller språkliga utmaningar att lära, utveckla och använda ett språk?
Hur utvecklas ett språk?

Inledning

Nu efter tre års studier är jag snart färdig handledare i Karlstadsmodellen och har fått förmånen att se hur flera elever har utvecklat sin kommunikation med hjälp av Karlstadsmodellen. Att se hur en elev gick från att ha 3-5 tecken i januari 2018, till att få vara med i hens ordexplosion och att i mars samma år sen hen kunna 50 tecken. Då använde hen även tecken spontant till att fråga vart hens klasskompisar var och kunde berätta vilka djur som fanns på hens morfars bondgård helt utan bildstöd. Det var helt fantastiskt.

Detta fick mig att fundera på vad som skulle hända om alla våra elever på grundsärskolan inriktning ämnesområden skulle få tillgång till språkträning enligt Karlstadsmodellen. Kunde det vara så att deras utvecklingsstörning gravt försvårades av deras bristande språkliga utveckling och vad skulle hända med deras utvecklingsstörning om man fokuserade på att utveckla deras kommunikation?

Jag har sedan jag började jobba på grundsärskolan 2012 upplevt att vi alla som jobbar hos oss vill eleverna det allra bästa men att det ofta finns en svårighet att hitta helt rätt i deras proximala utvecklingszon. Vi ger dem ofta för enkla eller för svåra utmaningar och vet inte riktigt hur vi ska bygga vidare på den kunskap de redan har erövrat. Med hjälp av Karlstadsmodellen tycker jag mig ha hittat den saknade nyckeln till kommunikativ utveckling på rätt nivå, i rätt proximal utvecklingszon och med en kunskap om hur språkets progression, som våra barn behöver och som alla barn med språkstörning behöver.

Jag började fundera på hur man skulle kunna jobba med att utveckla ett sådant arbete där alla elever på en skola eller helst en stad skulle kunna få språkträning enligt Karlstadsmodellen. Jag insåg att nyckel till detta ligger i personalens kompetens och vad och hur de tänker runt språkutveckling. Hur kunde man höja medvetenheten om hur språket utvecklas hos personalen? I dagsläget har vi kartlagt ca 58 barns förmåga till språkliga handlingar (Johansson et al, 2020) i en stad i Mellansverige och har börjat jobba med aktiv språkträning och pedagogiska samtal runt språkets utveckling med personalen i en grupp på en skola i staden.

Hur utvecklas ett språk?

Att förstå hur språkinläring går till är komplext och består av många olika delar.
Vilka delar ingår i språkutveckling?

När barn lär sig ett språk utvecklar de parallellt flera olika delar. De lär sig **pragmatik** - hur man använder ett språk, **lexikon** - hur man utvecklar sitt ordförråd, **grammatik** - regler för hur man

sätter samman ord, satser och fraser, **fonologi** - hur man uttalar ljud eller formar händerna eller bokstäver och sätter dem samman för att bilda ord eller tecken, **prosodi** – hur man kan variera talet med hjälp av rytm, styrka och melodi/tonhöjd för att ge det innebörd. **Läs och skrivutveckling** – hur man kan använda bokstäver för att kommunicera.

Hur kan man jobba med språkutveckling genom Karlstadmodellen?

När vi tränar barnen behöver vi först **kartlägga** vad barnet behöver lära sig, sedan behöver vi **förbereda** språkträningen både så de vuxna vet vad som ska tränas och hur och så barnet är redo, sedan ska **nyinläringen** ske. När barnet har lärt sig det nya i en känd situation med en person som hjälper hen så ska kunskapen **generaliseras och tillämpas** så den kan användas i andra sammanhang. Se bild nedan.

Källa: Föreläsning I Johansson

För att tydliggöra vad vi jobbar med så skriver vi ett kom-i-håg-dokument en **Lathund** för att alla som finns runt barnet ska veta och tydligt se vad vi jobbar med. Om alla runt barnet jobbar med samma sak samtidigt så kommer det bli fler övningsmöjligheter och kunskapen kommer läras in mycket lättare och snabbare.

Karlstadsmodellen bygger även på att man jobbar i **nätverk** runt barnet. I skolan kan nätverket bestå av arbetslaget men det allra bästa är att jobba tillsammans med föräldrarna då språkträningen kan ske i alla barnets arenor och vi kan få ta del av föräldrarnas ovärderliga kunskap.

Karlstadsmodellens 5 grundpelare

Karlstadsmodellen bygger på 5 grundpelare: Struktur, Tydliggörande, Steget före, Empowerment och Kontinuitet. Språkträningen ska ha en tydlig **struktur**, så barnet vet vad som kan förväntas. Den ska vara **tydliggörande** i vad som ska läras in, vi använder multimodal kommunikation, tecken, bilder, färgmarkörer mm för att stödja språkinläringen. Språkträningen ska ligga **steget före** vad eleven kan så det blir en precis lagom utmaning så barnet klarar den nya kunskapen först med hjälp av en annan person och sedan själv. Karlstadsmodellen bygger på att stärka de andra i nätverk och på arbetsplatsen med hjälp av **Empowerment**, så fler kan känna att de kan saker om språkutveckling och kan träna med barnet. Det gör vi genom att skapa ett gemensamt fokus, som ger delaktighet, engagemang och en känsla av att vi är ägare av kunskapen tillsammans. Detta ger motivation och en

känsla av att vi kan göra detta tillsammans. Språkträning genom Karlstadsmodellen bygger även på **Kontinuitet**. Att språkträningen sker kontinuerligt.

Att utveckla ett språk är en mänsklig rättighet

Eftersom språkutveckling består av så många olika delar och barnen med språkstörning eller språkliga utmaningar kan ha svårigheter med en eller ofta flera delar i den språkliga utvecklingen så behöver vi finnas där och stötta i vid de utmaningar som finns. Språkträning är inte en "Quickfix" utan något som kräver arbete och kontinuitet. Vi måste sluta med attityden "vänta och se- språket kanske kommer", för om barnet har utmaningar i att utveckla sitt språk eller en språkstörning så kommer barnet bara hamna mer och mer efter ju längre vi väntar. Vid språkstörning krävs tidiga insatser och adekvata insatser.

Ett barn som inte får möjlighet att utveckla sitt språk kommer få begränsningar i sitt liv och detta kan leda till socialt utanförskap och kognitiv påverkan som i förlängningen ger ohälsa och kan ge depression.

Alla barn har rätt att få lära, utveckla och använda ett språk. Språket blir som en inträdesbiljett i delaktighet. Vi behöver jobba med språkträning för barnets egen skull men även för samhällets skull och för rättvisans skull! För i ett samhälle där alla ska få vara lika mycket värda är allas rättighet att få lära, utveckla och använda ett språk fundamentalt.

Referenser

Johansson, I., Halvarsson, M., Nordén H., Stanley Linderö K & Strabhaar, J., 2020. Språkliga handlingar. Skolpersonals bedömningar av 58 elever i särskolan. Rapport 2020:1, www.iakm.org

Hanne Ulveseth:

Språkløs, eller finnes veien til kommunikasjon og håp?

Mitt navn er Hanne Ulveseth. Jeg ble utdannet vernepleier på Høgskolen i Bergen. I tillegg har jeg videreutdanning i spesialpedagogikk og tegnspråk. Jeg bor og jobber i Øygarden kommune, vest for Bergen.

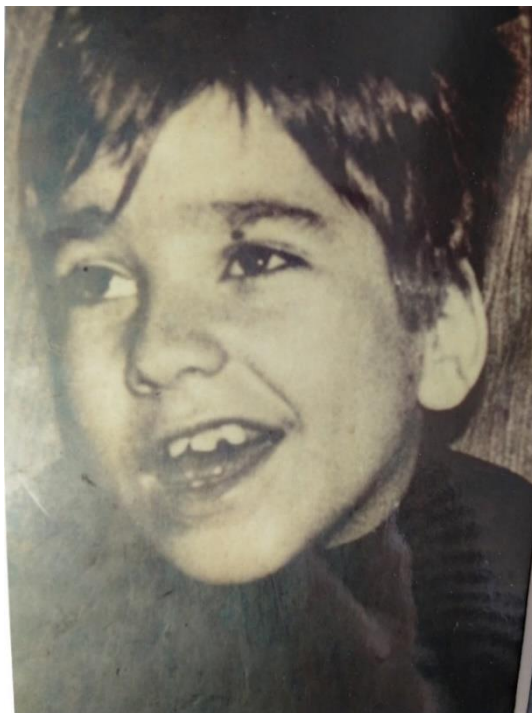
Det var i mitt arbeid som ressurspedagog i barnehager i tidligere Fjell kommune, at jeg først ble kjent med Karlstadmodellen. Vi var flere kolleger som ville lære mer om denne modellen for språktrening. Vårt fokus var å heve kompetansen vår i forhold til å hjelpe barn med språkvansker i barnehagene. Det var stor lykke for meg å få reise til Arvika og studere for å bli sertifisert veileder i modellen! Reisen er delt med min kollega Hege, og med det jeg vil kalle en fin skandinavisk bukett av medstudenter. Studentene har vært både foreldre og fagfolk. Vi har lært utrolig mye av vår professor, Irene Johanson, men også av hverandre. Vår fordypning i språk på disse 3 årene har vært både praktisk og teoretisk, med stort fokus på barns rettigheter i forhold til språk. Det gitt et faglig påfyll og en motivasjon og giv til arbeidet med barns språkutvikling videre.

Språkløs, eller finnes veien til kommunikasjon og håp?

Når språket ikke kommer av seg selv

Det kan være mange spørsmål som dukker opp når barnet strever med språket. Bekymringer kan lett komme, for eksempel om barnet vil få venner, og vil det mestre skolen? Disse bekymringene kan lett møtes av omgivelsene med «bare vent å se, så ordner det seg nok» og «ta det med ro». Familiene kan stå litt rådløse, og ikke vite hva som kan gjøres. Ja til og med så kan de bli møtt med at de ikke kan, eller skal, gjøre noe som helst. Realiteten er dessverre at for noen barn så kommer aldri språket av seg selv. Jeg har selv vokst opp med en bror som i sin levetid ikke ytret et eneste ord.

Min bror ble født i 1973. Fødselen gikk ikke som den skulle, med alvorlig hjerneskade som følger. De ble fort tydelig at han ville få store problemer med å kommunisere. Kroppen hans hadde store lammelser, og han satt i rullestol. Epilepsianfall med kramper plaget han dag og natt. Selv det å svelge maten sin selv var vanskelig. En dag så fikk den slitne kroppen nok. Han var 19 år og fikk en lungebetennelse, og det var den siste påkjenningen som gjorde at kroppen ikke klarte mer.

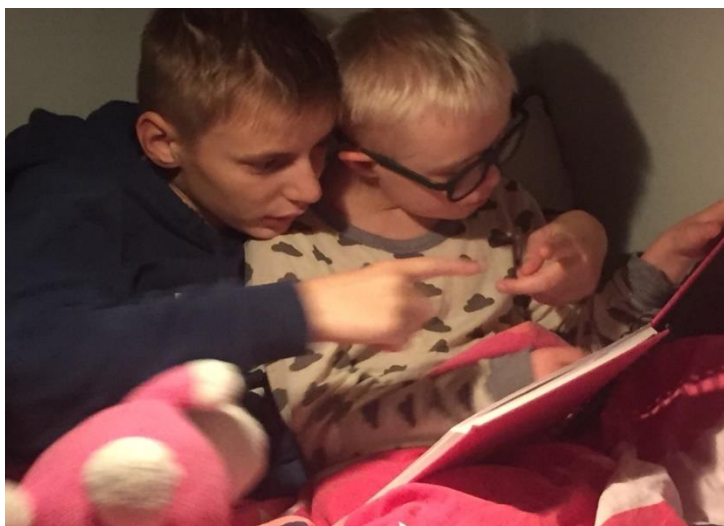

Gaute (privat bilde)

Mitt møte med «språkløsheten» som søster.

Det var trist at min bror strevde i livet sitt. Som søster syns jeg også det var trist at han ikke kunne snakke. Jeg husker jeg oppfordret han til å si noen ord, men uten respons, for jeg ville veldig gjerne at han skulle si noe! Det hadde vært så fint å høre stemmen hans. Opplevelsene med min bror har

preget meg. Jeg har senere i yrkeslivet hatt kommunikasjon som en hovedinteresse. Det er så grunnleggende viktig for oss mennesker å få kommunisere! Kommunikasjon vet jeg nå er mer enn bare tale. I møtet med personer som noen anser som «språkløse», har jeg lært at ordet lyver. Med tanke på min bror, så kunne han kanskje ikke uttale ordene. Men var han språkløs av den grunn? Jeg ser litt større nå på det med språk, og når tale uteblir så finnes det alternative måter å uttrykke seg. Tegn, bilder, kroppsspråk, gester kan være gode kommunikasjonskanaler. Noen ganger må bare kommunikasjonen bli litt annerledes. Det betyr ikke at den er dårligere.

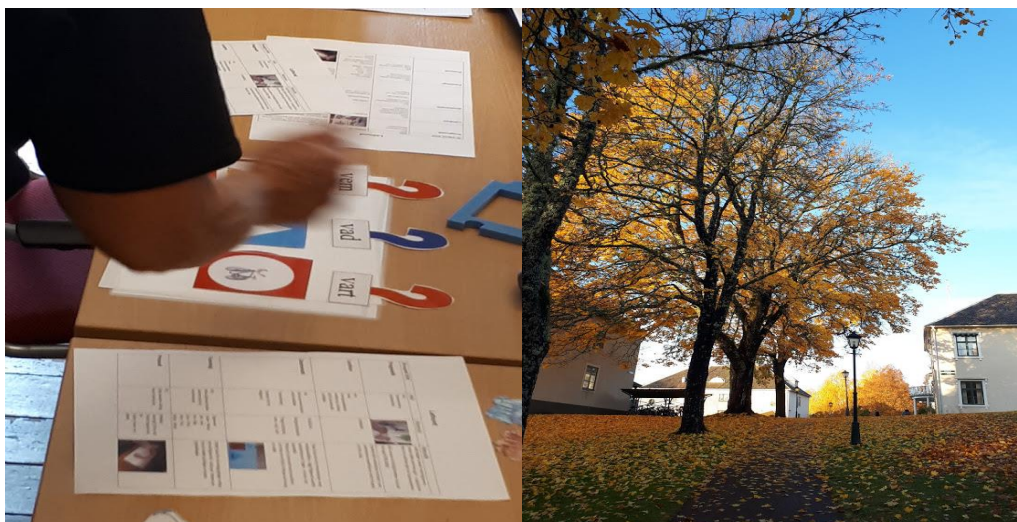

For brødrene Jakob og Martin er tegn til tale en naturlig måte å kommunisere på i hverdagen. Bildet er brukt med tillatelse av foreldre. Mor er utdannet veileder i Karlstadmodellen.

Studier i Karlstadmodellen.

Å få studere Karlstadmodellen de tre siste årene, har gitt meg mange nye perspektiver og kunnskap om språk. Det har gitt et boost i motivasjonen! Jeg vil videre si mer om betydningen av å få utvikle et språk. Hvilke argumenter kan vi bruke for å få i gang språktrening? Målet for både foreldre og fagfolk er jo at ferdighetene i å kommunisere skal bli best mulig. Dersom barnet vil trenge alternative kommunikasjons ferdigheter, så er det beste at det startes med opplæring så tidlig som mulig. Barneårene gir et «vindu av muligheter» til å utvikle språkferdigheter. I Karlstadmodellen så vil vi gripe disse mulighetene, og ser ingen grunn til å vente. Vi skal finne energi og motivasjon ved å jobbe sammen, og det er derfor en del av Karlstadmodellen å danne et nettverk rundt barnet. Dette vil avlaste foreldrene, som ikke skal bære ansvaret for språkutviklingen alene.

For å få i gang prosessen med å starte språktrening sammen med et nettverk, vil jeg trekke frem argumenter for språktrening som betyr mest for meg personlig. Det er disse argumentene teksten skal handle om videre. I Karlstadmodellen så finnes det konkrete forslag til øvelser som gjelder stimulering av alle sider av språket. Denne teksten er begrenset, og har ingen mulighet for å gjøre annet enn å si at informasjon og hjelp kan fås fra veiledere innen Karlstadmodellen. (www.iakmnorge.no)

Professor Irene Johansson er grunnlegger av modellen og har undervist oss på Ingesund folkehøgskole i Arvika (private bilder)

Språket som billett til felleskapet.

Det har utvidet min forståelse for språk å lære om pragmatikk. Pragmatikk er et litt tungt faguttrykk, men det betyr «språk i bruk». På engelsk : «to do things with words» I starten var det et ganske abstrakt tema. Jeg forstod ikke alt det innebar. Siden når vi gikk inn i pragmatikken, så syns jeg vi gikk inn i selve kjernen i det å ha et språk. Nemlig det å få delta i fellesskap med andre!

Pragmatiske ferdigheter er noe det lille barnet begynner å øve på ganske umiddelbart. I begynnelsen så handler det om utveksling av blikk, lek med lyder der man tar hver sin tur osv. Siden går det på å kunne påkalle seg oppmerksomhet, ta tur i samtaler og til slutt avslutte en samtale. Et annet ord på interaksjonen som foregår er «språkspill». Dette språkspillet øver man på og finpusser man på hele livet! For de helt viderekomne er gode pragmatiske ferdigheter å kunne holde en rød tråd i et tema i en lengre samtale, og noe er så dyktige at de kan reparere samtaler som går i stå. Resultatet av å ikke mestre de ulike måtene å kommunisere på kan medføre et utenforskap.

I starten når jeg hadde nettverk så syns en far at det ble vel mye fokus på språk, når det sosiale er så viktig også. Da hadde jeg nok ikke klart å formidle bra nok viktigheten av den pragmatiske siden av språket.

Jeg fant dette enkle regnestykket på hjemmesiden til Karlstadforeningen i Norge.

Språk + Deltagelse = Sant!

www.iakmnorge.no

Språklige handlinger

Bruk ordene dine! Jeg har hørt kolleger ytre dette til barn. Av og til så oppstår det situasjoner der barna kommuniserer fysisk heller enn å si hva de mener. Et klassisk eksempel er om barnet slår for å få tilbake en leke.

For en del år siden valgte jeg å skifte jobb. I mange år hadde jeg trivdes med jobb med voksne utviklingshemmede. Dessverre så kjente jeg på min egen helse at den negative «fysiske kommunikasjonen» jeg ble utsatt for tæret på min egen helse. Det var dessverre så mange som ikke kunne buke ordene sine, men måtte gjøre fysiske handlinger istedenfor. Frustrasjonen over å ikke bli forstått kan lett ta overhånd. Når det oppstår frustrerende situasjoner så kunne vi ansatte bli slått, spytte på eller lugget. Det var vonde opplevelser, som ikke minst viste at vi ansatte kom til kort i vår kommunikasjon med den enkelte. Det var også slik at disse uønskede hendelsene kunne vært unngått om språkvanskene hadde vært jobbet systematisk med fra tidlige år.

Jeg var veldig glad for å få begynne å jobbe i barnehage! Det er motiverende å kunne lære barn å kommunisere. Jeg visste at i tidlige år er det en gylden sjanse til å lære språk. Et vindu av muligheter for læring som dessverre blir litt mindre med alderen. Det var viktig for meg å få bidra med tidlige ferdigheter, slik at hver enkelt kan få leve i harmoni med omgivelsene. Min veileder fra autistmeteamet sa på sist veiledning: «Når vi skal få alternativ/supplerende kommunikasjon til å fungere, så hviler det på omgivelsene». Ja vi kan kjenne på et enormt ansvar for å få i gang en fungerende kommunikasjon i barnehagen. Det er likevel det mest givende og interessante arbeidet jeg kan tenke meg.

Det var sammen med Isak og familien jeg virkelig først fikk praktisere det jeg lærte om Karlstadmodellen. Bildet er lånt med godkjenning av foreldre.

Språk som nytelse.

Språket er en kilde til velvære og nytelse. Å få utvikle språket sitt betyr å favne verden. Man kan også inngå i gode fantasier, og flytte seg i tid og rom. I en bok kan man fordype seg i andre tider, og drømme seg inn i andre tidsepoker. Språket gir kontakt med andre. Bestemor kan få en sms, og det går an å ha videosamtaler med en venn. Gleden over å være en del av et fellesskap skal man ikke undervurdere! Barn med språkvansker står over en rekke utfordringer i sin læring. Det kan være lett

å senke forventningene til hva den enkelte skal lære, fordi læring tar mer tid, krever mer repetisjoner og innsats. Tidligere nederlag hos barna, kan gjøre at de vegrer seg for å inngå i nyinnlæring. Å overkomme disse utfordringene, og få til en god språklig utvikling, er en måte å sikre livskvalitet i nuet og i fremtiden.

Bevissthet om språktrening som en menneskerettighet

Veileder i Karlstadmodellen Erling Kvistad Nilsen formulerer det slik: «Språktrening handler derfor om retten til å lære, utvikle og bruke språket, slik at man kan forstå og bli forstått. Det handler om demokrati og inkludering, om alle menneskers rett til å delta i fellesskapet og oppleve frihet og likeverd.» (www.kvistkompetanse.no)

Å legge til rette for utvikling av språk er også å ivareta barns grunnleggende rettigheter. Rettigheter som barn har i Norge, og som for eksempel er beskrevet i barnekonvensjonen. Det er ikke noe mange tenker på i det daglige, men vi jobber for menneskerettigheter i barnehagene. Jeg ser frem til flere år fremover med fokus på språkutvikling, og å bruke Karlstadmodellen i arbeidet mitt. Min bror vil alltid være med meg. Han har preget mitt verdisyn, og satt sine fotavtrykk i verden han også. Når jeg opplever at barna sier sitt første ord, eller gjør sitt første tegn, så kjenner jeg meg glad. Ingen skal behøve å få merkelappen «språkløs». Det finnes muligheter. Både for den enkelte og for samfunnet vi lever i. Å bli kjent med Karlstadmodellen har bare befestet dette.

Det finnes håp.

Hege K Fjeldstad

Gjer nåke!

Jeg heter Hege K. Fjeldstad, og bor på Vestland i Norge.

Jeg er utdannet førskolelærer med over ti års erfaring som pedagogisk leder i barnehager med barn fra 0-6 år.

I løpet av min karriere har jeg hatt et økende engasjement for barn med ulike utfordringer i hverdagen. På et tidspunkt valgte jeg derfor å ta videreutdanning innen spesialpedagogikk. Nå jobber jeg direkte med barn med ulike utfordringer som spesialpedagog. Når jeg har møtt barn med vansker knyttet til språk har jeg søkt råd hos andre fagpersoner, men tilbakemeldingene har dessverre ofte vært vage, og ofte med en «vent og se»-holdning.

I løpet av mitt yrkesliv har jeg også fått egne barn, og blitt mamma til tre fantastiske barn. Da jeg fikk mitt andre barn, ble jeg selv mamma til et barn med spesielle behov. Etter at jeg selv fikk et barn med spesielle behov har jeg fått større fokus på språk og rettigheter. Jeg brenner for likeverd, og at alle barn skal mestre sin hverdag. Som mamma har jeg opplevd at mitt barn ikke får den støtten og oppfølgingen som jeg forventer av det offentlige.

Det var det som gjorde at jeg valgte å starte på veilederutdanning i Karlstadmodellen. Dersom ikke andre følger opp mitt barn, skal jeg gjøre mitt beste for å gjøre det selv! Takket være Irene Johansson og Karlstadmodellen har jeg nå et verktøy for å hjelpe både mine egne og andres barn bedre.

Gjer nåke!

«Språk er en forutsetning for å kunne kommunisere, drømme, leke og lære. Språk er en forutsetning for deltakelse og likeverd i samfunnet. For noen handler retten til språk også om menneskeverd og retten til et meningsfylt og selvstendig liv». (Geir Lippestad¹)

For litt mer enn 10 år siden ble jeg mamma til en nydelig jente. Men da hun ble født ble min verden slik jeg kjente den snudd på hodet. Jeg ble mamma til et barn som var litt annerledes, og jeg var veldig usikker på hva det innebar. Helt fra hun ble født har jeg tenkt på, og bekymret meg for hvordan livet videre vil bli. Hvilke utfordringer vil hun møte på sin vei, når vil hun begynne å snakke, vil andre forstå henne, vil hun få seg venner, kan hun få seg en jobb, kan hun bo for seg selv når hun blir voksen osv. Som mamma ønsker jeg at min datter skal få de samme mulighetene som andre mennesker. Jeg håper at hun skal vokse opp til å få leve et selvstendig liv som er meningsfylt for henne. At hun kan velge hvor hun skal bo, at hun har venner, at hun har en jobb og at hun kan gjøre de tingene i livet som er viktig og meningsfulle for henne. For at min datter skal få dette, er det avgjørende at både jeg og andre mennesker som finnes i min datters nettverk er bevisst på hva min datter trenger, og imøtekommer dette. Men hva er det egentlig min datter trenger? Å svare på dette kan være enkelt, men likevel enormt vanskelig. Det enkle svaret er å si at hun trenger det samme som alle andre. Hun trenger å bli sett, hørt, forstått, imøtekommet, akseptert for den hun er og sist men ikke minst trenger hun et språk.

Sammen med mitt ønske om at datteren min skal få leve et selvstendig og meningsfullt liv kommer det også forventninger. Det er forventninger til meg selv som mamma, til familie, venner og til det offentlige. Forventningene til meg selv som mamma handler om å gjøre det som anbefales, og det som jeg opplever som positivt for hennes utvikling, og det som gir henne glede og mestring. Forventningene til familie og venner handler om å imøtekomme datteren min likeverdig med andre. Det innebærer blant annet å se henne, snakke med henne, lytte til henne og verdsette henne. Forventningene til det offentlige handler om å imøtekomme min datters behov, utfordringer og støtte og hjelpe både datteren min og meg på veien.

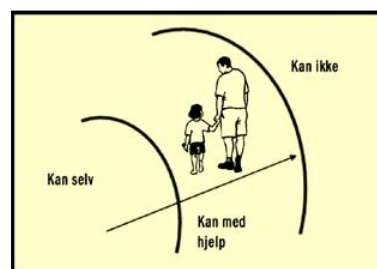
Som mamma ble jeg tidlig gjort oppmerksom på at min datter ville ha behov for ekstra tilrettelegging for å utvikle sitt språk. Språkvansker og forsinket utvikling av språk var knyttet til hennes diagnose, og det var derfor forventet at min datter ville utvikle en språkvanske. For å hjelpe min datters språkutvikling ble det anbefalt å benytte Karlstadmodellen og tegn til tale.

¹Geir Lippestad er en norsk forsvarsadvokat, organisasjonsleder og politiker. Han har holdt ulike foredrag i inn- og utland, hvor de fleste handler om grunnleggende verdispørsmål – menneskerettigheter, menneskeverd, demokrati og rettsstatens prinsipper. Han har i mange tilfeller utfordret verdisyn og holdninger knyttet til normalitetsbegrepet.

På det tidspunkt hadde jeg ikke kjennskap til noen av delene. Jeg prøvde derfor å komme i kontakt med andre mennesker som kunne hjelpe meg med dette, men det har vist seg å være utfordrende. På mitt hjemsted har det ikke vært og er det ikke mange mennesker som har den nødvendige kunnskapen og kompetansen for å støtte språkutviklingen til min datter slik som det har blitt anbefalt ved å bruke Karlstadmodellen og tegn til tale.

Karlstadmodellen

Karlstadmodellen er en teoretisk modell for tale, språk og kommunikasjon. Modellen bygger på fem pedagogiske grunnprinsipper; empowerment, struktur, tydeliggjøring, kontinuitet og ett skritt foran. Den er basert på et humanistisk menneskesyn, med et verdigrunnlag basert på grunnleggende menneskerettigheter – rett til å lære, utvikle og bruke språket, og til å leve et selvstendig og meningsfylt liv likeverdig med andre mennesker. Karlstadmodellen ble til etter et forskningsprosjekt på 80-tallet styrt av svenske Irene Johansson. Forskningsprosjektet var et prosjekt hvor barn med språkvansker deltok i språktrening basert på denne modellen. Prosjektet viste tydelig at barna som fulgte Karlstadmodellen hadde en positiv utvikling av sitt språk sammenlignet med barn som ikke benyttet det. Irene er professor i fonetikk og spesialpedagogikk, forfatter, foredragsholder og kursholder. Med Karlstadmodellen har Irene Johansson skapt en modell som omfatter språket i sin helhet med alle dens deler. I litteraturen knyttet til Karlstadmodellen kan man finne konkrete forslag til øvelser man kan gjøre basert på teori om barns språkutvikling (Johansson 1988, IAKM 2015).

FIGUR 1: ETT SKRITT FORAN

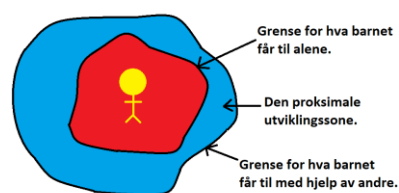
Skolestart

Da min datter skulle starte på skolen forventet jeg at hun skulle få et likeverdig opplæringstilbud. At opplæringen skulle tilpasses min datters evner og forutsetninger, og at hun skulle bli inkludert. For å legge til rette for dette startet vi samarbeidet med skolen allerede ett år før skolestart, og i samarbeidet ble det min datters behov for språktrening og ASK (alternativ og supplerende kommunikasjon) tydeliggjort. Skolen betrygget meg, og gav uttrykk for at de var klare for å ta imot mitt barn. De hadde kjennskap til Karlstadmodellen og datteren min skulle få en spesiallærer med tegnspråkkompetanse. Hun skulle også få tid med logoped for å hjelpe med hennes språkvansker. Etter kort tid ble det imidlertid tydelig at skolen ikke hadde særlig kjennskap til Karlstadmodellen, og skolen begynte å argumentere bort bruk av både Karlstadmodellen og bruk av ASK. Det ble også etter hvert tydelig at skolen på noen områder hadde lave eller manglende forventninger til min datters utvikling.

Altfor ofte settes det likhetstegn mellom språk og IQ, og det påvirker hva slags oppfatning og muligheter barn og unge med språkvansker får i samfunnet. Det påvirker også hvilke forventningene disse barna blir møtt med. Min datters språkvansker påvirker andre på denne måten. Det stilles lave forventninger og det får negative utslag for min datters utviklingsmuligheter. Noen ganger får min datter oppgaver som hun mestrer uten problemer, og menneskene som gir henne oppgavene roser henne for å mestre, men «glemmer» å utfordre henne. Andre ganger er det ikke forventninger til at hun skal mestre. Også da «glemmer» man å utfordre henne. Når det ikke er en forventning om utvikling, etterstrebes det heller ikke. Utfordringen er at forventningene legges for lavt eller for høyt i forhold til det nivået barnet befinner seg på.

For å få utvikling sier Vygotskys (1978) læringsteori at man skal befinne seg i den proksimale utviklingssone. Den proksimale utviklingssonen er at man jobber med det man får til med hjelp fra andre, og det ligger i sjiktet mellom det man får til på egenhånd og det man ikke får til. I Karlstadmodellen er dette ett av de pedagogiske grunnprinsippene, og det kalles

«ett skritt foran». Det er fokus på språktrening som ligger foran barnet, men som barnet mestrer med hjelp av andre. I skolesammenheng innebærer dette at opplæringen må ligge ett skritt foran. Min datter vil med andre ord ikke ha en god utvikling om man legger opp til opplæring med aktiviteter som hun mestrer på egenhånd. Når vi hjemme har jobbet etter Karlstadmodellen med ulike skoletema, har min datter vist utvikling som i mange tilfeller overgår andres forventninger. I en utdanningssituasjon skaper dette utfordringer. Hennes mulighet for utvikling og utbytte av skolens opplæring begrenses av de voksnes forventninger som ikke samsvarer med min datters potensiale.

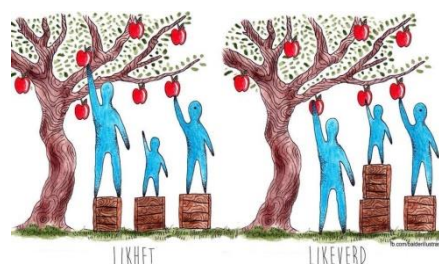

Som mamma har jeg forventninger om at mine barn med eller uten ekstra utfordringer i livet skal ha utbytte av opplæringen i skolen, og at opplæringen skal tilpasses barnets evner og forutsetninger. Som mamma møter jeg et skolesystem som hadde svært lave forventninger til mitt barn med vansker på flere utviklingsområdet. Det har blitt uttrykt så lave forventninger til hennes utvikling, at det ikke ble satt mål for utvikling i flere av skolens fagområder. Som mamma vekket dette et enormt raseri. Hvorfor skulle det ikke være forventninger til at mitt barn skal utvikle seg? Jeg vet av erfaring at mitt barn ikke lærer alt av seg selv, men jeg vet også at hun stadig viser utvikling, spesielt på det man jobber med. Igjen og igjen har min datter vist at utvikling forutsetter en forventning om læring. Jeg stiller meg derfor spørrende til hvordan utdanningssystemet kan utvikle et barns evner og forberede det på et liv i et fritt samfunn uten forventninger til utvikling.

Lover og rettigheter

I dagens samfunn er det mange politiske føringer, lover og rettigheter som skal være til hjelp for ulike mennesker. FN har jobbet for å sikre at alle barn og voksne skal ha det bra, gjennom ulike konvensjoner. Barnekonvensjonen (2019) er én av dem. FN har vedtatt en egen konvensjon med rettigheter som gjelder alle barn i verden, og den er basert på FNs erklæring om barnets rettigheter som ble vedtatt i 1959. Barnekonvensjonen trådte i kraft i 1990, og ble ratifisert av Norge i 1991, og det er den første internasjonale menneskerettighetskonvensjonen som gir barn en spesiell juridisk status. Alle stater som har sluttet seg til barnekonvensjonen må følge det som står i den. FN har også vedtatt en egen konvensjon for mennesker med nedsatt funksjonsevne.

I barnekonvensjonens art. nr. 28 og 29 anerkjennes barnets rett til utdanning. Utdanningen skal ta sikte på å utvikle barnets personlighet, talenter og psykiske og fysiske evner så langt det er mulig. Utdanningen skal også forberede barnet til et ansvarlig liv i et fritt samfunn i en ånd av forståelse, fred, toleranse, likestilling og vennskap. I konvensjonen for mennesker med nedsatt funksjonsevne art. nr. 24 anerkjennes menneskers rett til ASK (alternativ og

FIGUR 2 TEGNING; BALDER ANDERSEN

supplerende kommunikasjon), og det fremheves at barn skal få ASK i utdanningen sin når de har behov for dette. Opplæringsloven har også ulike paragrafer som skal sikre barns utdanning. Til tross for at vi i Norge skal følge disse rettighetene opplever jeg som mamma at mitt barn ikke får dette. Det er på tide at samfunnet begynner å ta disse rettighetene på alvor, og imøtekommer barn med nedsatt funksjonsevne på en bedre måte.

Inkludering

I dagens skole er inkludering og likeverd sentrale begrep. Det finnes ulike definisjoner av disse begrepene. Peder Haug² (2006) retter fokus på fire områder som er sentrale for å oppnå inkludering; medvirkning, deltakelse, fellesskap og utbytte. Som mamma har jeg opplevd dette som gode holdepunkter. For å oppnå medvirkning, deltakelse, fellesskap og utbytte av skolen er språk en avgjørende forutsetning. For å medvirke, delta og være aktiv deltaker i et fellesskap må man kunne kommunisere med andre. På samme måte er man avhengig av språk for å få utbytte av opplæringen som gis. De fleste barn vokser opp og har det som vi kaller for en normal språkutvikling. De vokser og lærer, og språket kommer naturlig. For barn med språkvansker kommer ikke språket av seg selv. Det er noe man må jobbe med for å få utvikling. Barn med språkvansker får dermed ofte en ekstra utfordring i møte med andre. Og i skolen gir det ekstra utfordringer i forhold til å bli inkludert. Det er utfordrende å leke, samarbeide, medvirke, delta og få utbytte av det som foregår i skolen når man ikke har et aldersadekvat språk, og det ikke er fokus på å jobbe med dette.

Nettverk og samarbeid

Det er et gammelt afrikansk uttrykk som sier at det trengs en hel landsby for å oppdra et barn. Uttrykket beskriver en filosofi om at alle barn er alles ansvar. Denne filosofien står sentralt også i Karlstadmodellen, og nettverksarbeid benyttes som metode for å støtte menneskers språkutvikling. Samarbeid på tvers av ulike nettverk gjør at den kunnskap og de erfaringer man har om et menneske veves sammen. De ulike aktørene i et nettverk bidrar med det de kan, ønsker og har mulighet for. Gjennom å fokusere på styrker og muligheter for læring i stedet for svakheter og manglende evner kan det umulige bli mulig.

Foreldre er de som kjenner barnet best, og deres kunnskap om barnet er en ressurs som har høy verdi. Foreldre og familie er derfor sentrale i Karlstadmodellen, og det fokuseres på at et likeverdig samarbeid mellom hjelpeapparatet og pårørende vil kunne utløse en positiv kraft som er nyttig for barnets utvikling.

Etter hvert som et barn vokser, vil skole bli en stor del av barnets nettverk utenfor hjemmet. I skolen er det lærerne som skal støtte barnets utvikling. De har ansvar for barnets opplæring. Dette gjelder også for alle barn, også de med språkvansker og mer sammensatte vansker, selv om det da krever mer av lærerne. Dersom skolen samarbeider tett med foreldre og andre involverte instanser kan man lettere støtte barnets utvikling, og sammen kan man støtte barnet til å oppnå flere mål.

I nettverket kan man definere et barns behov, sette gode mål for utvikling og finne de beste metodene for måloppnåelse. Det muliggjør også en god kontinuitet i barnets utvikling og språktrening. Et tett samarbeid muliggjør også å fordele arbeidsoppgaver slik at alle kan bidra

²Peder Haug er en norsk professor i pedagogikk. Han har gjennomført flere forskningsprosjekt, blant annet innen spesialpedagogikk.

For barn med språkvansker og behov for ASK vil dette ha stor betydning da produksjon av tydeliggjørende materiale kan være tidskrevende for mange.

Til tross for alle lover og rettigheter barnet har, er realiteten at idealet om en inkluderende skole som imøtekommer alle barns evner og forutsetninger fremdeles langt unna. Realiteten er at måten barn imøtekommes oppleves å være svært personavhengig. Noen lærere har et personlig engasjement og har en tilnærming med solidaritet. De imøtekommer barna med meningsfulle handlinger som får positive effekter på både lærer og elev. Andre lærere har en annen motivasjon for sine handlinger, og noen av dem handler ut fra veldedighet, normer og regler som sier noe om hva de bør gjøre. Lærere som handler ut i fra veldedighet vil ikke kunne oppnå i nærheten av det samme som de som har et personlig engasjement, og jobber ut i fra barnets beste.

Avslutning

Som Geir Lippestad sier så er språk en forutsetning for å kunne kommunisere, drømme, leke og lære. Det er en forutsetning for deltakelse og likeverd i samfunnet. Skole og utdanning er viktig del av livet for å kunne leve selvstendig som voksne. Men hvordan kan man hjelpe mennesker med språkvansker til å bli selvstendige voksne om man ikke har forventninger til deres utvikling som barn? Da min datter ble født forelå det tanker om hva som ville kunne støtte hennes utvikling, men det manglet mennesker til å følge det opp. Det ble en realitet at dersom min datter skulle få det hun trengte så, så måtte jeg selv ta ansvar for dette. Min datter har behov for språktrening slik at hun kan utvikle språket sitt, slik at hun kan formidle sine ønsker, tanker, drømmer og opplevelser med andre.

Med tiden har jeg fått utviklet min kunnskap og kompetanse om både språk og Karlstadmodellen. For meg har Karlstadmodellen vært til stor hjelp. Visjonen i Karlstadmodellen står helt i samsvar med det jeg ønsker for min datter; å fremme et godt liv for den enkelte med respekt, delaktighet og likeverd for å skape et mer humant samfunn for oss alle.

Referenser

Bachmann, Kari og Haug, Peder (2006). *Forskning om tilpasset opplæring*. Forskningsrapport nr. 62. Utdanningsdirektoratet.

FN-Sambandet (2019). *Barnekonvensjonen*. Hentet den 26.05.2020 fra <https://www.fn.no/om-fn/avtaler/Menneskerettigheter/Barnekonvensjonen>

IAKM (2015). *Om Karlstadmodellen*. Hentet den 23.05.2020 fra <https://www.iakmnorge.no/>

Johansson, Irene (1988). *Språkutvikling hos barn med språkvansker 1 Performativ kommunikasjon*. Info Vest forlag 2001.

Vygotsky, L. S. (1978): *Mind in Society*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

Figur 1: Johansson, Irene (2020). Hentet den 23.05.2020 fra <https://slideplayer.no/slide/2144530/>

Figur 2: Kariannet Hørnevik Nes (2017). *Vi er ulike OG like mye verdt*. Fredrikstad blad. Hentet den 26.05.2020 fra <https://www.f-b.no/debatt/likeverd/karianne-hornevik-nes/vi-er-ulike-og-like-mye-verd/o/5-59-954392>

Ingeborg Sommerfeldt

Skulle ønske noen sa dette!

Mitt navn er Ingeborg Sommerfeldt, jeg er 36 år og arkitekt. Sammen med Magne Ilsaas har jeg to barn: Tollef 4,5 år og Hedvig 2,5 år. Vi bor på Nesodden utenfor Oslo.

Jeg startet på på veilederutdannelsen i Karlstadmodellen fordi jeg ønsket kunnskap om hvordan jeg kunne støtte min sønn i hans språkutvikling. Sønnen min har Down syndrom og nedsatt hørsel. Vi ønsket sterkt at han skulle få mulighet til å utvikle et språk. Vi søkte etter kunnskap om hva vi som foreldre burde gjøre. Det fikk vi ikke et godt svar på. Jeg leste om Karlstadmodellen og traff en veileder som forsto spørsmålet vårt. Hun anbefalte meg å søke og det er jeg svært takknemlig for.

Utdannelsen har gitt meg håp, mot og kunnskap til å vite hva jeg kan gjøre. Jeg har fått en flott nordisk nettverk av medelever. Det gir stor styrke å vite at vi er fagfolk og foreldre som deler samme visjoner og mål. Jeg kjenner meg ikke lenger maktesløs, usikker og redd, men svært frustrert over at ikke alle barn med språkutfordringer får språktrening.

Denne kunnskapen er viktig og verdifull. Jeg tok primært denne utdannelsen for å støtte min sønn og vår familie. Nå ser jeg et enormt behov for å spre og dele denne kunnskapen. Det vil jeg arbeide for. Altfor få barn og familier får denne veiledningen.

Skulle ønske noen sa dette!

Språkutvikling hos barn med språkutfordringer.

Språk gir oss mulighet til å gjøre oss forstått, til å uttrykke hva vi føler og tenker. Det er avgjørende for medbestemmelse og selvstendighet.

Kommunikasjon er grunnleggende for relasjoner som gir oss det gode liv.

For 4,5 år siden fikk Magne og jeg, Ingeborg, vårt første barn, en nydelig gutt! Han ble født med Down syndrom (DS) og vi stilte oss spørsmålet "Hva skal vi gjøre for at han får det best mulig"? Jeg ble særlig opptatt av hvordan sønnen min kunne få et språk, kanskje aller mest redd for at han ikke skulle få det.

Jeg har selv vokst opp med en onkel med DS. Jeg har alltid hatt inntrykk av at onkelen min hadde et godt liv. Men han flyttet til en stiftelse da han bare var et barn og han hadde lite språk.

Jeg er utdannet arkitekt og trengte veiledning for å vite hva jeg kunne gjøre for å hjelpe sønnen min med språket. "Hva burde jeg gjøre"? Jeg fikk ikke noe godt svar på det. Av usikkerhet, frykt og litt nysgjerrighet begynte på den 3 årige veilederutdannelsen i Karlstadmodellen. Det har gitt meg håp, mot og kunnskap til hvordan jeg praktisk kan bidra i hans språkutvikling. Jeg er ikke lenger redd, men utrolig frustrert over å tenke på alle de barn med språkutfordringer som ikke språktrening. Språktrening er ingen quick fiks, det trengs kunnskap og kontinuerlig veiledning. I denne artikkelen vil jeg dele noe av det jeg har lært, i håp om at det kan styrke andre, både foreldre, barnehageansatte og fagfolk i lignende situasjoner.

Språk kan læres!

Det starter med å ha tro på at barnet kan få til en kommunikasjon. Det finnes mange måter å kommuniserer på; med blikk, gester, pictogrammer, bilder, taktile tegn, hånd tegn, tale og skrift. Hva forstår barnet og hva kan barnet alene? Så legger den voksne seg ett skritt foran barnet, og hjelper barnet akkurat så mye og lite at barnet får det til - da skjer det utvikling. Tenk deg selv, når du lærer noe nytt. Det som hjelper er et strukturert og systematisk læring over tid, der du tar for deg litt og litt av gangen i et gjennomtenkt og motiverende system. Da kan du lære uendelig.

Karlstadmodellen er en modell og ikke en metode. Der barnet blir ansett som et subjekt, en som kan påvirke og være med å bestemme. Modellen inneholder forslag til materiell og metode. Men for meg har tankesettet vært det viktigste. Hjemme kan vi nå språktrene i mange hverdagslige lekesituasjoner, uten at det oppleves som noe belastning for barna. Det er samspill og det er lek! Nye ting er ikke nødvendigvis gøy med en gang. Men tenk på den følelsen når man endelig får det til, det er mestring!

Før man utvikler språk bruker barn kroppslige handlinger for å uttrykke seg. Babyen skriker og strekker seg etter eller tar det de vil ha. Tenk om det er noe du vet barnet vil ha? Da kan du vise med tegn/tale hva det er. Vent og se om barnet vil bruke tegn/tale for å få det. Ikke gi opp, prøv igjen. Sønnen min viste skikkelig mestringsfølelse da han oppdaget han kunne gjøre seg forstått med tegn og etterhvert tale. Vi kan nå ha en samtale, det er helt herlig! Og det er ikke tilfeldig. Vi har fokusert på tydeliggjøring og jobbet med de 6 deler av språket jeg vil beskrive videre i artikkelen. Språktrening skal være motiverende for barnet. Alle ønsker å bli forstått og kunne gjøre seg forstått - det er motivasjonen!

Vi begynner med en gang!

Tidlig innsats er blitt et kjent begrep, med allment anerkjent positiv virkning. Allikevel fikk vi høre "vent å se, han er jo så liten". Språk starter tidlig. Man begynner å snakke til babyen sin med en gang, det er naturlig. Barn med forventene språkvansker må få oppfølging tidlig.

Sønnen vår fikk tidlig oppfølging av fysioterapeut, her opplevde jeg denne langsiktige tankegangen ved å jobbe skritt for skritt for å f.eks skulle lære seg å gå. Hvorfor møtte vi ikke slike strategier for språk? "Tegn til tale" kom tidlig opp og vi gikk på kveldskurs da han var baby. På kurset var det foreldre til barn på 5 år.

Det burde ikke være slik. Alle burde få hjelp til å komme i gang tidlig. Dette burde være et faglig ansvar. Ved ca 1 år alder fikk vi oppfølging av spesialpedagog, og logoped. Senere flyttet vi, på det nye stedet var det ikke vanlig med logoped før 5-6 års alder. Selv om logoped er en statlig ordning, møter man så ulik praksis i kommunene. Å få vite hva man kan gjøre, er mye bedre enn å lure på hva man skal gjøre. Så kjære alle fagfolk - hjelp oss foreldre med hva vi kan gjøre fra start!

La oss samarbeide!

Nettverk er en sentral tankegang i Karlstadmodellen, som også omtales som en familiesentrert modell.

I nettverksmøter kan alle bidra på ulike måter, men mot felles mål. Ved å gi hverandre styrke, kan man komme dit ingen hadde klart å komme alene. Dette er empowerment og en kraft man trenger både for utvikling, men også når man møter motgang. Familien er barnets nærmeste og de vil alltid være der, mens andre vil naturlig byttes ut med årene. Det å få til et samarbeid er så viktig og kan være veldig vanskelig. Man kan fortsatt møte mennesker med forutinntatte holdninger og verdier. Og dette er det viktig å beskytte seg mot, så godt det lar seg gjøre. Får man til et fruktbart samarbeid, der man heier på hverandre, er alt mulig! "Ingen vet hvor langt noe barn kan nå!" Å fokusere på håpet gir en viktig kraft for å oppleve mulighetenes reise og se alle stegene som går fremover.

Språket består av 6 deler

Språket er stort og komplekst. Det finnes ingen kjapp løsning. Jeg tror kompleksiteten gjør at det er vanskelig å snakke om og lære bort hvordan man bygger opp et språk. Det har hjulpet meg mye å få en oversikt. Språket består av 6 deler: 1. Pragmatikk, 2. Leksikon, 3. Grammatikk, 4. Fonologi 5. Prosodi og 6. Tidlig lese og skriveferdigheter. Alle delene har økende vanskelighetsgrad og kan arbeides med samtidig med mål, metode og materiell. Lathund er navnet på en felles plan. Det bruker man for å holde oversikt. Det ideelle er å lage en ny lathund på hvert nettverksmøte.

Eksempel på Lathund

På vei mote enkel grammatikk

LATHUND	Mål	Metode	Materiell
Pragmatikk	5 turtagninger Ta initiativ	Spille spill, vente min din/tur.	Lotto Konkreter
Leksikon	8 nye frukt/bær og 3 nye verb med tegn	Kategorisere i esker	Ordbildekort Kategorisnurre
Grammatikk	Sette sammen 2-3 ord SV-SVS "Gutten spiser eple"	Pusle ordbildekort på formspil.	Ordbilderkort Setningsplate
Fonologi	Skille vokaler og b, d	Leke med Babblerne.	Tøybokstaver Babblerne
Prosodi	Skille forskjell på kort og lang stavelse	Hoppe Banke stavelser.	Bøker i Babblerne ressurpakke
Tidlig les og skriv	Kjenne igjen ordbilder.	Legge like på like/mache	Ordbilder i øvrige øvninger

1. Pragmatikk - Slik vi bruker og utvikler språket!

Hvordan får barnet oppmerksomhet, ber om hjelp, ting eller spør etter personer? Hvordan bruker barnet språket sitt? Samspill er en forutsetning. Å få til samspill med andre barn i lek er et springbrett for utvikling. Hvordan tar man egentlig initiativ til å samtale? Hvordan vet jeg at det er min tur til å prate? Hvordan holder vi samtalen i gang? Hva sier jeg for at du skal svare mer enn ja eller nei..? Hva jeg som voksen sier, har mye å si for hva barnet svarer. For å få til en dialog er det lurt å stille spørsmål som krever et svar. Pass på så det ikke blir et forhør. Nysgjerrighet og undring hjelper for å sammen undersøke et tema. "Si det du vil barnet skal si", var en av de beste tipsene jeg har fått.

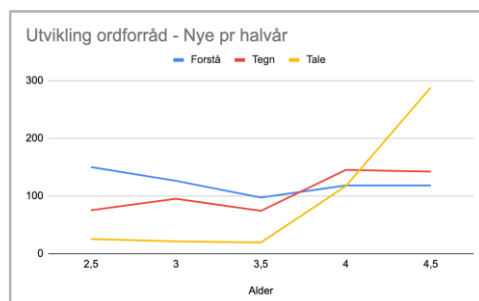
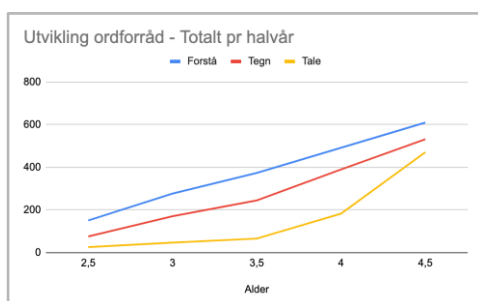
Vi begynte tidlig å leke og lese om Babblarna. Det er et materiell utviklet på bakgrunn av de opprinnelig taktile figurere fra Karlstadmodellens bok, Ordstadiet.¹⁵ Det finnes barnebøker, småfigurer, lotto- og puslespill i Babblarna Aktivitetspakke¹⁶

2. Leksikon - Slik bygger man et ordforråd!

Vi bruker så mange ord, hvor begynner man? Med det nære; personer og gjenstander som er rundt barnet. Begynn med pekebøker for barn, lær og vis tegnet og si ordet tydelig. Bilde, tegn og tekst i tillegg til tale styrker innlæring av ord. Det samme gjelder repetisjoner og variasjoner. Tenk på hvordan å lære ordet ball. Hvor mange ulike baller kan du finne hjemme, eller ulike sko? Sett ord på det dere ser og det dere gjør. Det å lære verb er et bra tips. Det aktiviserer barnet og gjør at barnet mye lettere kan være delaktig. Tenk hvordan det aktivisere å lære verbet kryper, ruller, går, løper, hopper.

I Karlstadmodellen bruker man et CDI kartleggingsverktøy med oversikt over de ca 600 mest vanlig ord. Man kartlegger barnet etter hva man oppfatter barnet forstå, hvilke tegn barnet gjør og hvilke ord barnet sier. Jeg har kartlagt min sønn sitt ordforråd siden han var 2,5 år, da hadde han 25 ord, 75 tegn og jeg antok han forsto ca 150 ord. Det som har vært utrolig tydelig er at han har lært seg de ord vi har fokusert på. Og tegnene har kommet først, og det talte ordet til det tegnet han allerede kan.

Vår familie er et levende bevis på å bruke tegn fremmer talespråk. Nå bruker han mest spontan tale og tegn til ord han synes er vanskelig å uttale eller fordi jeg ikke forstår han. Tegn er fortsatt en flott måte og tydeliggjøre for å lære nye ord og setninger. Som man ser av grafen har taleproduksjonen økt betraktelig i det siste. Etter siste kartlegging har ordsammensetningen eksplodert. Han snakker nå i korte setninger.

Vertikal:
antall ord.

Horisontal:
alder.

¹⁵ Johansson, Iréne (1988-1996). *Språkutvikling hos barn med språkvansker*. Info Vest forlag.

¹⁶ Johansson, Iréne. Tisell, Anneli (2015) *Babblarna Aktivitetspakke*. Info Vest forlag

3. Grammatikk - Slik setter vi ordene sammen!

Barnet begynner sin grammatiske utvikling når det begynner å leke borte/tilbake leker. I Karlstadmodellen begynner grammatikkøvingene like tidlig som ordøvingene, gjennom leker og bøker. Tenk så mye mer mening barnet kan uttrykke når man begynner å sette sammen to ord i stedet for å uttrykke ett ord av gangen. Så hvilke ord begynner de å sette sammen? Ofte kan det være småord som: mer, borte, se, nei. Ordene kan settes sammen med ting barnet liker f.eks pappa borte, se pappa. En videre vanlig sammensetning er SV og SVS (S for substantiv og V for verb) Eksempel: "Gutten spiser" og "Gutten spiser eple".

I Karlstadmodellens bok, Enkel grammatikk ¹⁷ kodes substantivene og verbene i både form og farge. Substantivene er røde og kategoriseres i firkant og sirkel. Firkanten representerer en agent, en som kan få noe til å skje, enten en person eller et dyr. Sirkelen representerer et objekt: et kjøretøy, leke, mat. Verbet er en blå trekant. Barnet kan pusle seg fra til setninger med de tre grunnformene, firkant, trekant og sirkel. Det er så smart! I tilhørende pdf med materiell ¹⁸ er det lagt opp til at man selv printer ordene som ordbildekort. Et ordbildekort er et kort med bilde eller tegn på den ene siden, og det skrevne ordet, ordbildet, på den andre siden. Barnet kan lese bildene etter hverandre og etterhvert ordbildene og danne setninger. Jeg synes det var veldig interessant å forstå at barna kan lære seg å kjenne igjen teksten i et ord, og vite hva det betyr, uten å kunne stove/lese det. De "leser" teksten som et bilde - et ordbilde.

Fargede ordbildekort.

Forside: bilde/tegn. Bakside: tekst

I Karlstadmodellens bok, Utbygd grammatikk ¹⁹ fargekodes alle ordklasser, slik at barnet lettere kan systematisere og forstå sammenhengene. Det finnes mange flotte øvelser som utvider den grammatiske forståelse slik at barnet kan skape uendelig med betydninger. Synes på grammatikk i Karlstadmodellen har gjort at jeg nå tenker på det som noe spennende og morsomt. Jeg prøver å overføre det til min sønn. Han setter nå sammen flere ord og forstår at rekkefølgen er avgjørende for betydelsen, det er ganske fantastisk!

Tenk deg at du skal hjelpe barnet å utvide meningene sine på sikt. Ta f.eks ordet eple. Først er det bare ett ord; EPLE. Så er eple borte, eple tilbake, mer eple, gutten spiser eple. Jeg spiser eple. Jeg spiser et rødt eple. Jeg spiser et grønt eple fort. Hvor er eple? Hvem har gjemt eple? Når hadde jeg eple sist? Og slik kan det fortsette i det uendelige. Jeg prøver å legge merke til hvilken sammensetninger sønnen min selv gjør, også forsøker jeg å legge til litt mer.

¹⁷ Johansson, Iréne (1988-1996). *Språkutvikling hos barn med språkvansker*. Info Vest forlag.

¹⁸ Johansson, Iréne (1990-1996) *Språkutvikling for barn med språkvansker*, PDF bildebok, Info Vest Forlag

¹⁹ Johansson, Iréne (2006). *Utbygd Grammatikk*. Info Vest forlag

Min sønn sier nå uoppfordret setninger som: “Mamma gryte tom, du må lage mer grøt” Det er 7 ord etter hverandre. Det mangler riktignok en endelse, gryteN og ER. Men da vet jeg hva vi kan ha som mål å få til. Det er ikke tilfeldig at han spontant setter sammen flere ord. Vi har sakte men sikkert satt sammen de ulike lydene og ordene og så utvikler han det til sine meninger. Det er utrolig å oppleve. Det er mestring!

4. Fonologi - Vi trenger kun 29 fonem!

Vi trenger bare 29 fonem for å lage alle norske ord. Det er ganske fantastisk! Fonem er abstrakt. Det er det minste lydsegmentet som kan endre betydningen av et ord. Et fonem kan ha ulike lyder ettersom uttalen kan endres seg. I Norge har vi flere dialekter. Vi kan f. eks lytte til fonemet /r/. Noen bruker skarrende /r/ andre bruker rullende. Det betyr det samme, så det regnes som et fonem, selv om det er to ulike lyder.

Bokstaven R er et grafem. Språklyden /r/ er et fonem. Det er korrespondanse mellom en del grafem og fonem, som f.eks alle vokalene. Men enkelte korrespondanser savnes. Fonemene /skj/, /kj/ og /ng/ har ikke en bokstav eller et grafem. Grafemet C er satt sammen av språklyd /s/ og /e/. Så ulikhetene går begge veier.

Fokus på fonem gjennom lytting og konkrete tøybokstaver har hjulpet oss med lydproduksjon. Det å bli bevisst på hva som skjer med taleapparatet; tunge, lepper, munn og svelg, er avgjørende for å produsere en lyd. Se i speil sammen med barnet. Hva må leppene gjøre for å lage en /b/ lyd? Hvor må tungen være for å lage en /d/ lyd? Lek med lydene. Babblarna ressurspakke²⁰ er et flott materiell som kan inspirere og brukes til dette arbeidet. Å lære seg å lytte er også avgjørende for å kunne produsere tale. Man lærer barnet og høre forskjell på små variasjoner. Deretter jobber man med vanskelige konsonanter i ulike kombinasjoner. Poenget er hele tiden av barnet er aktivt og delaktig i prosessen. Kjenn etter selv hvordan du får fram de ulike lydene og lek med lyder sammen med barnet.

5. Prosodi - Hør, vi synger med språket!

Whiiii sier vi på sklia. Vi synger med språket og det tillegger ordene mening! Når vi stiller et spørsmål går gjerne tonefallet opp og når vi bekrefter noe går gjerne tonefallet ned. Å leke med tonefallet er viktig bevisstgjøring for barnet. Både på ordnivå og setningsnivå. Legg merke til hva slags tonefall barnet har og hvor det legger trykket. Er stemmen lys, monoton eller varierende? Prøv å si sjokoladeis på to ulike måter. Først med fem stavelser sjo ko la de is, så med fire stavelser sjo ko la deis. Ordet blir så ulikt. Jeg kan av og til forstå et utydelig ord sønnen min sier fordi melodien av ordet er riktig. Prosodi er viktig for å gjøre seg forstått. Vi klapper og hopper stavelser på trampoline. Vi leker med høye og lave toner i sang. Og tøyser med korte og lange stavelser i regler. En fin tydeliggjøring for å skille mellom betont og ubetont stavelser er å banke knytteneven og lillefinger i hånden. Visualiser lydene.

6. Tidlige lese- og skriveferdigheter - Skriftens fantastiske verden er for alle!

“La barnet bli glad i bøker,” det er jeg så takknemlig for at vi fikk høre tidlig. “Les, les, les og gjerne den samme boken mange ganger”. Skriftens verden er uendelig. Barnet har mange faser i sin forhold til lesing og skriftforståelse. Først begynner barnet å bla i bøker selv, peke på bilder og “liksom lese”.

²⁰ Johansson, Iréne (2016). *Babblarna ressurspakke*. Info Vest forlag

Etterhvert lærer de seg å memorere tekst, kjenne igjen ordbilder og kjenne igjen bokstaver. Så klarer de å sette sammen korte ord, forstå hva det står, forstå hva det betyr og til slutt kunne danne mening i og utenfor teksten. Å begynne tidlig med bøker, ord, bokstaver skrift er strålende. Etter min oppfatning er det undervurdert. Jeg opplever en holdning til at bokstaver er noe man skal vente med til skolestart. Her har det vært veldig positivt å leke med bokstaver. Håndalfabeten har også hjulpet med forståelsen og gjenkjenningen av bokstaver. Sønnen min kjenner nå igjen de fleste bokstavene. Han kan peke på de når vi er rundt forbi, det er noe gjenkjennbart. Enkelte ganger kan han setter de sammen og lage ord. Det er spennende og blir veldig spennende hvordan dette utvikler seg.

Språk gir frihet

Jeg har fått denne kunnskapen fordi jeg har tatt en 3 årig utdanning som mamma. Det burde ikke være slik. Barn med språkvansker må få språktrening slik at de får mulighet til å utvikle seg på best mulig måte. Det finnes flere regelverk man kan vise til om barnet ikke får den oppfølging som kunne fremmet god utvikling. Jeg vil nevne Barnekonvensjonen FN 1998, Barnehageloven 2005, Opplæringsloven 1998 og Konvensjonen om rettigheter til mennesker med nedsatt funksjonsevne FN 2008.

Kommunikasjon og språk er grunnleggende for å ha et godt liv. Her er det ingen tid å miste. Hvis vi skal ha et samfunn for alle, må vi ha språktrening for alle som har språkutfordringer.

“Alle barn har rett til å si sin mening, og deres mening skal bli tatt på alvor.”

²¹Barnekonvensjonen FN 1998, Artikkel 12

Referanse bøker:

Johansson, Iréne (1988-1996). *Språkutvikling hos barn med språkvansker*. Info Vest forlag
(Denne boken er en samling av de 3 bøkene: (1988) Performativ kommunikasjon, (1990) Ordstadiet, (1996) Enkel grammatikk).

Johansson, Iréne (1988-1996). *Språkutvikling hos barn med språkvansker PDF Bildebok*.
Info Vest forlag

Johansson, Iréne (2006). *Utbygd Grammatikk*. Info Vest forlag

Johansson, Iréne. Tisell, Anneli (2015) *Babblarna Aktivitetspakke*. Info Vest forlag

Johansson, Iréne (2016). *Babblarna ressurspakke*. Info Vest forlag

²¹ <https://barneombudet.no/dine-rettigheter/barnekonvensjonen/artikkel-12-barnets-rett-til-a-gi-uttrykk-for-sin-mening/>

Jenni Bergdahl

Kom igång med tecken och språkträning

Gör en egen teckenbok

Jag heter Jenni Bergdahl och arbetar som handledare i tecken som stöd i Finland.

Jag är i grunden utbildad närvårdare tillsammans med en specialyrkesexamen inom omsorgsarbete med funktionsnedsatta. Jag har studerat teckenspråk och tecken som stöd inför mitt arbete idag och har även studier inom arbete med dövblindhet.

2017 anmälde jag mig till studierna inom Karlstadmodellen på rekommendation av min arbetsgivare Sandra Westerholm. Det har varit givande studier med värdefull kunskap. Kunskapen från Karlstadmodellen har jag med mig i mitt dagliga arbete som handledare i tecken som stöd.

Kom igång med tecken och språkträning

Gör en egen teckenbok

Syftet med slutarbetet är att ge en kort inblick i hur man på ett enkelt sätt kan komma igång med tecknande och språkträning med hjälp av böcker. Vad man behöver tänka på samt några konkreta exempel på hur man går tillväga.

Karlstadmodellen

Varje barn har rätt till kommunikation och språkträning. Språkträning kan se olika ut beroende på barnets behov. I Karlstadmodellen sätter vi stort fokus på att se alla barn som egna individer och anpassa språkträningen efter behov.

De pedagogiska principerna i Karlstadmodellen är:

- Kontinuitet (sammanhängande, fortlöpande).
- Struktur (vad? hur länge? varför? återkommande).
- Tydliggörande (synliggöra, tecken, bilder, göra det tydligare).
- Steget före (vuxna skall ligga på en språklig nivå strax ovanför barnets eget).
- Empowerment (själv kunna välja, besluta och handla, maktgöra).

Grunden för kommunikation är uppmärksamhet. Barnet lär sig naturligare och snabbare ifall barnet är intresserad och motiverad.

Språkträning behöver inte vara svårt eftersom språkutveckling sker hela tiden. För att barnet skall lära sig tecken bör de vuxna teckna med barnet i flera olika situationer. Berätta, kommentera, ställ frågor och så vidare. Använd tecken lika naturligt som det verbala språket.

Det ligger på de vuxnas ansvar att barnet får möjlighet att utveckla sitt språk. Varje barns språkutveckling är unik och varje barn utvecklas olika. Alla barns miljö, nätverk och behov är olika.

Läs och teckna för barnet

Med att titta i böcker och läsa för barnet stöder man barnets språkutveckling. Bokens berättelser och bilder är ett ypperligt och lätt sätt att komma igång med tecknandet. Prata, peka och teckna ordet som du vill prata om i boken. Desto längre barnet slipper i sin språkutveckling desto mer interaktiv kan barnet vara under lässtunderna.

Att använda egna bilder ur barnets vardag är ett trevligt och motiverande sätt för barnet att språkträna. Man kan börja med de viktigaste tecknen i barnens vardag som till exempel mat, sova, leka, mamma och pappa. Läs mer om tecken som stöd på www.teckna.fi.

Gör en egen teckenbok till barnet

En egen teckenbok är ett bra sätt att anpassa innehållet efter vad barnet behöver öva just nu. Välj tema efter barnets intresse och vad som behöver övas. Fundera över vilken nivå barnet är på och vad som behöver övas, vilka ritualer och rutiner har ni i vardagen.

Är det ordförrådet som behöver övas? Barnets första teckenbok kan handla om familjemedlemmar och släktingar. En bild på mamma tillsammans med tecknet för mamma gör att andra personer i barnets närhet kan öva upp sina ordförråd då de läser teckenboken tillsammans med barnet. Barn som sluppit längre i sin språkutveckling kan behöva öva meningsuppbyggnader och behöver mer utmaning i sin bok.

Exempel på olika meningsuppbyggnader:

Steget före barnet

Följ med var barnet ligger i sin språkutveckling just nu, till exempel med hjälp av CDI (se nedan), och utmana barnet med allt svårare innehåll. Då tydliggör du för barnet vart barnet är på väg i sin språkutveckling. Barnet får en modell av dig och det hjälper barnet att utvecklas vidare.

Man kan hjälpa barnet att utveckla samtalet utifrån bilden ni tittar på. Försök hitta en bra teknik som fungerar för er, så att det inte blir ett förhör med ja och nej svar. Benämn, beskriv och förklara. Då hjälper du barnet att skapa egna meningar i övningen.

Låt barnet själv vara aktiv under bokläsningen. Uppmuntra barnet, kommentera vad barnet pekar på, tecknar eller säger. Låt barnet svara på frågor. Kom ihåg att ett tecken eller en gest räcker väl.

Följ med barnets egen språkutveckling kontinuerligt. Jämför med vart barnet började och vart barnet är på väg. Mallar och tabeller där man kan följa upp och jämföra med vad som är "normalt" är inte att rekommendera. Istället rekommenderas en av de modeller som Karlstadmodellen använder som är skrivna ur ett individperspektiv där man kan följa med barnets egen språkutveckling.

CDI (Communicative development inventories, Fenson et al, 1993) är en modell där man på ett enkelt och strukturerat sätt kan fylla i nuläget över vad barnet förstår, tecknar och säger. Den här modellen kan följa med barnets utveckling under en längre period. Med att använda olika färgers pennor vid varje uppföljning går det att följa med barnets ordutveckling på ett strukturerat sätt.

Ex. Våren 2020, svart penna, Hösten 2020, blå penna, Våren 2021, röd penna

(Bilderna över: Anpassat formulär CDI efter Fenson L et al 1993. Communicative development inventories; users guide and technical manual. Eriksson M & Berglund E 1995. Formulär för studium av kommunikativ utveckling; tidiga ord och meningar.)

Bilderna nedan: Sammanställning av CDI

Gör en teckenbok av barnets favoritbok

Ett annat sätt att komma igång med tecken och att påminna sig själv om att teckna med barnet är att göra en teckenbok av en bok ni redan har i bokhyllan. Välj barnets favoritbok och klistra in tecken i den.

I Finland hittar du ritade tecken på följande sidor: www.papunet.net & www.handlaget.fi

Slutord

Språkträning kan ske på ett roligt sätt. Sätt inte in prestationskrav i målet. Barnet behöver inte kunna tecken i början utan behöver stöd och hjälp av den vuxna. Barnet skall i början vara en så kallad åskådare och lära sig i egen takt. Det ligger på de vuxnas ansvar att barnet får möjligheten att lära, använda och utveckla sitt språk.

Efter en tid kan man göra fler böcker med andra teman utifrån barnets intresse och behov att träna, det håller barnet intresserad och motiverad. Med många olika teckenböcker eller egna teckenmaterial kan också andra i barnets nätverk lättare vara delaktiga i barnets språkträning.

Vill du läsa mer om Karlstadmodellen och dess andra delar kan man gå in på www.karlstadmodellen.se, www.iakm.org, www.iakm.se

Jessica Straubhaar

Det "omöjliga" är möjligt!

Håll i och håll ut!

Jag heter Jessica Straubhaar och är 38 år.

Jag jobbar som elevassistent på en grundsärskola med inriktning ämnesområden (träningsskolan). Här går elever med måttlig till svår utvecklingsstörning. Många av eleverna jag jobbar med har också autism eller någon annan form av funktionsvariation så som Down syndrom och andra typer av kromosomavvikelse eller diagnoser. Jag har jobbat inom grundsärskolan sedan 2006.

Jag har alltid känt ett extra engagemang för människor som på ett eller annat sätt behöver stöd och hjälp.

Allt från mindre barn, till jämnåriga i skolan som var utsatta eller som inte hade samma förmåga som alla andra och äldre personer som behöver stöd. Så när gymnasievalet skulle göras så var det en självklarhet för mig att läsa barn- och fritidsprogrammet. Jag visste redan då att jag vill finnas för dem i förskola och skola. Särskilt för dem som behöver lite extra för att vara en del av en klass, en gemenskap.

Efter gymnasiet jobbade jag på några olika förskolor. Även här kände jag lite extra för de barn som behövde lite mer. 2006 började jag så smått att jobba på särskola. Jag kände att jag hade hamnat rätt! Efter många år på särskolan så började jag känna mig lite färdig med att jobba som elevassistent. Arbetet började kännas mer och mer som omvårdnad och inte undervisning och jag var på väg att söka mig till något annat, vad visste jag inte. 2014 anställdes det en ny lärare (som är handledare i Karlstadmodellen) till skolan och det blev vändningen och starten på en ny spännande resa mot nya intressanta erfarenheter och mål.

Klassen som skulle startas benämndes som en läs- och skrivklass. Gruppen visade sig vara en väldigt blandad grupp av elever, där flertalet av dem hade väldigt stora beteendeproblematiker med utåtagerande beteenden som en följd av detta. Tillsammans med läraren och flera assistenter så fick jag på nära håll vara en del av vad Karlstadmodellen kunde göra för skillnad för denna gruppen barn. Vad kan den inte då göra för många, många fler!

Språk och kommunikation hos barn med särskilda behov och i behov av extra stöd har alltid fascinerat mig. Hur kan vi hitta andra vägar? Hur kan vi locka fram språk och kommunikation hos individer som inte verkar kunna kommunicera? På något sätt måste det väl kunna gå!

Det "omöjliga" är möjligt!

Håll i och håll ut!

Läs -och skrivinläring i grundsärskolan inriktning ämnesområden

Omöjligt är det första många tänker.

Hade någon ställt mig frågan för 5 år sedan, då jag upplevde jobbet i sarskolan mer som omvårdnad än som skolverksamhet, så hade jag nog också svarat att det ÄR omöjligt. Men trots mitt svar så har jag nog alltid haft tron på att det nog måste finnas en väg för... ALLA! Det här är en sådan sak som jag INTE längre tänker är omöjlig, inte sedan jag fick möjligheten att arbeta med Karlstadmodellens läspaket tillsammans med en handledare i karlstadmodellen. I läspaket 1-6 jobbar man i sex moment (se kort beskrivning under avsnitt Material) i varje bok som hjälper barnet att lära sig läsa -och skriva.

Är det då mödan värt att försöka? Till vilken nytta? Nyttan är självklar. Man kan läsa i barnkonventionens olika artiklar. tex

Artikel 12: Barn har rätt att uttrycka sin mening och höras i alla frågor som rör barnet. Hänsyn ska tas till barnets åsikter, utifrån barnets ålder och mognad.

Artikel 13 Barn har rätt till yttrandefrihet; att tänka, tycka och uttrycka sina åsikter, med respekt för andra personers rättigheter.

Vilket jag tolkar som att alla barn har rätt till ett språk. Utifrån bara dessa 2 artiklar så är det självklart att alla barn ska ges möjligheten att få lära sig läsa och skriva. Så ja, det är mödan värt!

Man rullar på i sina invanda spår. Utan att stanna upp och tänka efter, reflektera. Nu kan vi inte blunda längre! Alla barn har rätten på sin sida. En seglivad kommentar som lever sig kvar sedan länge på sarskolan är: Det är inte bråttom hen har ju 9 år på sig. När det faktiskt är precis tvärtom! De har BARA 9 år på sig. "Tusen gångernas pedagogik", barn med språkstörningar behöver all tid de kan få för att träna.

Grundsärskolans inriktning ämnesområden benämndes tidigare som tränings-skola. Det är utefter den skolformen som elever med grav till måttligutvecklingsstörning läser.

Det här är Mohammad!

Han är 13 år, han går i årskurs 5 i grundsärskola inriktning ämnesområden (träningsskola).

Han bedöms ha en medelsvår utvecklingsstörning. Grav språkstörning. Autism. Mohammad och hans familj har bott i Sverige i 6 år. Hans modersmål är arabiska. Han får ingen modersmålsundervisning i skolan.

Bild och beskrivning med godkännande av föräldrar

När jag först träffade Mohammad så upplevde jag, att han inte hade några kommunikationsmedel alls. Han började att eko-teckna det som de vuxna tecknade till honom. Sakta men säkert började han att använda enstaka tecken. Han lärde sig teckenfraser, t ex "Jag är i här idag " och "Jag vill ha". Idag tecknar Mohammad en del men man behöver som vuxen visa tydligt, att man förväntar sig av honom, att han ska säga vad han vill. Mohammad säger idag också många verbala ord, inte spontant men på uppmaning kan han säga många ord.

När han läser i läspaket, då använder han både tecken och verbala ord! Mohammad har jobbat med läspaket i sina arbetsfack. Elevernas individuella jobb ligger uppdelade i fack (tidskriftssamlare)/lådor som är numrerade. När vi jobbar med läspaketet så ligger läspaketets olika delar i dessa fack/lådor. Jobbet har under åren sett lite olika ut.

Läsinlärning i grundsärskolan inriktning -ämnesområden.

Vad säger egentligen kursplanerna om läs och skrivutveckling i grundsärskolan? Vad är vår skyldighet utifrån läroplanen för grundsärskolan?

Inom ämnesområdet kommunikation kan man bland annat läsa att eleverna ska träna på:

- Bok- och bildsamtal; Ordbilder utifrån barnets erfarenhet och intresse;
- Bokstavsform och ljud utifrån elevens erfarenhet och intresse;
- Ord, begrepp och symboler inom ämnesområdet kommunikation;
- Språket struktur, ordföljd och meningsbyggnad.

Dessa punkter är några exempel ur vad som står i läroplanen för grundsärskolan inriktning ämnesområden (träningsskola) Det är samlade exempel från det som står för årskurs 1-9 ämnesområdet kommunikation.

Förväntningarna på elevernas läs -och skrivutveckling är väldigt låga om man läser i dessa dokument. Vilket jag också känner genomsyrar mycket utav skolverksamheten tyvärr. Det man kan läsa i läroplanen är "utifrån barnets erfarenhet och intresse" vilket man kan tolka som att man skulle nöja sig där. Om barnet har väldigt liten erfarenhet och visar svalt intresse? Ska vi ge upp då? ABSOLUT inte. Skapa förutsättningar för individen - våga tro på något större!

Vi behöver fundera över vad det är att kunna läsa och skriva. Läser alla på samma sätt som genomsnittet eller kan man läsa på andra sätt? Genom att skapa förutsättningar för den enskilda individen att få lära sig att läsa och skriva på sitt sätt, skapas motivation och självförtroende till att vilja fortsätta lära sig läsa och skriva såsom genomsnittet läser. Att skapa förutsättningar så att barnet får känna sig som en läsare och skrivare är viktigt. *Empowerment*, att våga tro på sin egen förmåga DET är viktigt! Det är vad jag tror det viktigaste vi kan uppmuntra.

Material

Metodiken i läspaketen följer samma struktur genom de sex första delarna. Genom att alla elever har ett schema över de olika arbetsmomenten skapar vi *tydlighet* för eleven. Schemat skapar också *tydlighet* för de vuxna som jobbar med läspaketen tillsammans med eleven.

Exempel på hur ett schema till eleven kan se ut.

Arbetsmaterialet

1.
Matcha bokstäverna.
Gemen-Versal
(Liten- Stor bokstav),

Versal/gemen-kirem
(Stor/liten bokstav-
Handformen i
teckenspråket

2.
Träna begrepp
(Ordbilderna, samt
förståelsen för vad
begreppet betyder)
som finns i läspaketet

3.
Samljuda fonem till
ord.

K+ö= Kö

4.
Skriva satser med
ordbilder som tillhör
aktuellt läspaket.

5.
Läsa boken.

6.
Samtala om bilden
med hjälp av
frågekorten.

Läspaketen finns i 12 delar (www.iakm.org). De första 6 läspaketen följer den *struktur* som visas ovan.

Genom den struktur som finns i läspaketen så är det lätt att jobba med dem. Inom strukturen finns det stora möjligheter till individanpassning utifrån barnets behov. Strukturen är så klart inte given för barnet ifrån början, så den behöver övas in tillsammans med de vuxna.

Att läspaketen följer samma arbetsmoment och struktur gör att det blir ett tydligt arbetsmaterial både för eleven och de vuxna som jobbar tillsammans med eleven. Vilket skapar ett igenkännande som i sin tur gör att eleverna kan använda sitt arbetsminne till att träna sig på läs och skrivinläring istället för att håll koll på vad de förväntas göra.

Svårighetsgraden ökar i små steg från det ena läspaketet till det andra. Detta gör också att det blir lätt att ligga *steget-före* eleven hela tiden. Vi jobbar då i elevens proximala utvecklingszon, just där som är det är lite för svårt för barnet att klara själv, men som är lagom svårt att klara av tillsammans med en guidande vuxen. Det är viktigt att de vuxna läser in sig på det aktuella läspaketet och är *steget-före* barnet. Man får med hjälp av läspaketen också ett *kontinuerligt* arbete. Då arbetsmaterialet sträcker sig över lång tid.

Vad hände sen med Mohammad

När Mohammad först började att jobba med läspaketen, så var uppfattningen att Mohammad inte upplevde läspaketen som något som var speciellt roligt eller som något som skulle kunna påverka hans självkänsla och tron på sig själv eller sin läsförmåga på något sätt. Mohammad gav själv väldigt liten respons och engagemang i sitt arbete med läspaketen. Vissa dagar tecknade han sparsamt de ord som fanns med som innehåll i boken och i de andra momenten behövde han mycket stöd av den vuxna. Men vi fortsatte att jobba på. I perioder jobbade vi med läspaket tillsammans med Mohammad, en del perioder valde vi att helt ta bort dem och jobba med andra saker för att hans intresse har verkat lågt. Vi har nog alla tänkt flera gånger: Det är ingen ide! Vi valde dock att inte ge upp! Håll i håll ut! Det är inte omöjligt, det tar bara lite längre tid.

Olika barn tar olika lång tid på sig Men låt det få ta tid, men håll inte på för länge. Jobba på, men kanske behöver man pausa ett tag och jobba med enbart andra saker, för att sedan ta tillbaka läspaketet och fortsätta jobba igen. Ibland tar det tid för ny kunskap att landa in hos barnet. Det som jag har skrivit om här ovanför är av erfarenheter utifrån vårt arbete med bland annat Mohammad.

Idag jobbar Mohammad med glädje (inte alltid, det vore att ljuga men oftast) med läspaketen. Han gör alla momenten i läspaketen mer självständigt och både ljudar och tecknar fonemen och tecknar de flesta ord och han säger många utav orden. Orden uttalas inte rätt men man hör klart och tydligt vad det är för ord som uttalas. Vi har tillsammans med Mohammad hittat ett sätt som lockar honom till att uttala ord. Vi kupar händerna på var sida om ordet och "ropar" ordet. Denna lek har fått honom att våga testa att uttala nya ord.

Ett exempel på ett tillfälle då Mohammad spontant visar att han generaliserat ordet "*och*" i sin skrivna form. Bilden visar en skylt som finns på vägen in till vår idrottshall. Mohammad går fram till skylten och pekar på bokstaven "*a*" och tecknar "*a*" som finns i ett ord på skylten. Assistenten bekräftar och säger: - Ja, det är "*a*". Samtidigt som hon tecknar "*a*" Mohammad pekar på "*c*" i ordet "*och*", assistenten säger: -Ja, det är "*c*". Mohammad vänder sig mot henne, tecknar och säger bestämt "*och*". Det där med att vi måste förvänta oss att barnen KAN! Vi måste bli bättre på att stanna upp, ge tid och våga se vad som händer.

Vad gjorde denna förändring?

Vi vågade hålla i och hålla ut! Vi vågade ge det tid. Vi gjorde individanpassningar för att läspaketet skulle fungera för Mohammad. Att i perioder plocka bort läspaketet och ge det en paus för att sedan presentera läspaketet för Mohammad igen. Olika barn tar olika lång tid på sig. Nu har han förstått strukturen i läspaketet och han har börjar förstå att bokstäver, bokstavsljud och ord, både talade, tecknade och skriva fyller en funktion för honom. De vuxna runt Mohammad var lyhörda och lyckades hitta rätt nycklar som ledde honom och oss in till det verbala språket, Vi "ropar" orden tillsammans och då upplever Mohammad orden som mer lekfulla och inte så hotfulla och läskiga. Han gillar att göra detta tillsammans med den vuxna vid enskilt arbete men också tillsammans med klasskamraterna i textsamlingen. Vi har tillsammans hittat ett verktyg som får honom att våga prova.

Att jobba med läspaketet har i alla fall öppnat upp mina ögon, vad det gäller att skapa förutsättningar för läs och skrivinlärning i grundsärskolan. Det är liksom lite som en nyckel som har fattats. Barn med språkstörning har inte 9 år på sig. De har faktiskt BARA 9 år på sig.

Så, är det omöjligt med läs -och skrivinlärning i grundsärskolan inriktning ämnesområden?

Nej, det är inte omöjligt! Det omöjliga tar bara lite längre tid!

Samtycke

Mohammads familj har fått tagit del av denna text i sin helhet och de har samtyckt till att den används och publiceras.

Referenser

Johansson,I.,Halvarsson,M.,Nordén, H., Stanley-Linderö K & Straubhaar, J., 2019. Skriften som mål – Språket som medel. Projektrapport 2019:1, www.iakm.org

Läroplanen för grundsärskolan (reviderad 2018)

FNs barnkonvention (lag i Sverige sedan Januari 2020)

Lina Larhult

Inbjudan till en språkresa

Jag heter Lina Larhult.
Jag är 43 år och bor i Karlstad.

När min dotter Julia föddes med Downs syndrom för fyra år sedan, så letade jag med ljus och lykta efter något eller någon som skulle kunna hjälpa oss att hjälpa Julia att få leva ett så självständigt liv som möjligt. Jag insåg snabbt att språket är vägen till inkludering och att tidiga insatser är nödvändiga. I de stödfunktioner som erbjuds föräldrar till barn med förväntade språksvårigheter så fanns inte samma tanke om tidiga insatser.

Julias familj och pedagoger på förskolan åkte, när Julia var ca. 1,5 år på Karlstadmodellens sommarskola, för att träffa andra i samma situation och att hitta lämpliga verktyg för att stimulera barnets språkutveckling. Då Karlstadmodellen inte används inom kommunen eller regionen där vi bor så beslutade vi i Julias familj att jag skulle börja handledarutbildningen för att få en struktur och en långsiktig modell med en röd tråd för språkträning. Förhoppningsvis kan den kunskap jag fått under de här tre åren inte bara vara ett stöd för oss utan även för andra familjer som befinner sig i samma situation.

Inbjudan till en språkresa

Den här resan började för fyra år sedan. När Julia föddes så såg vi, att vi hade fått den vackraste flickan som sett världens ljus! Men vi insåg också att vi fått ett barn som skulle behöva väldigt aktiva föräldrar för att hon skulle få möjligheten att vara delaktig och självständig.

Vi ville göra allt från dag ett för att ge henne de bästa förutsättningarna. Men ingenstans kände vi att vi fick vi stöd i att börja resan för att bli rustade inför framtiden.

Vi ville att vårt barn skulle få samma möjligheter som sina jämnåriga! Men vi var medvetna om att under de tre första åren av ett barns liv läggs grunden till språket.

Om inte barn får tillgång till ett språk så kommer utsatthet som ett brev på posten. Det kan handla om låg självkänsla och identitet, sämre hälsa och sjukvård. Att inte kunna ta del av samhälleliga rättigheter, utbildning och arbetslivet leder till en livslång exkludering.

Alldeles för mycket tid gick åt till att söka efter hjälp och råd. Vi kände en oerhörd stress och maktlöshet. Det blev ännu jobbigare av att de professionella som skulle stötta oss och Julia hela tiden sa, att språkträningen gör vi senare eller det fixar skolan. Karlstadmodellen var ingenting som barnhabiliteringen kunde tänka sig att stötta oss i och tidiga insatser bestod mestadels av motorisk träning.

Jag har funderat mycket på om vi kunnat göra det på ett annat sätt, men jag tror att det i första hand handlar om att träffa personer som är nyfikna och prestigelösa och som verkligen ser till barnets bästa. Några saker vi så här i efterhand ser, kunde ha varit till stor hjälp för oss, hade varit att få tidiga insatser av språkträning.

För barn som Julia kommer inte språket av sig själv och det behövs tydlighet, upprepning, kontinuitet och ett helhetstänk för att få med alla delarna i språkutvecklingen. Vi har också under resans gång fått en insikt i komplexiteten i språkinläring och talapparaten. Det är så mycket som krävs för att man ska kunna producera ljud och kunna höra skillnader mellan vissa språkljud.

Sverige som land har bland mycket annat skrivit på Salamancadeklarationen²² och Barnkonventionen²³ har blivit lag. Med de många olika lagar, intentioner, mål, planer, policydokument mm. som sätter barnets bästa i centrum, så borde mycket mer kunna göras. Barn med språkstörning borde ges förutsättningar att få mer självständiga liv och bli mer delaktiga.

Alla barn har en inbyggd vilja att kommunicera och har rätten till kommunikation och språkträning. Jag hoppas att genom att öka kunskaperna om vikten av tidiga insatser, så kan fler barn som riskerar

²² <https://www.unesco.se/?infomat=salamanca-deklarationen>

²³ <https://unicef.se/barnkonventionen>

att få ett bristfälligt språk, få tillgång till det från bland annat kommunens och regionernas stödinsatser.

Vi ville redan från Julias födelse använda vår tid till att börja rusta oss föräldrar och vårt barn att få till en strukturerad, långsiktig planering för språkträning och verktyg för att göra detta. Och även om vi inte kan vrida tiden tillbaka, så är nu vår önskan att de som vill och som kommer att vara viktiga i Julias liv framöver, hjälper henne att få bli en kommunicerande person som kan få bli en del i många olika sammanhang.

Karlstadmodellen

I Karlstadmodellen²⁴ finns ett helhetstänk, ramar som gör att saker inte rinner ut i sanden och en möjlighet att lära mer och kunna få vara nyfiken på barnets utveckling och ha roligt tillsammans. Målet med Karlstadmodellen är att göra människan fri, autonom och delaktig. Karlstadmodellen bygger på 5 grundpelare: Struktur, tydliggörande, kontinuitet, steget före och empowerment.

Bild ur föreläsning I. Johansson

Den viktigaste grundpelaren är att barn och vuxna ska bli ikraftsatta – empowerment. Tydliggörande betyder att det som är fördolt i språkträningen ska göras konkret och synligt i så hög grad som möjligt. Kontinuitet handlar om att språkträningen ska ske överallt och när som helst, att det blir många upprepningar och att övningarna hänger ihop.

Språkträningen behöver ha en tydlig struktur för att barnet ska veta vad som kan förväntas och vad som ska läras. Julia väljer sina uppgifter och gör dem i den ordning som hon bestämt. Det finns ett schema som visar övningarnas ordningsföljd och tydliggör när språkträningsstunden är slut. Materialet ligger i lådor med bild.

²⁴ www.iakm.se

Den grundpelare som är svårast att följa är Steget före. Den betyder att uppgifterna ska vara steget före vad barnet kan och vara en lagom utmaning som i början klaras av med hjälp.

Några av Karlstadmodellens verktyg

Tecken

Ett av Karlstadmodellens verktyg är att förstärka barnets språkutveckling med tecken. Beroende på vad som är syftet i språkträningen och på vilken nivå som barnet befinner sig så kan både tecken som stöd, tecknad svenska eller det svenska teckenspråket användas. Det viktiga är att barnet så tidigt som möjligt ska få tillgång till ett språk eftersom det främst är i kommunikationen med andra som språket och en begreppsvärld byggs.

Om det senare visar sig att ett barn inte får ett talat språk, då blir tecknen personens språk. Tecken ger en tydlighet i språkinläringen och ger friheten att alltid kunna bära med sig sitt språk till skillnad mot att bära med sig bilder. Vi i Julias nätverk ser en fantastisk fördel för hennes kommunikation då tecken kompletterar det hon vill säga och att hon inte begränsas till att vi ska tolka vad hon försöker säga.

Nätverk

Familjecentrerat nätverksbygge är en viktig del i Karlstadmodellen och syftar till att mobilisera egenkraft hos deltagarna, att generera positiv energi samt att stödja och avlasta familjen. Med hjälp av empowerment så kan fler känna att de är en viktig del i barnets språkutveckling och glädjen i att få uppleva saker och världen tillsammans med barnet.

Ett viktigt syfte är också att säkra långsiktigt stöd till utveckling och välbefinnande för barnet i daglig miljö och med kontinuitet över tid.

Föräldrarna eller de som känner barnet bäst väljer vilka de vill ska vara med i nätverket och det kan vara skolpersonal, habiliteringspersonal, släkt, vänner och barnet. Hur samarbetet i nätverket blir, beror av dem som är med i nätverket. Vissa saker behöver man göra som att kartlägga var barnet befinner sig i sin språkutveckling. Det kan man göra med olika kartläggningsverktyg och/eller genom att de i nätverket diskuterar sig fram till det genom att dela erfarenheter. Sedan kommer man överens om hur lathunden ska se ut, vilka delar i språkets uppbyggnad som är viktiga att ha med, material/övningar, mätbara mål och vem/vilka som har ansvar för vad.

Det största jobbet är oftast de vuxnas förberedelser. Om man inte vet eller kan eller förstår är det svårt att känna sig trygg med material och övningar. Detta gäller förstås också för barnet. Ett sätt att ta förberedelsen på allvar är att barnet med och producerar det material som ska användas, tillsammans med de vuxna som ska hjälpa barnet med övningen.

När materialet är färdigt och metodiken bestämd, börjar den fas som kan kallas nyinläring. Precis som ordet säger betyder det att man då lär sig något som är nytt. Det är viktigt att man vid nyinläring delar upp materialet i mindre bitar, att övningarna görs i korta steg varje dag om möjligt. Det är bra om det finns ett schema där barnet får välja i vilken ordning övningarna ska göras och som gör det tydligt att det finns en början och ett slut. I början kan barnet klara övningarna med hjälp av

den vuxne och sedan mer självständigt. Till sist ska de nya kunskaperna generaliseras och det kan man i förskolan göra genom att använda materialet tillsammans med andra barn. Generalisera gör man egentligen varje gång då de nya kunskaperna används i nya situationer.

Det är viktigt både för samarbetet i nätverket och för de enskilda deltagarna i nätverket att se framgångar. Då känner man sig styrkt. Det är Empowerment. Och empowerment är en framgångsfaktor för motivation och en god självkänsla.

Var sjätte vecka träffas Julias nuvarande nätverk. Det är Julia och föräldrar, anhöriga och pedagoger. Att tidigt bygga ett nätverk kring barnet optimerar varje persons insats och bidrar till gemenskap, effektiv språkträning, kompetensutbyte, trygghet och avlastning.

”Lathund”

I nätverksarbetet tas det gemensamt fram ”lathundar” för att få struktur och för att kunna se den positiva utvecklingen och inte fastna i vad barnet inte kan. Lathunden är en lättöverskådlig manual där man tar reda på vart barnet befinner sig, vart det är på väg och hur det ska komma dit.

När ett barn lär sig ett språk så är det många olika processer som sker och olika delar av språket som samverkar. Så för att säkerställa att alla delarna kommer med, så finns det en grunduppställning i lathunden med följande rubriker:.

Pragmatik - hur man använder ett språk

Lexikon – handlar om ordförråd

Grammatik – är regler för hur man sätter samman ord, satser och fraser

Fonologi – är uttal av ljud eller hur man formar händerna för att bilda ord eller tecken

Prosodi – hur talet varieras med hjälp av melodi, rytm och styrka.

Det finns oändligt mycket material och lekar för att träna språket. Men det viktigaste är att materialets uppbyggnad har en långsiktighet och att alla delarna kommer med. Vi har lärt oss att vi ibland avfärdat material alldeles för snabbt, då vi tolkat det som att Julia har tyckt att det varit tråkigt, men då det i själva verket visat sig att vi gått för fort fram och hon inte förstått vad som förväntats av henne. I princip vilket material som helst har blivit roligt när hon känt att hon behärskar det och sedan kunnat öva det tillsammans med de andra barnen på förskolan.

I Karlstadmodellen finns förslag på material och upplägg, det finns en tanke med bland annat varje färgkodning, figurer och upplägg. Det finns en möjlighet att ända från barnets födelse och resten av livet få stöd i att utveckla sitt språk och det är aldrig för sent att börja språkträna. Att få en struktur och en långsiktig modell med en röd tråd är något vi har saknat i de insatser vi fått.

Saker vi lärt oss under resans gång

Några lärdomar vi gjort hittills är att försöka hitta ett prestigelöst samarbetsätt som lägger grunden till att ingen är rädd att göra fel. Det är roligt att lära känna varandra, professionella, släktingar och vänner, testa olika material och metoder tillsammans, utvärdera och testa igen och dela framgång och motgång.

Att använda alla de tecken som vi kan i kommunikationen runt omkring Julia om det så bara är tack, kaffe och äpple så visar det för Julia att hon befinner sig i en tecknande och accepterande miljö. Tänk inte att det här ska hon inte kunna än, det är hon för liten för, för då är det dags att börja öva det som förberedelse.

Ha en god förberedelse så att Julia lär sig materialet innan hon kommer till nyinläringen. Låt henne få vara den som kan lite före de andra för då skapas en förutsättning för att hon ska få självkänsla, välmående och inkludering.

Det är inte bara barnet som ska språktränas utan omgivningen har också ett ansvar att anpassa och träna färdigheter för kommunikationen med barnet och ligga steget före. Att få reda på hur förskolans planering ser ut ger Julias familj en möjlighet att förbereda Julia, som exempelvis att lära nya begrepp eller prova de saker som ska göras, redan på hemmaplan.

De vuxna måste var förberedda på det som Julia ska träna som nästa steg, enligt formeln

$$\text{kunskap} = \text{trygghet} = \text{glädje}$$

I Julias nätverksarbete är Hope Theory en viktig del. Det är viktigt att se att det faktiskt är enklare att sikta mot stjärnorna om man tror att det är möjligt. För att Julia ska kunna se sig själv som en person som kan lära sig att exempelvis läsa och skriva så behöver alla runt omkring förmedla det i ord och handling. Det är inget konstigt, det handlar mycket om inkludering i praktiken. Om man inte får möjlighet att finnas i sammanhang och en lärande miljö, så utvecklas inte vissa färdigheter och en förmåga att tro att **jag kan också!** Låga krav är lika lite motiverande som för höga krav. Vi i Julias nätverk måste tro att hon kan och att tillsammans hitta balansen i språkträningen.

Det finns inga genvägar i språkträning. Det handlar om långsiktighet, kontinuitet och tydlighet. Men det är enkelt om alla är beredda att samarbeta och dela med sig av våra olika kunskaper.

Nu är vår största oro att den skola som Julia kommer att gå i inte anammar möjligheten att få jobba med Karlstadmodellen.

Med hjälp av alla kring Julia så kan hon få förutsättningar att bli chaufför i sitt eget liv

Lykke Thrane Møller

Benjamins stemme

Mit navn er Lykke Thrane Møller. Jeg kommer fra Danmark, hvor jeg har arbejdet som lærer siden 1997, alle årene indenfor specialområdet. Jeg har altid været meget optaget af dannelse; herunder at børnene lærer at tro på sig selv, at de føler sig forstået og bliver hørt.

Jeg er igennem mit arbejde og mine videreuddannelser, bl.a. som Marte Meo terapeut blevet bekræftet i, at vi alle indeholder evner til at være i det naturligt udviklingsstøttende samspil og at vi voksne må have fælles fokus med barnet for at kunne lede og guide det.

Siden 2011 har jeg primært arbejdet med børn uden et funktionelt verbal sprog og/eller med multiple funktionsnedsættelser. Det var fantastisk at opleve, hvordan børnenes lyst til at kommunikere blev større, når selv de mindste signaler og tegn blev opfattet som kommunikation.

Min interesse for Karlstadvejleder uddannelsen blev vakt, fordi jeg i mit arbejde savnede konkrete værktøjer og viden om, hvordan jeg skulle udvikle mine elevers sprog. Jeg fik indsigt i en sprogtræningsmodel, som i særlig grad understøtter barnets bevægelse mod selvstændighed. Her er konkrete forslag til materialer og metoder, som kan bruges af børn, forældre og undervisere. Jeg bruger min nye viden fra Karlstadmodellen i dag til stor gavn for mine elever og deres forældre.

Benjamins stemme

Her er Benjamin og jeg, Lykke, som er hans lærer.

Benjamins familie har godkendt, at billederne vises i den følgende tekst.

Benjamin er en dreng på 7 år. Han er en af mine elever på den specialske, hvor jeg arbejder som lærer. Det sidste 1 ½ år har Benjamin desuden været mit fokusbarn under vejlederuddannelsen i Karlstadmodellen²⁵. I det følgende vil jeg beskrive, hvordan jeg oplever tegn som støtte til at hjælpe Benjamin med at forstå sin omverden og til at tydeliggøre sin stemme.

Benjamin har en muskelsvindsform, som er medvirkende til, at han har generelle indlæringsvanskeligheder, herunder sproglige og motoriske vanskeligheder. Træthed, både mentalt og fysisk, fylder meget i denne muskelsvindsform. Derfor er det vigtigt, at vi voksne sørger for, at Benjamin får mange små pauser i løbet af dagen, hvor han slapper af uden stimuli og får tilbudt sunde snacks for at holde sit energiniveau kørende.

²⁵ Karlstadmodellen er en dynamisk sprogtræningsmodel for personer med sprog, tale- og kommunikationsvanskeligheder. Den er udviklet siden slutningen af 1970'erne under ledelse af Irene Johansson, svensk professor i specialpædagogik og doktor i fonetik (sproglyde). Modellen er i stadig udvikling i takt med nye erfaringer, nye samarbejdspartnere og ny viden. Læs mere på Karlstadmodellens danske hjemmeside <https://www.iakmdk.dk/om-karlstadmodellen>.

Hjørnevik Nes, K. og Johansson, I. (red) (2019): *Sprog og Delagtighed. Kom i gang med Karlstadmodellen*. InfoVest Forlag. www.karlstadmenow.dk

Benjamin bliver nemt afledt, og hans evne til at bruge det verbale sprog varierer meget. Nogle gange taler han i 5-6 ords sætninger og bruger f.eks. et ord som "jeg" korrekt, mens han andre gange siger Benjamin om sig selv og taler i sætninger på 1-2 ord. Benjamin er hovedsagelig konkret tænkende og har til tider en lang latenstid ift. sproglig og fysisk respons. Benjamin kan nogle gange komme ind i et repetitivt talemønster, hvor han bliver ved med at gentage det samme ord eller sætning. Dette har han svært ved selv at bryde ud af.

Da jeg lærte Benjamin at kende, erfarede jeg hurtigt, at Benjamins bevidsthed om sine egne hænder er begrænset. Han er opmærksom på sine fingerspidser men ikke selve håndfladen. Det ses bl.a. ved, at det er meget vanskeligt at få ham til at tørre sine hænder. Han holder på håndklædet/ papiret med fingerspidserne og lader det kort efter falde mod gulvet. Ofte når Benjamin vil vise en voksen noget, forsøger han at få fat i den voksnes finger for at pege med den på det, han er optaget af.

Ved netværkets start fortalte Benjamins forældre, at Tegn Til Tale var blevet brugt til ham, da han var mindre, men det fangede ham ikke. Faktisk var jeg selv i starten usikker på, om Benjamin opfangede tegnene, som jeg brugte i vores kommunikation.

Tegn Til Tale

Under min uddannelse til Karlstadvejleder har der været stor fokus på at bruge Tegn Til Tale til børn med sproglige og kommunikative udfordringer. Tegn Til Tale er opstået som et supplement til talesproget i kommunikationen med hørende børn med funktionsnedsættelser. Det betyder, at de meningsbærende ord i en sætning, understøttes med håndtegn af den som taler. Tegnene er ofte logiske og viser noget, der er kendetegnende for ordet. Tegn Til Tale er visuelle og konkrete i forhold til det talte ord, som er auditivt og dermed mere abstrakt. Tegn inddrager kroppen i kommunikationen og flere sanser bliver anvendt, da man både kan se og føle tegnet og dermed er der flere kanaler, som hjælper med at forstå og huske ordet. Tegn hjælper også med at fastholde opmærksomheden på det, der bliver sagt, og dermed koncentrationen. Tegn er med til at tydeliggøre ordenes start og slut, så talestrømmen bliver mere opdelt. Vigtigt at nævne er også, at tegn påvirker taletempoet, fordi når man taler og laver tegn samtidig, sænkes taletempoet automatisk.

Benjamins sprog bliver understøttet af tegn

I min undervisning og generelle samspil med mine elever bruger jeg tegn til at understøtte de vigtige ord. Dette har jeg naturligvis også gjort med Benjamin, men det var først efter at have kendt ham i ca. et år, at jeg oplevede direkte, at tegn kan hjælpe Benjamin til at få sin stemme frem.

Situationen var den, at Benjamin og jeg læste i en billedbog, som illustrerede 3 kendte børnesange. Benjamin var meget optaget af bogen, så vi læste den i alt 5 gange. Benjamin stoppede hver gang bl.a. ved et billede, hvor Mariehønen Evigglad og Søren Snegl drikker kaffe. Han tog min finger og pegede på kaffen og spurgte: "Hvad er det?" Jeg lavede tegnet og svarede: "Kaffe". Jeg mindede ham om, hvordan vi i en anden undervisningssituation havde duftet og mærket den varme kop med kaffe mod vores kind. Det viste Benjamins ansigtsudtryk, at han godt kunne huske. Da Benjamin endnu en gang spurgte: "Hvad er det" og pegede med min finger på kaffen, spurgte jeg tilbage: "Ja, hvad er det?" Så blev Benjamin stille og jeg ventede. Efter ca. 2 minutters tid tog Benjamin først min ene hånd, så den anden hånd og lagde dem oven på hinanden (tegnet for kaffe) og kiggede op på mig. Jeg sagde: "Jeg tror, du vil sige kaffe!" Benjamin smilte og sagde: "Jaaaaah, kaffe, og det er varmt" og så tog han min hånd op og rørte sin kind.

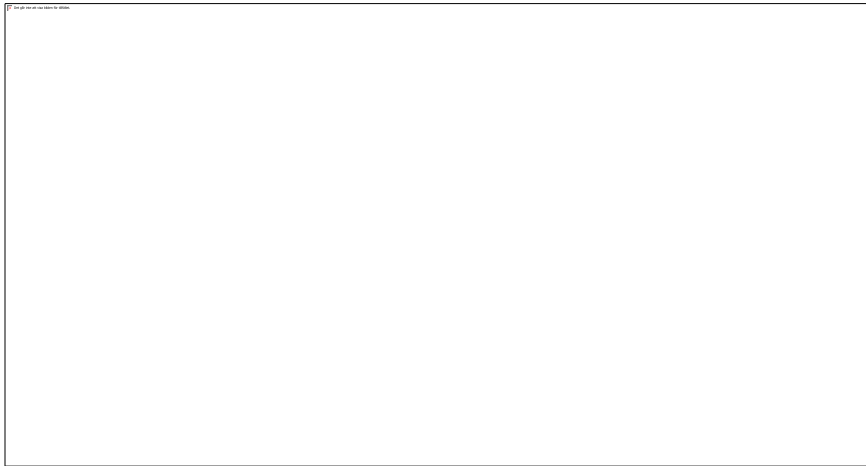
Denne dialog viste flere væsentlige ændringer. Benjamin kunne gøre sin stemme tydelig ved at tage fat i mine hænder og få mig til at lave tegnet. Han var bevidst om, at vi brugte tegn og ved aktivt at vælge dem til, kom en ny mulighed for dialog og samspil. Selvom Benjamin ikke har virket til at se på mine hænder, når jeg lavede tegnene, havde han alligevel taget dem ind. Tegnene understøtter hans brug af sproget.

Flere situationer, hvor brug af tegn er en støtte for Benjamin

Siden har jeg oplevet flere situationer, hvor Benjamin har manglet et ord, mistet fokus på aktiviteten eller gået ind i et repetitivt talemønster. Når jeg viste ham tegnet, kunne han sige ordet eller ændre adfærd.

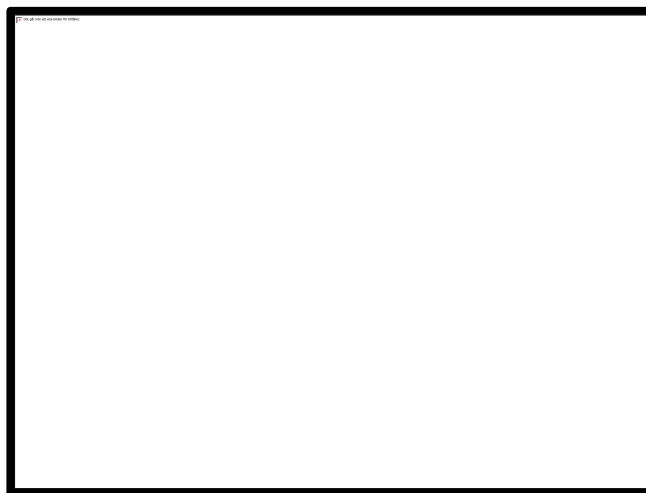
I en undervisningssituation med Benjamin og 3 andre børn trænede vi over- og underbegreber, og kategorien var frugt. Da det blev Benjamins tur, landede kategorihjulet på citron, og det var så meningen, at Benjamin skulle benævne billedet af citronen. Men han sad bare stille og kiggede ud i luften. Da jeg viste ham tegnet for citron, blev han nærværende, kiggede på mig og sagde tydeligt citron.

Benjamin er meget motiveret for at lave sætninger, som han selv lægger gennem valg af ordbilleder. Navneordene er fotos af mennesker fra hans familie. Udsagnsordet på trekanten har i en periode været 'drikker'. En dag læste han pludselig 'spiser' i stedet for 'drikker', han kiggede på mig og sagde igen 'spiser'. Fra tidligere situationer vidste jeg, at Benjamin kunne have svært ved at komme tilbage til det oprindelige ord. Denne gang tog jeg hans hænder og lavede tegnet 'drikke' foran hans mund, og så sagde Benjamin tydeligt 'drikker'. Fordi han fik vist ordet 'drikke' som tegn med sine egne hænder, kom han hurtigt tilbage på sporet.

Treordssætning øves: udsagnsleddet er i denne sætning fast, mens Benjamin vælger grundled og genstandsled. Han 'skriver' og 'læser' efterfølgende sætningen højt.

En anden gang i en spisesituation blev Benjamin ved med at sige navnet på en klassekammerat ved bordet. Denne elev, som jeg her kalder "Rasmus", følte det som drilleri og sagde stop flere gange. En af de voksne ved bordet bad også Benjamin stoppe, men det virkede modsat på ham. Det virkede næsten som om, Benjamin kun blev mere optaget af Rasmus' reaktion og derfor fortsatte med endnu større styrke. Det blev nødvendigt at flytte Benjamin hen på sin egen plads, hvor han blev stille.

Her et modelbillede, som viser Benjamins tomme plads ved fællesbordet, mens de andre i gruppen spiser videre.

Det var vigtigt, at Benjamin fik mulighed for at blive en del af fællesskabet igen, men hvordan?

Jeg var i tvivl ud fra Benjamins ansigtsudtryk, om han forstod, hvorfor han var kommet hen på sin plads. Jeg valgte derfor at gå udenfor klassen sammen med Benjamin for at afskærme ham for de stimuli, der var inde i klasseværelset. På gangen fortalte jeg ham langsomt med tale og tegn, at Rasmus blev ked af det, når Benjamin sagde hans navn mange gange, og at Benjamin derfor skulle stoppe. Han kiggede på mig i et godt stykke tid og sagde så: "Ked af det... Rasmus ked af det". Da vi gik tilbage til bordet, sagde Benjamin Rasmus' navn langsomt én gang, mens han kiggede på Rasmus. Jeg mindede ham om, både med tale og tegn, at Rasmus blev ked af det, og at han derfor skulle stoppe. Herefter sagde Benjamin det ikke mere.

Sanserne skal aktiveres

Benjamin udtrykker via sit kropssprog, at han har brug for at få ordenes fysiske form med, også selvom han lige nu ikke er i stand til at vise tegnene selv. Sproget som auditiv kommunikation, fungerer ikke alene for Benjamin. Flere sanser skal aktiveres for, at Benjamin kan forstå og bruge sproget. Når jeg laver tegnene samtidig med, at jeg siger ordet, inddrages Benjamins synssans. Benjamins følesans inddrages, når han laver bevægelsen på tegnet sammen med mig. Herved får Benjamin bevægelsen ind i kroppen, og der udvides til de sansninger, der foregår inde i hans krop, bl.a. muskel-led- og bevægesansen. Noget yderligere kan dermed vækkes og blive samlet. Benjamin viser mig, at han forstår, og forbindelsen mellem ham og omverden bliver genetableret.

Tegn støtter sprogindlæringen

Mit forløb med Benjamin viser vigtigheden af, at vi er udholdende i forhold til at bruge tegn i kommunikationen med børn med sproglige udfordringer. Selvom vi ikke umiddelbart oplever, at børnene ser på os, når vi viser tegnene, eller at de selv anvender tegnene i deres kommunikation, så er der alligevel en stor sandsynlighed for, at tegnene støtter dem.

Vi skal fortsætte med at bruge tegn, fordi tegn støtter sprogindlæringen, og en dag vil barnet række ud og vise os en vej i kommunikationen. Vi skal tro på, at barnet vil kommunikere, og vi skal give dem tiden og værktøjerne til at få et sprog. Alle børn har ret til en stemme²⁶. En stemme som bliver hørt.

²⁶ FN's Børnekonvention blev vedtaget i 1989. 196 lande i verden har underskrevet Børnekonventionen, herunder Danmark. Børnekonventionen skal sikre børns rettigheder, og alle medlemslandene har forpligtet sig til at overholde de beskrevne rettigheder. I min tekst refererer jeg særskilt til artikel 12 i konventionen: Barnet har ret til at ytre sig frit: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx>

Dvs. at barnet har ret til at modtage støtte til, at det kan udvikle en stemme til at give udtryk for sine synspunkter. Hos børn med særlige sproglige udfordringer bør en sådan støtte inkludere brug af Tegn Til Tale og andre alternative og supplerende kommunikationsformer.

Majbritt Sloth Rasmussen

Hvorfor lige Karlstadmodellen?

En anbefaling fra praksis

Jeg hedder Majbritt Sloth Rasmussen og er 59 år. Jeg har en specialpædagogisk baggrund. Jeg blev færdig som socialpædagog helt tilbage i 1986 og har snart arbejdet 34 år som pædagog i specialet i Danmark.

Jeg har både arbejdet med børn og med voksne. Jeg startede på voksenområdet, og så er målgruppen blevet yngre og yngre i takt med jeg selv er blevet ældre. Det har primært været børn og voksne inden for autismespektret, men også en periode i behandlingsregi.

I 2009 afsluttede jeg en PD i specialpædagogik med fokus på udviklingsforstyrrelser, tale- og sproglige-vanskeligheder. Jeg har interesseret mig for autisme og kommunikationsvanskeligheder lige siden jeg som nyuddannet arbejdede med voksne uden verbalt sprog.

For ca. 7 år siden blev jeg af talepædagogen på den specialske hvor jeg arbejder, for første gang vist nogle farvekodede sprogtrænings materialer til et bestemt barn. 2 år senere deltog jeg som klassepædagog for en kommende 0 klasse på Karlstadmodellens sommerske, fordi klassen skulle modtage 2 børn, der tidligere havde sprogtrænet vha. Karlstadmodellen.

Her blev interessen for alvor vækket. Arbejdet de næste år gjorde mig endnu mere nysgerrig - Karlstadmodellen tiltalte mig på en måde jeg ville lære mere om. Derfor tilmeldte jeg mig uddannelsen til Karlstad vejleder.

Hvorfor lige Karlstadmodellen?

En anbefaling fra praksis

Indledning

Sproget er en grundlæggende menneskelig rettighed. Karlstadmodellensⁱ værdiggrundlag bygger på grundlæggende menneskelige rettigheder. Alle mennesker er sociale, ligeværdige og har ret til medindflydelse. Alle mennesker har potentiale for udvikling. Alle mennesker har ret til selvstændighed og magt over eget liv. Mennesker med sproglige udfordringer der begrænser deres mulighed for at udtrykke tanker, følelser og behov er i risiko for at blive undertrykt. Derfor er udvikling af et sprog et af de vigtigste redskaber på vejen mod et selvstændigt meningsfuldt liv.

Karlstadmodellens hovedformål er at arbejde for alle menneskers ret til at lære, udvikle og anvende sprog, uanset diagnose, alder og forudsætninger. Sprogtræning i Karlstadsmodellen sker hver dag i kommunikativt samspil/interaktion med andre mennesker - der indgår som sproglige rollemodeller og medierendeⁱⁱ voksne i det nære miljø omkring barnet.

Hvad vil jeg opnå?

Som specialpædagog gennem mere end 30 år har jeg arbejdet med mange både børn og voksne med store kommunikative vanskeligheder grundet manglende eller begrænset sproglig kompetence. Interessen for- og arbejdet mod målet, at skabe sproglig udvikling har fyldt meget. Alt for ofte har jeg i mit arbejdsliv desværre oplevet børn eller voksne med store sproglige vanskeligheder, som går i stå i deres sprogudvikling, vedvarende bliver på samme niveau eller mister et sprog de har haft.

I specialskolesystemet har jeg arbejdet bredt med at øge kommunikationsmuligheder for den enkelte. Metoder og redskaber har været ret forskellige alt efter det enkelte individs her og nu behov, samt efter hvad der lige har været oppe i tiden, anbefalet af talepædagog, lærere m.fl.

Trods egen videreuddannelse inden for tale og sprog fik jeg ikke den kobling til praksis jeg søgte, den skulle jeg forsat selv finde. Set i bakspejlet har jeg i hverdagen manglet redskaber, der kunne skabe sammenhæng og give kontinuitet i sprogudviklingen for den enkelte. For uden sprog ingen udvikling.

Efter de sidste 2½ års uddannelses forløb til Karlstadvejleder, har jeg opnået en andeledes sproglig bevidsthed. Jeg har fået ny anvendelig viden til praksis, der er virkelig brugbar til sprogtræning og udviklingen af sprog hos de børn med dette behov, jeg kommer i berøring med i mit arbejde.

Jeg har gennem Karlstadvejleder uddannelsen oplevet en model der giver mig mening, den røde tråd og et langsigtet perspektiv i mit arbejde med udvikling af sprog.

Min påstand er at Karlstadmodellen kan skabe en mærkbar sproglig udvikling. Jeg ønsker at alle, der arbejder i praksis feltet med børn med sproglige vanskeligheder, får øjnene op for at

Karlstadmodellen er en særdeles anvendelig sprogtræningsmodel, for alle der har behov for hjælp til udvikling af sprog.

Problemformulering

Hvorfor lige Karlstadmodellen? - Hvad er det ved Karlstadmodellen der får sprogtræningen til at lykkes og giver en succesfuld udvikling?

Metode

Jeg vil ud fra de erfaringer og "aha" - oplevelser jeg selv har haft gennem de sidste 2½ års uddannelse og arbejde med modellen, undersøge og fremhæve, hvad der i min optik gør at udviklingen sker. I min dataindsamling vil jeg kigge nærmere på de pædagogiske principper i Karlstadmodellen samt de erfaringer arbejdet med mit fokusbarn, netværket, og sparring i studiegruppen, har givet mig gennem uddannelsen. Jeg kommer omkring, hvad det konkret betyder når der i Karlstadmodellen tales om Empowerment, struktur, kontinuitet, skridtet foran og tydeliggørelse i sprogtræningen. Hvad ligger der i begreberne, hvorfor og hvordan fører den overordnede model til meningsfulde metoder og konkrete redskaber i praksis i hverdagen.

I min opgave bruger jeg betegnelsen "barnet" da min empiri omhandler konkrete fokusbørn jeg selv og mine studiekammerater har arbejdet med under uddannelsen. Barnet kan også ses som en fællesbetegnelse for alle der har begrænsninger i sit liv, pga. udfordringer der bremser deres sprogudvikling.

Karlstadmodellen er i høj grad praksisrelateret og jeg vil i min analyse sammenholde teori fra uddannelsen med min empiri og forsøge at argumentere for min hypotese og svare på min problemformulering.

Redegørelse

Karlstadsmodellen er en familiecentreret Sprogtræningsmodel.ⁱⁱⁱ Modellens praksis bygger på nedenstående 5 overordnede pædagogiske principper.

- **Tydeliggørelse** - opsplitning i sprogets bestanddele, visualisering, Tegn til tale (TTT^{iv})
- **Struktur** - gennemgående fast genkendelig struktur, hvad, hvor længe, hvordan, hvorfor
- **Kontinuitet** - kompleksiteten øges gradvis
- **Skridtet foran** - Træningen tilpasses det enkelte individ og zonen for nærmeste udvikling.
- **Empowerment** - fælles fokus i netværket medfører delagtighed => engagement => ejerskab => motivation, en følelse af "Yes - Vi kan"

Tydeliggørelse - i sprogtræningsarbejdet sker på mange planer - Selve det at arbejde i netværk omkring barnet er i sig selv tydeliggørende for vejen til målet. Der arbejdes med en høj grad af visualisering. Dette sker både gennem massivt brug af tegn, anvisning af varierende konkretmateriale, samt tydeliggørelse med farvemarkører. Der vægtes genkendelighed og systematik i opbygningen af øvelser, som udbygges skridt for skridt. Tydeliggørelsen kommer i særlig grad til udtryk ved at Karlstadmodellen opdeler sproget i 5 dele, (brug, indhold, form og lyd og rytme), som

hver får deres fokus gennem en målrettet periodeplan (Lathund^v) for sprogtræningen. Der arbejdes fra del til helhed.

Pragmatik - (sproget brug - skal kunne anvendes i samspil med andre - Sproglige handlinger - turtagning, dialog, emneskift, den røde tråd i en samtale, hvad er tilstrækkelig/ for lidt)

Information - At kunne udtrykke ønsker/ behov, diskutere, argumentere, lave sjov)

Leksikon - (sprogets indhold - lyden skal give mening - man skal have et ordforråd, - passivt/impresivt, - aktivt/ ekspressivt, ordklasser, over-/underbegreber, kende korrekte ord i rette sammenhæng)

Sprogets form:

Grammatik - (ord skal kunne sætte sammen til meningsbærende sætninger, syntaks- antal ord i sætninger, relevante ord, betydning af ordenes placering i sætningen, forståelse for forskel på spørgesætninger og fortællende sætninger, Han/hun, mig/jeg Tydeliggørelse via farvekodning, morfologi - bøjning af ord/ ords endelser)

Fonologi - (Viden om sprogets lyde, deres funktion og de 'regler' der er i et givent sprog. Fonologisk opmærksomhed/ bevidsthed - udtalens abstrakte strukturer - ordniveau, stavelesniveau, fonem niveau - lydfokus (*artikulation, fonation, respiration.*) Artikulation – mundmotorik – udtale af enkelte lyde, stavelser, ord, sætninger, automatisering og generalisering)

Prosodi - (Melodien/rytmen i sproget – sprogmelodi - talestrømmen opdeles, afgrænses og tydeliggøres af variationer i tonehøjde og tryk, afspejler betydning af sætning – f.eks. prosodisk forskel om man spørger eller fortæller, afspejler også stemning/ følelser)

Tidlig læse og skriveindlæring (afkodning- og sammensætning af bogstaver, stavelser, ord og sætninger på skrift)

Struktur - i sprogtrænings arbejdet viser sig ved at der er stor systematik i forslag til materiale inden for sproget forskellige delelementer. Der arbejdes på forskellige sproglige niveauer (primitiv, enkel eller udbygget grammatik) alt efter hvor barnet befinder sig. Anvisninger til brug og tempo af konkrete redskaber bygger på hinanden og materiale kan anvendes på flere måder op gennem barnets udvikling. Systematik i træningen og genkendelige arbejdsrutiner, hvor barnet ved hvad, hvor længe og hvorfor samt tilpasning af forslag til forskellige konkrete redskaber så de matcher barnets interesse prioriteres. Det skal være sjovt og give mening for barnet at sprogtræne. Periodeplanen er et redskab til at fokusere, strukturere og evaluere vores arbejde.

Kontinuitet i sprogtræningsarbejdet hænger sammen med de to ovennævnte områder. Tydelighed og struktur. Sproglig udvikling kræver mange gentagelser. Men det kræver også at der er kontinuitet i gentagelserne og at der hele tiden bygges videre på- og skabes nye sammenhænge til den indlæring der er forankret. Kontinuitet betyder at der i Karlstadmodellen er fokus på regelmæssighed i træningen og på hvordan vi når fra del til helhed. Det betyder også at der er fokus på at sprogtræningen forankres i barnets aktuelle fællesskaber, og generaliseres i den hverdag og de forskellige arenaer det færdes i. Der skal være en plan for arbejdet med udvikling af sprogets enkelte

bestanddele hvor kontinuiteten sikres. Karlstadmodellens periodeplan giver retnings anvisning for træningen og dens delelementer. Karlstadmodellen har kontinuitet i forslag til materialer, så de kan anvendes, og udbygges til øvelser på flere forskellige måder og niveauer.

Skridtet foran i sprogtræningsarbejdet betyder at vi selv er foran i vores tiltag og giver barnet respons med tilpas støtte, stimulus og udfordring til at udvikling sker. Barnet udvikler sig i samspil med en medierende anden inden for zonen af nærmeste udvikling (ZNU^{vi}). Vil vi have udvikling er det nødvendigt hele tiden at have barnets sproglige niveau i baghovedet for at kunne møde det ligeværdigt. Det er også nødvendigt at vide hvor vi skal hen - være bevidst om næste step i udviklingen, så vi kan møde barnet målrettet relevant og udviklende i samspillet.

Karlstadmodellen er praksisrelateret - Der testes ikke, men anvendes forskellige analyseskemaer til kortlægningen af barnets niveau inden for de forskellige sproglige områder. Der anvendes videooptagelser og observeres og analyseres ud fra hvad barnet viser i hverdagen.

Empowerment i sprogtrænings arbejdet kan nærmest karakteriseres som en følelse af "Yes - Vi kan. Familien er en vigtig ressource i barnets sprogtræning. Familien er tættest på barnet, har en fælles historie og en fælles fremtid samt har mulighed for den daglige forankring af sprogtræningen med barnet i hjemmemiljøet. Derfor arbejdes der i netværk. Familien og nære personer omkring barnet mødes i et sprogetværk ca. hver 6-8 uge. Stedet hvor viden og ideer deles, hvor erfarings udveksling blandt netværksdeltagerne genererer energi og medvirker til at skabe fælles fokus og retning i 'Periodeplanen' for sprogtræningen og dermed størst mulighed for udvikling. Jo flere vi er om at dele ansvaret, jo større mulighed har barnet for at sprogræne på de forskellige sociale arenaer. Det fælles fokus i netværket medfører delagtighed og engagement. Når alle får ansvar og føler ejerskab for processen vokser motivationen til at agere i praksis. Der bliver empowerment i sprogtræningsarbejdet.

Præsentation af mit fokusbarn

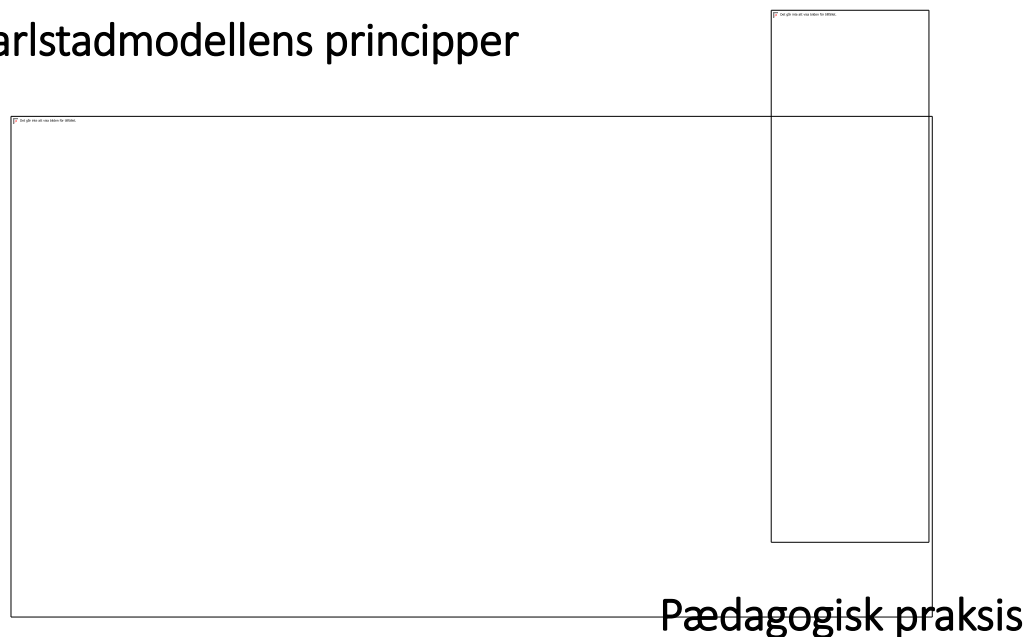
Jeg har gennem uddannelsen fulgt og arbejdet med Asta som mit fokusbarn. Asta mangler en del af kromosom 3. Hun er født med tidlig sammenvoksning af sutur i pandelap, motorisk forsinket, er meget langsynet +7, har smal, dyb gane og havde nedsat hørelse og drænen som lille. Dette er baggrunden for Astas sproglige udfordringer.

Asta er i dag 8 år og går i 2 klasse, på en specialskole i en klasse, hvor alle andre har talesprog. For 2½ år siden ved start i 0. kl. havde Asta stort set intet verbalt sprog, og kun ganske få aktive tegn. Asta var god til at kommunikere med lyd og gestus, så hun blev tolket og "forstået" af de voksne på umiddelbare behov i konkrete situationer. Astas mulighed for at udtrykke sig uden for kontekst var meget begrænset. Hun kunne f.eks. sige verbalt "Mor" samt tegn for bil - men tænk på hvor mange utallige tolknings muligheder der er for hvad Asta her måske reelt prøvede at udtrykke?

Hvad er det der virker?

Hvorfor er det så at jeg finder ovennævnte 5 principper så vigtige, at jeg har valgt lige dem som omdrejnings punktet i min argumentation for anvendeligheden af Karlstadmodellen. Hvordan har de afgørende betydning for et succesfuldt sprogtræningsarbejde?

Karlstadmodellens principper

Tydeliggørelse

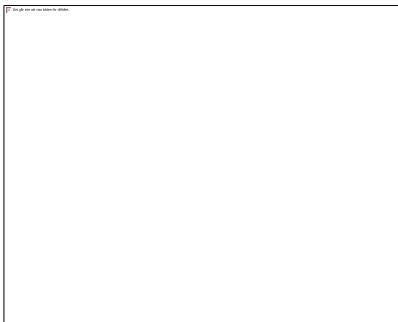
Netop periodeplanens tydelige opdeling i sprogets enkelte bestanddele, sikrer at vi får belyst og arbejdet med flere sammenhængende områder i udvikling af barnets sprog. Opdelingen præciserer sprogarbejdet, hvad vi arbejder med, og tydeliggør forståelsen for de forskellige dele og vigtigheden af at der bliver sammenhæng mellem form, indhold, lyd og melodi. Periodeplanen er styringsredskabet hvorigennem vores arbejde omkring sprogtræningen fokuseres, dokumenteres, udvikles og evalueres. Netværksmøderne tydeliggør hvor vi er i arbejdet og sikrer fælles indsigt og nye fokus mål.

Astas netværks første fælles tiltag - var opbygning af tegn- og ordforråd - Mål at give Asta mulighed for øget dialog hjemme om skolen og skolen om hjemmet. Alle koncentrerede sig om at anvende aftalte fokustegn. Asta fik flere gode kommunikations partnere, der hele tiden mødte hende i dialogen understøttet af tegn (TTT) og med en respons, der guidede hende til selv at anvende de tegn hun kunne. Asta oplevede for første gang at hun kunne påvirke dialogen selv - at hun kunne tale om personer og ting, også uden for det konkrete. F.eks. sætte tegn-navn på en klassekammerat hun havde leget med eller som havde drillet.

Anvendelsen af tegn, sænker taletempoet. Det tydeliggør lyde og ord visuelt, og giver et konkret alternativ og supplement til det talte sprog. Den konstante kombination af lyd, tegn og visuelt

inspirerende konkretmateriale sikrer mulighed for indlæring på flere kanaler samtidig og understøtter barnets arbejds hukommelse og perception.

Asta kunne ikke tale, men gennem tegn begyndte hun at få et aktivt sprog.

Fonologi konkret, visuelt og med tegn
lydsammensætning

mange gentagelser af v

Struktur

Strukturen i Karlstadmodellen har for mig været det der har vist den røde tråd i mit arbejde. Strukturen giver trin for trin anvisninger til konkret tilrettelæggelse af det konkrete sprogtrænings arbejde med barnet. Det handler om at skabe træningssituationer der motiverer barnet, give det en oplevelse af arbejdsglæde og succes. Det vi arbejder med skal give mening for barnet samtidig med at det giver os omkring barnet mulighed for at arbejde med de mål der er i fokus. I Karlstadmodellen taler vi om at barnet viser os vejen - Gennem sin respons og motivation i samspillet påvirker barnet os til at tilpasse metode og materialer til barnet.

Jeg finder det vigtigt at fremhæve en af Karlstadsmodellens styrkesider - netop at det er en model og ikke en metode. Modellen guider os gennem de overordnede principper og anviser muligheder til materiale og tiltag på forskellige sproglige niveauer. Den tydeliggør vejen fra performativ kommunikation henover enkel- og udbygget grammatik til den tidlige læse- og skriveindlæring, men uden at fastlåse sig metode eller materialemæssigt.

I samarbejdet med mit fokusbarn har jeg været meget tydelig på at sætte rammerne for vores træning - jeg har italesat at vi arbejder/hvad vi øver på, men været fleksibel og givet mulighed for valg inden for- og ved tilpasningen af forskellige øvelser. Jeg har f.eks. anvendt konkrete der intet havde med Karlstadmodellen at gøre. Materialer der vakte hendes interesse, noget hun gerne ville snakke om og som derfor øgede hendes motivation. F.eks. alt med Bambi, Pippi eller Figurerne fra "Frost" på. Men målet f.eks. få tegn til samtale om vinter, eller få tegn for verber var tydeligt for alle gennem vores periodeplan, og i hjemmet og klassen blev de samme fokustegn anvendt.

Efterhånden som Astas tegn- ordforråd voksede, kom flere og flere talte ord til. De ord der kom først var også de ord vi havde som vores fælles fokus ord. Tegnene øgede både hendes mulighed for at blive forstået men skabte også bro til hendes tale.

Jeg anvender forsat TTT i samspillet med Asta - det er en uvurderlig støtte for hende, der mobiliserer hendes aktive tale - f.eks. til at få den rette lyd ud, få lukket huller i sine sætninger, få endelser med, samt understøtter hende til at kunne genkende- el. lave lydsyntese af småord.

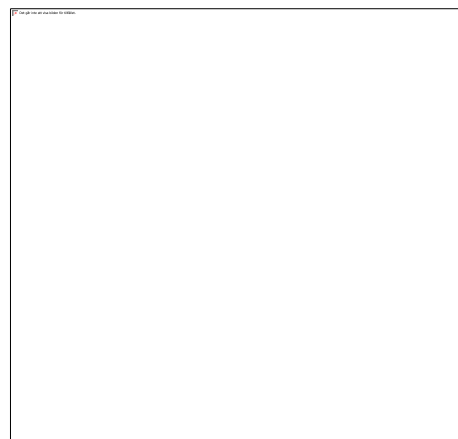
Kontinuitet

Barnet med sprogveskigheder, har begrænsede muligheder for at udtrykke sig og blive forstået på samme måde som børn der følger normaludviklingen. Derved opnås ikke automatisk adgang til den gentagende eksperimenteren og erfarings dannelse, der udvikler barnets sprog. Derfor er det ekstra vigtigt at vi der har ansvaret for at støtte barnet i sin sprogudvikling, sørger for at barnet får disse muligheder. Karlstadmodellen giver inspiration til arbejdet inden for sprogets delelementer. Den anviser hvordan vi kan sætte træningen i system så der knyttes sammenhænge og trænes med mange gentagelser der hvor barnet har et behov, på mange forskellige måder og niveauer. Ved brug af periodeplan skabes både tydeliggørelse, struktur og kontinuitet i vores arbejde. Vi sikrer der bygges videre på noget kendt. Den guider os til evaluering og målrettethed, men det er altid barnets aktuelle kompetence udvikling, der viser os vejen. Vi fokuserer på det vi gerne vil have barnet skal lære og ikke på hvad det ikke kan.

Asta har forsat et stykke vej til tydelig tale, men hun har fået en stemme, hun kaster sig ud i lange sætninger, hun kombinerer tegn/tale og knokler ihærdigt på at gøre sig forståelig og hun giver ikke op.

Skridtet foran

At møde og arbejde med barnet inden for zonen af nærmeste udviklingszone er grundlæggende for udvikling - Karlstadmodellens principper understøtter og supplerer hinanden. Man arbejder mod det vi vil opnå. Forståelse for indholds delene i de 3 ovennævnte - tydelighed, struktur og kontinuitet giver inspiration til hvordan vi kan arbejde med sprogets del elementer. Karlstadmodellens analyseskemaer og den jævnlige udveksling i netværket af barnets status giver os mulighed for at tilpasse os barnets ZNU og via periodeplanen, være skridtet foran så barnets sprogudvikling fremmes.

Trods at Asta ikke er i et tegnmiljø, men et miljø hvor alle andre taler. Et miljø hvor der var begrænset mulighed for at se mange tegn hun kunne tage til sig, er jeg af den overbevisning at det var vores fælles fokus på TTT, der satte gang hendes sprogudvikling. Hun fik et redskab til at samtale med børn og voksne i hendes omgivelser. Asta henvender sig fortsat i dag for at fortælle og samtale med hendes første "gode" kommunikations partnere - Der hvor hun først oplevede at komme i dialog.

Empowerment

Netværket er der hvor det fælles fokus opnås, styrkes og bliver tydeligt helt ned i detaljen. Netværk er meget forskellige. Selvom der er variation i hvordan der arbejdes i hhv. hjemmet, klassen og ved ny indlæring, er det fælles fokus alt afgørende for processen. Alle omkring barnet kan godt have et overordnet ønske om at øge barnet sproglige kompetence, men uden jævnlig erfaringsudveksling med aftaler om konkrete tiltag, risikerer vi at sprogtrænings- arbejdet mangler målrettethed og at barnet ikke udvikler sig henimod hvad vi ønsker. Barnet har brug for gode samtalepartnere I

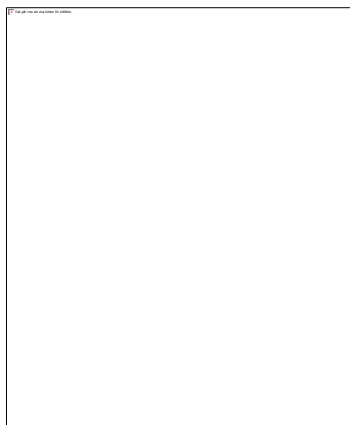
kontakten og dialogen i hverdagen - Hvor er det sprogligt? og hvad interesserer det sig for? - Det giver meningsfuldhed for barnet og de voksne i samspillet med barnet.

Det er gennem netværkets erfaringsudveksling at vi får denne viden om barnets interesser og ageren i de forskellige fællesskaber. Det giver vigtige input til tilpasning af materiale så det interesserer og motiverer barnet. Det er det der gør os til gode samtalepartnere for barnet i de forskellige arenaer så arbejdet med sprogudviklingen kommer til at foregå i alle de fællesskaber barnet færdes i. Uden netværkets havde vi ikke fået skabt sammenhæng i sprogtræningen mellem de forskellige fællesskaber Asta færdes i.

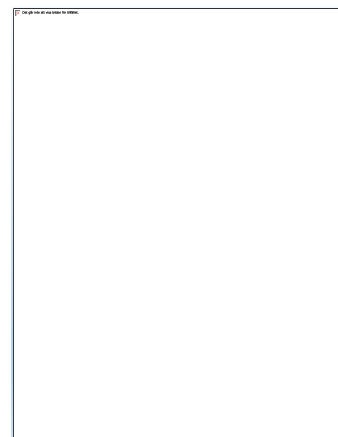
Afvent

-

lad barnet fortælle

-

og bekræft

Asta dropper selv hurtigt tegn i takt med hendes talesprog begynder at komme. I dag er hun en talende pige, der er aktivt deltagende i det klassefællesskab hun er en del af, fordi klasse teamet gennem netværksarbejdet er opmærksom på hvordan de bedst muligt støtter 'Asta' sprogligt.

Jeg blev fyldt af empowerment da jeg på spørgsmålet "Hvad har du lavet i din vinterferie"? Får et svar fra Asta om at hun har været ude og se en ny bil - fordi mor og far skal have ny bil, og at den er flot og at der er 3 sæder i fordi der også skal være plads til den nye lillebror som er i mors mave.

Konklusion

Hvorfor lige Karlstadmodellen? - Hvad er det ved Karlstadmodellen der får sprogtræningen til at lykkes og giver en succesfuld udvikling?

Sprogtræning efter Karlstadmodellen lykkes fordi det er en model der bæres af dens principper. Principperne bygger både på teori og praksis. De er gennembearbejdede, de hænger sammen, de overlapper og supplerer hinanden, men vigtigst af alt de anviser konkrete forslag til den pædagogiske praksis. Teori alene giver ingen udvikling - det er når den pædagogiske praksis giver mening i sprogarbejdet både for barnet og de voksne at der skabes udvikling - og det er præcis det Karlstadmodellen kan.

For mig handler det rigtig meget om samspil - at personen får gode samtalepartnere der tror på at det umulige er muligt. Netværkets store betydning for indhold sammen med det fælles fokus og opdelingen i-, og den systematiske træning inden for, alle sprogets bestanddele, gør de nære

personer til gode meningsfulde samtalepartnere. Samtalepartnere der samtidig er et skridt foran, målrettede og bevidste i forhold til forsat udvikling.

Karlstadmodellen har givet mig et klart perspektiv på mit arbejde med sproglige udfordringer. Jeg har opnået en ny måde at tænke sprogtræning på. Jeg har fået en utrolig viden om sprogets delelementer. Jeg har fået praksis redskaber til at kortlægge barnets sproglige niveauer så jeg kan møde det relevant og ved hvor jeg skal sætte ind. Jeg har fået inspiration til hvordan jeg i praksis kan gribe tingene an og tilrettelægge og strukturere arbejdet med sprog så der sikres kontinuitet og at udvikling sker. Derudover har jeg fået forslag til konkret materiale og hvordan det kan anvendes for at hjælpe mig i arbejdet.

Derfor er Karlstadmodellen efter min mening en super anvendelig og velegnet sprogtrænings model til at skabe sproglig udvikling hos individer med intet eller begrænset sprog.

Perspektivering

Jeg ville ønske at jeg var blevet præsenteret for Karlstadmodellen langt langt tidligere. Gennem Karlstad vejlederuddannelsen har jeg fået alt det jeg har manglet for at skabe sammenhængende mening og den røde tråd i arbejdet med sprogudvikling hos den enkelte.

Efter sommerferien rykker Asta undervisningsmæssigt til mellemtrinet. Hun får nye rammer og nye voksne omkring sig. For at give Asta de bedste muligheder fremadrettet, kræves forsat en fælles bevidsthed omkring sprogindsatsen - en bevidsthed der skærpes i netværket.

Som skole er vi ansvarlige for at give de børn der er hos os de bedste muligheder for videre uddannelse og deltagelse i samfundslivet. Alt hvad de skal lære i skolen bygger på sprog. Uddannelse og deltagelse kræver sprog.

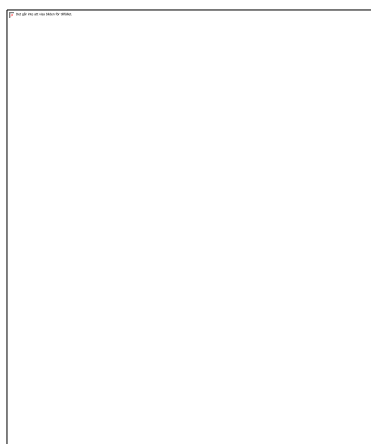
Jeg vil derfor opfordre til at se sprogtræning som en kerneopgave, der skal tænkes ind i alle skoledagens aspekter og reflektere over hvad det kræver af os som er omkring barnet.

- Tænker vi på sproget som vejen til læring ind i undervisningen?
- Gør vi det vi tror vi gør?
- Arbejder vi inkluderende i forhold til vores elever uden verbal tale?
- Sigter vi højt nok?
- Er vi skridtet foran eller begrænses barnets udvikling af vores egne begrænsninger?
- Har barnet sprog - ord eller tegn der gør det muligt at byde ind om emnet i undervisningen.
- Sørger vi for at disse erhverves ved at gå foran og vise vejen?
- Ved barnet - hvordan det byder ind med sin viden?
- Spørger vi ind, giver tid og afventer svar?
- Giver vi barnet viden og forståelse for de ord og begreber der kræves i undervisningen?
- Er vi forud og tilrettelægger vi så nødvendige forkundskaber opnås?
- Arbejder vi målrettet mod at sikre alle lige muligheder?

Manglende sproglige færdigheder - Det er vores ansvar!

Margareta Halvarsson

Språkutveckling genom samtal

Jag heter Margareta Halvarsson och är barnskötare. Jag jobbar som elevassistent på en grundskola med inriktning ämnesområden och ämnen

På min skola går elever i årkurs 1-9 med olika funktionsvariationer och med hinder i språk och sin kommunikation. Jag har jobbat på skolan i 15 år. Det har blivit många möten med elever som väckt många funderingar om kommunikation. **Språk och kommunikation är en av de viktigaste delarna i arbetet och att kunna stötta eleverna i det.**

För ca 5 år sedan blev Karlstadsmodellen en del av vårt arbete med språkutveckling på skolan. Det öppnade mina ögon för språk och kommunikation på ett nytt sätt och det väckte mitt intresse att vilja lära mera. Genom handledarutbildningen i Karlstadsmodellen har jag blivit stärkt, fått en annan insikt och många tankar och reflektioner om språk och kommunikation. Verktyg som ger mening i vardagen tillsammans med eleverna i deras språkutveckling.

SPRÅKUTVECKLING GENOM SAMTAL

”Undervisningen inom ämnesområdet kommunikation ska syfta till att eleverna utvecklar kunskaper i att samspela med andra och en tilltro till sin förmåga att aktivt påverka sin situation. Eleverna ska ges förutsättningar att kommunicera i olika sammanhang och kunna uttrycka sig med tydlig avsikt i tal och andra kommunikationsformer. Därigenom ska undervisningen bidra till att eleverna utvecklar sitt språk och sin identitet.

Vidare ska undervisningen stimulera elevernas vilja att ta emot och tolka kommunikation. På så sätt ska eleverna ges möjligheter att utveckla sin förmåga att lyssna, samtala och förstå. Undervisningen ska bidra till att eleverna får förståelse för att sättet man uttrycker sig på kan få konsekvenser för en själv och för andra människor.”

Läroplan för grundskolan (rev2018) Kursplan-Kommunikation

Jag har arbetat inom grundskolan i 15 år och många gånger känt frustration över att inte veta hur kursplanens syfte skulle kunna nås. Det har saknats bra verktyg i arbetet med elevernas språkutveckling.

Mellan 2017-2020 har jag gått Handedarutbildning i Karlstadsmodellen.

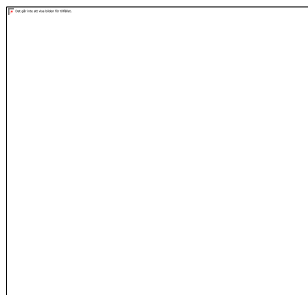
” Språkets roll för individen att kommunicera, förstå, leka och lära är det centrala för Karlstadsmodellen. Alla har lika stor rätt till språket men några behöver extra stöd och hjälp. Det är utifrån dessa barns behov som metodik och material har utvecklats inom Karlstadsmodellen”.

Karlstadsmodellens grund och vision www.iakm.org

Under utbildningen har jag följt en elevs språkutveckling. Arbetet i språkträningen har utgått från mål och metodik i lathunden och med de fem grundpelarna i Karlstadsmodellen - empowerment, struktur, tydliggörande, kontinuitet och steget före - i fokus.

Insikten om hur jag kunde stötta honom i samtal har verkligen varit ikraftsättande för mej. Det är något som jag har tyckt varit svårt i mötet med eleverna många gånger. Hur gör jag för att det ska bli bra samtal? Det blir lätt torftigt, vad ska jag prata om och när det tar stopp helt enkelt. Min medvetenhet och kunskap om språkhinder och språkutveckling har stärkts. Och jag har fått verktyg att använda i det dagliga arbetet. Därför har jag valt att här berätta och belysa samtalet.

Här är Younes.

Younes är en pojke på 10 år. Han är en glad och social kille. Han vill gärna ta kontakt och han vill gärna prata. Han är hjälpsam och tycker om att göra praktiska saker som bakning, matlagning och trädgårdsarbete. Han tycker om sång och musik. Hans stora intresse är fordon. Han är intresserad av böcker och bilder som han gärna vill prata utifrån.

Younes bor med sin mamma, pappa och två storebröder. Hans modersmål är svenska men han förstår och pratar lite arabiska hemma. Hans ordförråd på arabiska är inte lika stort som på svenska. Han har ingen särskild undervisning i arabiska på skolan

Younes går i årskurs 4 i en grupp på 5 elever på grundsärskolan, inriktning ämnesområden. Grundsärskolan har idag 46 elever i åk 1-9 som är fördelade i mindre grupper. I varje grupp arbetar en lärare och ett antal elevassistenter.

Younes intresse för skrivna bokstäver och ordbilder är inte så stort. Taktila bokstäver väcker större intresse likaså ordbilder på familjen. Han lyssnar och ljudar till bokstäver med vuxnas hjälp. Imiterar ord (också en del "svåra") många gånger helt korrekt. Att hitta motiverande material och metoder för att göra lärandet meningsfullt, intressant och lockande för honom är av stor betydelse.

Jag har känt Younes sen han började i åk1.

Younes har en grav språkstörning.

Grav språkstörning innebär att Younes har svårigheter med språkets alla delar. Han har svårt att bli förstådd och förstå, därför att hans grammatik, ordförråd, fonologi och pragmatik är begränsade.

Då för tre år sedan uttryckte han sig med 1-2 ordmeningar. Hans aktiva ordförråd innehöll flest ord för personer, saker och djur. Att uttala vissa ljud och var svårt för honom. Han tecknade ett par ord. Hans användning av språket visade sig också begränsad. Det var svårt för honom att ta initiativ och att driva samtalet vidare. Han hade få samtalsämnen och ett begränsat antal språkliga handlingar. Därför behövde han tex stöttning i samtal och lek.

Younes språkträning

Younes språkträning har skett i samarbete mellan hem och skola. Vi har haft två viktiga verktyg, nätverksarbetet och lathunden. Nätverksarbetet är en viktig del i Karlstadsmodellen. Där hjälps familjen och andra nära personer som vill stötta barnet i sin språkutveckling åt. I Younes nätverksarbete var ökad medvetenhet om språkutveckling och ett gemensamt tänk om det, som vi jobbade med hemma och i skolan, det betydelsefulla. Genom nätverksmötet har vi delat

erfarenheter och förståelse om Younes. Vi träffades varannan månad. Vi delgav varandra nuläge hemma och i skolan, gick igenom lathunden, hur det hade gått och satte upp nya mål.

Målen i pragmatik handlade om att han skulle utveckla sin färdighet att föra samtal, välja samtalsämnen och uttrycka språkliga handlingar som att välja, bestämma, återberätta.

- Målen i lexikon handlade om att han skulle utvidga sitt ordförråd och kunna använda tecken och tal och ordbilder.
- Målen i grammatik handlade om att han skulle utveckla sin färdighet att sätta samman ord till satser.
- Målen i fonologi handlade om att han skulle bli medveten om språkljuden, att kunna höra skillnad mellan dem och att uttala dem i tal och tecken.
- Målen i prosodi handlade om att skulle bli medveten om rytm, styrka och längd i ord och satser.

Ett exempel på en lathund. (verktyg utifrån Karlstadmodellen)

Datum	Mål	Metod	Ansvarig
Pragmatik Talhandling Dialogstruktur Topic/ ämne	Återberätta Expanderad respons. Att Y tillför något nytt, som för samtalet framåt Hålla kvar samtalet kring samtalsämnet/bilden	Skolschema, skoldagboksBild, Alfons böcker Frågeorden Vad?Vem?Var? När?Hur? Pekprata Haka på Y initiativ Föra tillbaka Y till samtalsämnet Modellera i vardagen	Alla
Lexikon	Att Y • Förstår • Använder i tal & tecken & skrift(ordbild) alla begrepp som övas	Läspaket1 Bilder Ordbilder Tema Vår Prata om, uppleva Samband-sammanhang Matcha ordbild-bild	Skolan Alla Skolan
Grammatik	Att Y ska kunna • Läsiiktning • "skriva" kort sats med ordbilder • "läsa" känna igen övad text	Ordbilder Satsplatta Läsebok1 Följa textens riktning med finger "skriva" gm att matcha ordbilderna på satsplattan	skolan
Fonologi	Att Y ska • Känna igen vokaler • Ljuda dem • Teckna dem	Taktila vokaler Vokalkort Vokaler övas dagligen	Skolan Hemma
Prosodi	Träna uttal ton styrka och längd med vokaler och ord	Ljudbanor/Rörelse och ljudlekar inne och ute	skolan

När arbetet med lathunden var klart, började det viktigaste – att förankra det ny inlärd i vardagen. Så här gjorde vi!

Samtalet som metod

Ett samtal sker i dialog med en eller flera personer och det sker utifrån vissa regler, genom turtagning "Jag pratar-Du lyssnar" "Du pratar- Jag lyssnar".

Man behöver träna sig på att påbörja/ta initiativ till ett samtalsämne och hålla sig till ämnet. Man behöver öva på att kommentera och att tillföra något nytt och något mera i samtalet som för det vidare och man behöver hålla en röd tråd i samtalet.

Vi jobbade med att pekprata utifrån enkla bilder som var särskilt intressant för honom. Vi vuxna var modeller i pekpratet genom att beskriva och kommentera om bilden. Vi hade frågekorten Vad? Vem? Var? När? som stöd för att tydliggöra.

Också bilder som var kopplat till månaden och årstiden. Bilder utifrån det vi gjorde i vardagen. Samband och sammanhang för att kunskapen och förståelse skulle bli befast.

Vi upplevde årstiden ute och uppmärksammade och tittade på t ex vårtecken. Vilket vi sen kopplade till skapandet och det blev till en årstidvägg där vi satte upp det vi skapade och på så vis följde årstiden inne. Vi satt också upp ordbilder där. Sånger, böcker och film kopplade vi till ämnet.

Ett samtalsämne som Younes tog initiativ till och ville prata om var gräsklippare, vilket var och är fortfarande ett stort och viktigt intresse för honom. Jag tänkte innan att det är väl bra att prata om andra saker inte bara samma, inte gräsklippare. Men det var ju precis tvärtom!

Gräsklippare var ju det som var motivationen för honom och där vi kunde locka till samtal. Något som intresserade och drev på att vilja prata om. Som han tog initiativ till. Och där vi kunde öva på att tömma ut ämnet på ord och begrepp t ex färg, hjul-4 hjul mm. Och att tillföra något nytt t ex olika modeller och något mer om ämnet som förde det framåt och vidare. Något att ha kommentarer om. Lära nya ord och bygga ut sina meningar.

Och så många samtal det blev!

Leken har varit ett roligt och bra tillfälle att utveckla sitt tal på och fylla på ordförrådet. Det blir mer avslappnat på något sätt och kul! Att få möjlighet att välja vilken lek och bestämma i den. Fantisera. Och att leka något man varit med om och upplevt. Ett bra tillfälle till språkutveckling i ett kravlöst sammanhang.

Från början lekte vi enklare bredvid lekar på t ex bilmattan och sen blev det restauranglek med stöd av bildkartor där det var förslag på t ex maträtter. Och naturligtvis lekte vi att vi klippte gräset. Sen har det utvecklats till flera olika roller tillsammans med oss vuxna och andra barn.

Leken blev ett naturligt övningstillfälle för turtagning. Turtagning har vi också jobbat med i andra sammanhang i vardagen genom spel, välja sånger mm.

Tecken som stöd

Tecken som stöd till talet har varit en del i språkträningen hos alla vuxna i gruppen och som jag ser som en viktig självklar del i vardagen.

Från början tecknade vi de betydelsebärande orden och sen till att teckna alla orden och ändelser. Utifrån Younes språkliga nivå fyllde vi på! Steget före för att visa vart han var på väg i sin språkutveckling.

Användandet av tecken gjorde att vi vuxna pratade saktare och på så vis gjorde det lättare för Younes att hinna med att uppfatta det som sagts. Det gav honom också en klarare gräns mellan orden. Younes fick orden både talade och visuellt. Det kan vara lättare att komma ihåg rörelsen för tecknet och det kan vara lättare för honom själv att komma ihåg och göra tecknet än att kunna uttala ett ord.

Helt enkelt ett stöd till talet!

Vad lärde vi oss?

Strategier

Det har varit en utmaning som vuxen att ge utrymme och tid i samtal. Vi vuxna är så snabba att ta över inte ge tillräckligt med tid. När han tog initiativ till samtalsämne försökte vi haka på och visade intresse och vilja att samtala om det. Vi bekräftade honom genom att säga "Du tänker på...." och vi har tolkat och övertolkat.

Också här har vi tagit hjälp av Vad? Vem? Var? När? Hur? Varför? Inte genom att ösa på med frågor men ha dem som hjälp för att komma vidare i samtalet och på så vis utvidga det.

Som vuxen har det varit viktigt att veta vad han pratade om, hans intresse eftersom hans uttal många gånger har varit svårt att förstå. Och det var lätt att det inte blev någon fortsättning. Då var det bra för oss vuxna att ha strategier, hur man kunde få samtalet att fortsätta om det "brutit ihop" vilket hände då och då. Det kunde vara att man sa samma sak en gång till eller att man ändrade och bytte ut ord så det blev mer förståeligt.

Vi har tolkatoch förklarat för andra och vad han menat så att samtalet kunde fortsätta. Man kunde verkligen se hans förvirring och besvikelse då man tolkat fel eller inte förstått.

Vi har insett att det är ett långsiktigt arbete, ingen Quick fix.

Den språkliga utveckling som skett

Det vi kunde se i början var att han verkade se en större mening med att kommunicera och att han i större utsträckning sökte upp vuxna och ville samtala. Framför allt växte en positiv självbild fram, "jag" är någon som kan och vill säga något och blir lyssnad på.

Han deltar nu i samtal på "ett annat" sätt, Det är gemenskap och socialt småprat vid matbordet. Han ger inte bara många kommentarer om saker, bilder och händelser utan också reflektioner och tänkande om vardagliga ting. Det har lett fram till initiativ till nya samtal och samtalsämnen som önskningar, fordon, årstiden och bakning.

Han uttrycker sig nu i 5-7 ords meningar och hans ordförråd har blivit mer omfattande, både att förstå orden och att använda dem. Handlingsord och de beskrivande orden är de ord som har ökat mest.

Han använder tecken mest på uppmaning eller imitation men då vuxna tecknar hjälper det honom att komma ihåg ord.

Flera språkliga handlingar som utvecklats under den här tiden, såsom att återge spontant eller utifrån bild. Han frågar. Han fantiserar. Han berömmar ”Fina kläder mamma”. Han hälsar på bekanta i korridoren ” Hej B roligt att se dej.”

Avslutning

Det är en av de allra viktigaste delar i mitt arbete att stödja eleverna i sin språkutveckling på bästa sätt och det är verkligen en utmaning. Genom att utbilda mej i Karlstadsmodellen insikter om hur oerhört komplext och samtidigt fascinerande språket är har min motivation ökat. Men det viktigaste är kunskapen och medvetenheten om språkstörning och vikten av språkutvecklande miljö.

Den språkresa jag fått göra tillsammans med Younes är fantastisk.

Alla behöver ett språk för att kunna

- kommunicera, för att förstå och bli förstådd
- uttrycka sin vilja och ovilja
- berätta om sina behov
- utveckla sitt inre tänkande, sin fantasi och sina känslor
- sitt inflytande och bli delaktig.

Mette Henriksen:

Hvorfor sprogtræne med netop Karlstadmodellen?

Jeg hedder Mette Henriksen, er 38 år og bor i Danmark. Arbejds-mæssigt er jeg uddannet i supermarked og haft ledelsesmæssige stillinger de sidste 15 år.

Jeg er mor til 2 dejlige drenge på henholdsvis 4 og 6 år. Min søn på 6 år er født med Downs syndrom. Da vi fra starten vidste, at dette ville medfølge store sproglige udfordringer, har vi, siden han var helt spæd, været inspireret af Karlstadmodellens sprogmodel. Senere blev vi godkendt til at hjemmetræne, valgte Karlstadmodellen og fik derved en karlstadvejleder som besøgte os.

Jeg spekulerede meget i " hvad så når han starter i skole, hvordan skal vi kunne få sammenkoblet Karlstadmodellen med skole? "

DERFOR tilmeldte jeg mig uddannelse som karlstadvejleder. Jeg havde brug for svar!

Det passede perfekt at starte uddannelsen nu og være færdig før hans skolestart!

Er de seneste 3 år under uddannelsen blevet beriget med så meget mere viden end bare "Karlstadmodellen og skolelivet".

Hvorfor sprogtræne med netop Karlstadmodellen?

Her er Villaz

Villaz er først og fremmest en dreng med følelser, humor, vilje, sine egne meninger og vil gerne være en del af fællesskabet. Villaz er 6 år og bor med hans lillebror på 4 år, far og mor.

Derudover er han født med Downs syndrom og har større udfordringer end jævnaldrende, bla. motorisk, kognitiv, indlærings- og sprogveskelligheder.

Den første tid.

Villaz blev født 5 uger for tidligt. Først 5 uger efter var der mistanke om Downs syndrom. Det var vores praktiserende læge, som sendte os til sygehuset for at tage blodprøve. Jeg gik helt i "sort" og spurgte: " Hvis man finder ud af det så tidligt, kan man så få det til at gå væk?"

Ventetiden på svar af blodprøverne var 1 uge. Denne uge brugte jeg på at græde, læse og sammenligne billeder af andre børn med Downs syndrom. Jeg prøvede at overbevise mig selv om, at han ikke havde Downs syndrom, for han lignede jo slet ikke nogen af de andre.

Tidlig indsats

Da vi fik konstateret, at Villaz er født med Downs syndrom trisomi21, blev vi sendt hjem med disse ord: "Det første ½ års tid er der ikke noget anderledes, I skal bare nyde jeres baby".

2 uger efter blev hospitalet ringet op af os med disse ord: “ Du sagde, at der ikke skulle gøres noget anderledes det første ½ år. Jeg har læst, at allerede fra barnet er 3 uger gammel, kan man begynde at træne, og nu er vi 5 uger bagud!”

Talepædagog , fysioterapeut og børnepsykolog blev, kort tid efter, en del af vores liv. Træning og TTT (Tegn Til Tale) blev også en del af vores hverdag. TTT er en kommunikationsform, hvor man bruger hænderne til at “tale” med. Derved får barnet bla. mulighed for at kommunikere meningsfuldt og blive forstået før den verbale tale.

Igennem vores talepædagog blev vi en smule bekendt med Karlstadmodellen og gik i gang med at sprogstimulere efter bogen ‘Performativ kommunikation’. En bog, hvor sprogprofessor Irene Johansson beskriver, hvordan man kan tage aktiv del i tidlig sprog- og kommunikationstræning af småbørn med sproglige udfordringer.

Villaz’ pædagog i vuggestuen var god til at støtte op om disse sproglige øvelser flere gange dagligt.

Jeg tror på, at tidlig indsats, støtte og et godt samarbejde med fagfolk, har været med til at give hele familien en god start! Desværre har jeg hørt en del forældre fortælle om slidsomme kampe om, at få den rette hjælp i rette tid.

Sommerskole med Karlstadmodellen..

Sommerskole - hvad er det? Sommerskolen med Karlstadmodellen er et tilbud til forældre, personale og andre i barnets netværk, som sammen ønsker at lære om netværk, pædagogik og sprogudvikling. Modellen er diagnose neutral og alle børn kan med fordel anvende den. Sommerskolen bygges op over et dagsskema med foredrag om dagens sproglige tema, individuel vejledning samt forskellige sproglige, pædagogiske og sociale aktiviteter, der alle har til formål at styrke alle de deltagende på sommerskolen. Sommerskolen er et tilbud, som primært drives af frivillige og de deltagende familiers engagement og solidaritet.	Sommerskolens mål for barnet Ud fra barnets aktuelle niveau og med udgangspunkt i Karlstadmodellens metoder og pædagogik udarbejdes en individuel handleplan for sprogtræningen. Handleplanen vil indeholde mål, metodik og valg af materialer. Metodikken omhandler ideer til hvordan man kan sprogtræne sammen med barnet i hverdagen og hvilke strategier man kan anvende for at skabe udviklende kommunikation og tegn til tale miljøer. I de sociale aktiviteter kan barnet lege og have det sjovt i samværet med andre børn og familier.
Sommerskolens mål for den voksne At hver deltagende voksne får en indsigt og viden om Karlstadmodellen under mottoet: "Kundskab giver frihed til at vælge". Den voksne får mulighed for at møde andre familier med samme udfordringer og skabe sociale fællesskaber og netværk. Viden udvikles ved foredrag, vejledning og de øvrige aktiviteter på sommerskolen.	Individuelle vejledninger Fokusbarnet og dets netværk deltager alle dage i individuel vejledning efter et fastlagt skema. I fællesskab finder netværket og vejlederen frem til barnets sproglige udviklingsniveau og i fællesskab aftales øvelser og materialer for barnet og netværket. Under vejledningen får netværket ideer til at gøre sproget mere konkret ved at tænke alle barnets sanser med ind i sprogtræningen. Planen udarbejdes af hver familie i samarbejde med det deltagende netværk og deres vejleder på sommerskolen.

www.iakmdk.dk

Villaz var 16. mdr. og var lige begyndt at kommunikere med 3 tegn, da vi var med på sommerskolen første gang

Via skemaerne 'CDI og sproglige handlinger' blev der lavet en kortlægning på hans sproglige niveau. Jeg havde ønsket, at vi var blevet præsenteret for det noget før! Nedenstående figur er et fiktivt eksempel på en opgørelse over, hvordan en CDI kan se ud:

Det er ret typisk at CDI'en viser, som det ses her, at barnet forstår mere, end hvad det kan kommunikere. I dette tilfælde har barnet ikke noget verbalt sprog og der tages udgangspunkt i at ASK (Alternativ og Supplerende Kommunikation) er TTT (Tegn Til Tale). Jeg synes, dette skema er et rigtig godt redskab til at kortlægge barnets kommunikative niveau.

Men at barnet lærer tegn, kommer jo ikke af sig selv.....!

- Barnets tætteste omsorgspersoner er de godt nok forberedt på tegn?
- Hvordan skal barnet lære det, hvis barnet ikke møder det i hverdagen?

Hvor skal man begynde? Som forældre tænkte vi: "ved jo ikke, hvad Villaz synes, er mest interessant at lære!"

Så vi satte fokus på, at lære, så mange tegn som muligt, af dem vi brugte i dagligdagen. Bladrede og læste i mange bøger med tegn og fangede flere og flere hver gang. Vi brugte også 'TegnAPP', en app som blev installeret på telefonen. Der kunne vi slå adskillige tegn op og se deres bevægelse. Løbende skrev vi tegn ned, som vi skulle lære. Da Villaz begyndte, at kommunikere med flere og flere tegn, brugte vi CDI'en til at inspirere os og for at sikre, at vi brugte ord fra forskellige ordklasser og kategorier. Vi har haft meget fokus på, hvilke ord og tegn han havde brug for, både for at lave meningsfulde sætninger, men også grammatisk korrekt lukkede sætninger.

På sommerskolen blev der også lavet en målrettet Lathund (sproglig plan), som passede til vores søn. Den var meget struktureret og overskuelig. Vi fik forskellige ideer til materiale og hvordan vi kunne lege træningen ind.

Som forældre fik en indsigt i, hvor vigtige agenter vi selv var i vores søns sproglige udvikling. Med Karlstadmodellen er man et skridt foran barnet, for at være i den nærmeste udviklingszone hele tiden, og evaluerer jævnligt ca. 5.-6. uge.

Vi fik en karlstadvejleder tilknyttet, hvor vi jævnligt havde netværksmøder. Det var en kæmpe motivationsfaktor, at kunne evaluere så ofte og sætte nye mål, fordi han faktisk udviklede sig.

Nedenstående er et eksempel på en Lathund med et skridt foran. struktur, tydelighed og genkendelse:

Der kan sagtens være flere mål i hver kolonne.

Jeg er personlig rigtig glad for Lathundens opbygning fordi:

- Den er konkret og det er nemt at få overblikket på for sprogetværket.
- Det bliver struktureret, tydelig og genkendelig.
- Den er flexibel og kan tilføjes flere fokuskolonner eks. trivsel, fag fra skolen osv. efter behov.
- Den får sprogagenterne til at vurdere løbende, så man netop er et skridt foran.
- Den får sprogagenterne til, at tænke mere i dybden, når der sættes mål: hvad har han brug for, hvorfor og hvordan.
- Den er motiverende, da vi hele tiden er lige et skridt foran barnet og derved opnår målene løbende.
- Den, sammen med Karlstadmodellens tankegang, åbner muligheder, i stedet for begrænsninger og barnets potentiale bliver meget synligt.

Jeg har mødt fagpersoner som har sagt: "Jamen det skal han da ikke kunne endnu". Hvortil vi svarede: "Det er da også derfor vi skal i gang nu, så han kan når han skal!"

Nedenstående ses figur 2 (www.skivesprogglæs.dk) som viser, hvor Villaz er henne i læsefærdigheder som 5 ½ årig:

Konklusion

For Villaz er Karlstadmodellen en stor medspiller for hans gode sprogudvikling, og for at vi kan være gode og aktive sprogagenter. Men, hvis vi som forældre, ikke havde visioner, håbet, viljen og troen på Villaz' potentiale og givet ham muligheden, så tror jeg ikke han var nået dertil, han er i dag. "Sigt efter stjernerne!"

Forældre er og bliver den største og vigtigste sproglige agent for barnet!

Det kræver også, at forældrene får den hjælp og støtte, de har behov for!

Sari Vähänikkilä

Karlstadmodellen och barn med dövblindhet

Jag heter Sari Vähänikkilä och jobbar sedan ett och ett halvt år tillbaka som kommunikationspedagog på Dövblindteamet i Stockholm.

På min förra arbetsplats Hörselhabiliteringen hade jag en kollega som hade utbildat sig till handledare i Karlstadmodellen och när jag hörde henne berätta om modellen samt deltog i några av hennes nätverksträffar väcktes min nyfikenhet till Karlstadmodellen.

Ju mera jag har fått lära mig om Karlstadmodellens värdegrund, humanistiska människosyn och pedagogiska principer desto mer har jag blivit övertygat om att den här modellen passar mig i mitt arbete med barn med dövblindhet. Och nu som färdig handledare i Karlstadmodellen känner jag att den här utbildningen har gett mig en gedigen grund att stå på i mitt yrkesliv, men också gett mig mycket värdefullt att luta mig mot i det privata.

Karlstadmodellen och barn med dövblindhet

Alla föräldrar har en stark önskan att kunna samspela och kommunicera med sitt barn; också föräldrar som får ett barn med dövblindhet. Jag möter de här föräldrarna och barnen i mitt arbete som kommunikationspedagog på Dövblindteamet i Stockholm och genom Karlstadmodellen har jag hittat ett arbetssätt och ett bra pedagogiskt verktyg att använda vid de mötena. När jag berättar att jag ska bli handledare i Karlstadmodellen, och att jag redan nu använder modellen i mitt arbete, får jag allt som oftast möta frågande miner hos dem som känner till Karlstadmodellen. De kan t.ex. säga att det är ju en språkträningsmodell där man fokuserar på talspråksutveckling. Andra uttrycker undran över hur en språkträningsmodell med ordkort, stavelsegubbar och färgkodning av ordklasser kan vara till hjälp när man arbetar med barn som varken ser eller hör?

Javisst, svarar jag, jag förstår hur ni tänker, men låt mig förklara varför Karlstadmodellen fungerar så bra i mitt arbete. Den humanistiska teorin som Karlstadmodellen grundar sig på är en bra utgångspunkt. Enligt Karlstadmodellen har varje människa ett inbyggt behov av att kommunicera, en vilja att ha kontakt med omvärlden och en önskan att vara subjekt som kan påverka sin egen situation. Alla har det inom sig! En holistisk och humanistisk människosyn är en bra grund i mötet med en person med medfödd dövblindhet. Det handlar om att möta personen som en likvärdig människa, men en människa med speciella förutsättningar för att förhålla sig till den sociala och fysiska omvärlden. Alla vi människor är tänkande, kännande, handlande och meningssökande med samma grundläggande behov. När alla våra fysiska behov som mat, sömn och frånvaro av smärta och obehag är tillgodosedda, så behöver vi något mera för att vi ska trivas och må bra. Det är viktigt för varje människa att bli sedd, lyssnad på och att kunna kommunicera med andra. Genom möten med personer som anstränger sig för att förstå vad vi känner, tänker eller önskar upplever vi oss värdefulla. Det är också viktigt för oss alla att möta utmaningar. Om vi aldrig får göra det får vi heller aldrig uppleva hur det känns att lyckas.

Dövblindhet

Dövblindhet är en kombination av syn- och hörselnedsättning där graden av nedsättning är så allvarlig att syn och hörsel har svårt att kompensera för varandra. Dövblindhet medför därför, i relation till omgivningen, specifika funktionshinder. Den begränsar möjligheten att delta i aktiviteter och begränsar full delaktighet i samhället. Socialt liv, kommunikation, tillgång till information, rumslig orientering och förmågan att röra sig fritt och säkert påverkas. Det taktila sinnet blir viktigt för att kunna kompensera för kombinerad syn- och hörselnedsättning. (Nordisk definition av dövblindhet)

Dövblindhet ser väldigt olika ut hos olika personer beroende på hur allvarlig syn- och hörselnedsättningen är och på de konsekvenser eventuella ytterligare funktionsnedsättningar innebär. Stor betydelse har också om man har medfödd eller förvärvad dövblindhet. Medfödd dövblindhet innebär att dövblindheten har trätt in innan språkutvecklingen har kommit igång;

förvärvat dövblindhet att man redan har ett språk när man drabbas av dövblindhet. Medfödd dövblindhet är först och främst en funktionsnedsättning som påverkar kommunikationsutvecklingen, men den kan också hämma utvecklingen av emotionella, sociala och kognitiva kompetenser och förmågor. Eftersom dövblindhet är ovanligt och därför ofta okänt för föräldrar och andra närstående kring det nyfödda barnet, behöver de närstående stöd och kunskap för att kunna stödja barnets kommunikationsutveckling. De behöver också redskap för att kunna stödja barnets utforskande av världen.

Ett litet barn som är seende och hörande är naturligt kodat till att delta och utveckla kommunikation med sin omgivning. Föräldrarna reagerar intuitivt på barnets uttryck och ger bekräftelse och respons. Dövblindhet medför begränsningar som påverkar barnets uttryck och gör dem svåra för föräldrarna att tolka och bekräfta. Den låga läsbarheten i barnets sätt att förhålla sig till världen och uttrycka sig på skapar ofta osäkerhet hos en annars kompetent förälder. Det kombinerade sinnesbortfallet reducerar barnets tillgång till andra människor och gör att barnet inte är riktat mot andra människor på ett sätt som är naturligt för föräldern att uppfatta och svara på. Därför behöver föräldrarna kunskap om hur man gör.

Det taktila sinnet

Våra fjärrsinnen, syn och hörsel, har en viktig roll i hur vi lär oss att kommunicera. Om vi inte har tillgång till fjärrsinnen måste vi använda våra närsinnen, med andra ord det taktila sinnet (som innefattar beröring och rörelse) samt lukt och smak. Med fjärrsinnen kan vi upptäcka något på avstånd; men med närsinnen kan vi bara uppleva sådant som känns på kroppen eller alldeles i närheten. Personer med dövblindhet kan därför inte lära sig språk genom att observera hur andra kommunicerar sinsemellan, som annars är den vanliga ingången till språket. Det är dock vanligt att det finns hörsel- eller synrester som går att använda som stöd till det taktila sinnet. I en okänd situation blir det dock mycket svårt att säkert uppfatta mening och sammanhang enbart med hjälp av sinnesrest av ett fjärrsinne samt lukt och smak; det taktila sinnet måste till för att kunna uppfatta sammanhangen. Särskilt om man ska lära sig något helt nytt är det taktila sinnet helt nödvändigt; utan taktila sinnet blir nya funktioner inte etablerade på den nivå som barnet har potential till. Syn- och hörselrester kan ofta fungera sporadiskt, beroende på vilken diagnos barnet har och hur väl den sociala och fysiska miljön är tillrättlagd. Det betyder att användande av fjärrsinnena varierar från situation till situation, ofta från en stund till en annan. Därför bör det taktila sinnet användas så mycket som möjligt tillsammans med de andra sinnena. I samspelssituationer är det viktigt att skärma av onödiga ljud och andra störande sinnesintryck i omgivningen. Lika viktigt är det att en samspeelspartner tänker igenom vilken position är bäst för hen så att kommunikationen ska fungera friktionsfritt med tanke på barnets eventuella synfältsinskränkningar eller dålig synskärpa på långt avstånd.

Kompetent kommunikationspartner

Barnet med dövblindhet behöver en kompetent kommunikationspartner för att kunna utvecklas. Utgångspunkten för partnern ska vara en önskan om att vara tillsammans med och skapa en relation till en person som partnern har mycket gemensamt med, men som på vissa sätt är annorlunda. Det är kontakten och samspelet i samvaron som lägger grunden för ömsesidig förståelse och utveckling hos båda. Det kräver att partnern är uppmärksam och lyssnande så att hen uppfattar, bekräftar, tolkar och svarar på de uttryck som barnet med dövblindhet kommer med. Alla har behov av att uppleva att man är värd att bli lyssnad på, att den andre är intresserad av den man är och vad man gör, och försöker förstå. Detta skapar motivationen till att villja delta i samspel och kommunicera.

Sättet som personer med medfödd dövblindhet uttrycker sig på kan vara kroppsliga uttryck som har egna upplevelser som grund. Det kan också vara tecken som är inlärd i samspel med en partner under gemensamma upplevelser. För att partnern ska förstå vad en person med medfödd dövblindhet menar med de kroppsliga rörelserna, gesterna och tecknen, måste hen i de flesta fall veta i vilket sammanhang som uttrycken uppstod. Som delaktig i situationen är det lättare att känna igen uttryck och uppfatta dem som meningsfulla. Det är inte alltid de stora upplevelserna som sätter spår; det kan lika gärna vara små vardagliga händelser där partnern engagerar sig känslomässigt i det som personen med dövblindhet är upptagen av.

De flesta personer med medfödd dövblindhet använder kroppen och händerna när de uttrycker något eller avläser vad partnern uttrycker. "Talar- och lyssnarhänder" eller "talar- och lyssnarpositioner" är begrepp som används. När parterna använder tecken eller gester kan den som avläser ha händerna lätt ovanpå händerna på den som uttrycker något. På liknande sätt kan en person med dövblindhet avläsa andras handlingar och kroppsliga uttryck med andra delar av kroppen, t.ex. med foten eller överarmen. Genom att taktilt avläsa och bekräfta det personen med dövblindhet gör eller uttrycker kan vi visa att vi lyssnar. När händerna skiftar position på detta sätt blir det tydligt vem som talar och vem som lyssnar i samtalet.

I en samspelssituation är det viktigt att utgå från vad barnet med medfödd dövblindhet är upptagen och intresserad av, samt från barnets samspels- och kommunikationskompetens. Att bearbeta det man har varit med om i en samspelssituation kan ta lång tid för barnet särskilt om barnet har fått informationen enbart genom det taktila sinnet. Det är viktigt att sänka tempot i samspelet och ge tid för barnet att uppfatta, bearbeta och svara. I ett samspel är båda parter aktiva och tar initiativ till innehållet i det gemensamma agerandet eller samtalet. Det är viktigt att ha lika stor uppmärksamhet och förväntan på att barnet med medfödd dövblindhet ska ta initiativ som att barnet ska svara på partnerns initiativ. Det är viktigt att se barnet som kompetent och aktiv i sin egen kommunikationsutveckling.

Karlstadmodellens pedagogiska principer

Under tiden jag har arbetat med barn med dövblindhet har jag sökt efter en modell som jag skulle kunna använda i mitt arbete; i Karlstadmodellen hittade jag den strukturen och de ramarna som jag har letat efter. Karlstadmodellen är en språkträningsmodell inom vilken jag kan använda de metoder och material som jag upplever är ändamålsenliga i arbetet med barn med medfödd dövblindhet.

De fem pedagogiska principerna som är grunden i språkträningen enligt Karlstadmodellen är *empowerment*, *tydliggörande*, *kontinuitet*, *steget före* samt *struktur*. De här principerna fungerar som en mycket bra grund i mitt arbete.

- *Empowerment*, som innebär att maktgöra en annan person, är syftet med både nätverksarbetet, som jag i nästa kapitel skriver mera om, och arbetet med varje enskilt barn.
- *Tydliggörande* är naturligtvis viktigt i kommunikationsträningen; det kan handla om att man i samspelssituationer använder både taktila symboler (t.ex. en sked när det är dags att äta) och taktila tecken för att tydliggöra för barnet. Det är också viktigt att det taktila tecknets handform (artikulator), rörelse (artikulation) och tecknets placering (artikulationsställe) blir tydliga för barnet att avläsa. Detta åstadkommer man genom att ha en distinkt början och ett distinkt slut på tecknet och genom att tecknet görs långsamt (barnet ges tillfälle att utforska t.ex. handformen taktilt) samt att tecknen repeteras flera gånger.
- *Kontinuitet* är ett avgörande begrepp i språkträning med ett barn med medfödd dövblindhet. Det är viktigt att hela barnets omgivning har kunskap om barnets kommunikationssätt; alla de arenor barnet befinner sig i har behov av kompetenta personer som kan föra barnets utveckling framåt.
- Att vara *Steget före* innebär att man i nätverket gör en kartläggning av var barnet befinner sig kommunikationsmässigt och gör en gemensam planering med lämpliga övningar för att kunna hjälpa barnet vidare. Man sätter upp mål i små steg utifrån regelbunden utvärdering av barnets utveckling. Det är viktigt att inte underskatta barnet.
- Tydlig *struktur* genomsyrar hela Karlstadmodellen; struktur i nätverksarbetet ger trygghet för deltagarna; struktur i språkträningen gör att barnets utveckling går framåt.

Leif, pappa till Hampus som har dövblindhet:

När vi först fick veta om Hampus situation kände vi oss oerhört vilsna. Vi fick chansen att börja med teckenspråk, men märkte ganska snabbt att det inte riktigt passar honom och det kändes inte riktigt som ett bra sätt att skapa en bra och stabil kommunikation med honom. Teckenspråket är "enbart" ett annat språk, ett språk som ersätter tal. Det som saknades var en mer färdig förståelse för de funktionsnedsättningar som drabbar Hampus och som inte bara handlar om språkbrist och språkförmåga. Det som vi saknade hittade vi Karlstadmodellen. Karlstadmodellen har gett oss verktyg att kommunicera med Hampus och nå honom på ett sätt som vi inte hade kunnat med bara teckenspråk. Karlstadmodellen har även hjälpt oss att förstå Hampus bättre och djupare och därmed blivit en grund och en bas för vår relation och kommunikation.

Nätverk

Ett av Karlstadmodellens pedagogiska verktyg är nätverket. Nätverkets syfte är att mobilisera egenkraft hos deltagarna (*empowerment*), att generera positiv energi samt att stödja och avlasta familjen. Ett annat viktigt syfte är att säkra långsiktigt stöd till utveckling och välbefinnande till barnet i daglig miljö och med kontinuitet över tid. Ett vanligt tillvägagångssätt är att nätverket träffas en gång varje månad under cirka en timme. Det ger alla i nätverket ett tillfälle att kontinuerligt bedöma kunskaper och färdigheter hos barnet som språktränar och att pröva nya övningar. Dessa kan sedan överföras till de sociala arenor som tillhör barnets vardagsliv.

För föräldrar till barn med dövblindhet är nätverksarbete enligt min erfarenhet mycket givande. Nätverket består av personer som föräldrarna själva har valt att bjuda in. Det är personer som föräldrarna upplever som viktiga för dem själva men också för barnet. Kanske det viktigaste av allt är att också barnet är viktigt för alla i nätverket; alla är engagerade i att lära sig mera om barnet och barnets sätt att kommunicera. En förutsättning för välfungerande nätverk är att det finns med åtminstone en person som har gedigen kunskap inom dövblindområdet. Detta eftersom kommunikationsutveckling kan ske på ett så annorlunda sätt hos ett barn med dövblindhet jämfört med ett barn som både ser och hör. Samtidigt är naturligtvis föräldrarna de viktigaste personerna i barnets nätverk; det är föräldrarna som känner sitt barn bäst, tillbringar mest tid med barnet och kan med stöd av de andra i nätverket lära sig se och bekräfta barnets signaler och uttryck. Föräldrar till barn med dövblindhet känner ofta att det är väldigt få personer utanför närmaste familjen som är engagerade i barnets utveckling; nätverket gör att engagemanget och kunskapen sprids till flera.

Leif, pappa till Hampus som har dövblindhet:

Vi är övertygade om att vi skulle ha hittat ett sätt att kommunicera med Hampus även om vi inte hade fått möjligheten att jobba med denna pedagogiska modell, men Karlstadmodellen har gett oss en stark struktur som vi alltid kan luta oss tillbaka på. Den största styrkan i Karlstadmodellen är nätverket och hur stöttande och givande deltagarna i nätverket är för oss föräldrar med sina olika perspektiv och erfarenheter.

Språkträning med ett barn med medfödd dövblindhet

Jag har tampats med frågan om var det är bäst att börja när föräldrar med ett barn med dövblindhet önskar stöd kring barnets språkutveckling. Svaret är att börja med pragmatiken, precis som med vilket barn som helst. Pragmatik är grunden i språkutvecklingen; språket i bruk. För ett barn med dövblindhet är det viktigt att lära sig att uttrycka sin vilja, sina behov och önskemål. Att lära sig turtagning i samtalet och att komma med initiativ till samtalsämne. Här följer en lathund med några exempel på övningar vars syfte är att utveckla barnets pragmatiska förmågor:

Pragmatik	Mål	Metod
Dialogstruktur Topic	Att de vuxna fångar och upp-rätthåller B:s uppmärksamhet i samtalssituation. Att de vuxna uppmärksammar, lyssnar, ser och känner B:s viljeyttringar och försöker utveckla dem till dialog. Att B använder talarpositionen med händerna. Att B tar initiativ i samtalet. Att B visar när hen vill att samtalet fortsätter eller när hen vill att man byter samtalsämne. Att B får förståelse för tecknet MER.	Skapa kontakt med hjälp av B:s taktila persontecken samt auditivt. Behåll den taktila kontakten genom hela samtalet. Upprepa B:s gester taktilt och visa intresse, vänta på fortsättning utan att styra. Var följsam i det taktila samspelet. När du har tecknat färdigt, ändra dina händer till lyssnarposition, ge B tid. Att de vuxna genom att samtala kring ett ämne (med taktila tecken + tal) med B med mycket repetition skapar förståelse hos B att hen kan styra hur länge situationen pågår. Vuxna måste vara mycket lyhörda för B:s signaler, bekräfta dem, övertolka, förhandla.

Att utöka sitt ord- eller teckenförråd och att få förståelse för olika begrepp är viktiga mål i språkträningen. Nästa lathund visar exempel på hur man kan jobba med ordförrådet (lexikon) med barnet:

Lexikon	Mål	Metod
	Att B får förståelse för tecknen STOPP och VÄNTA Att vuxna utökar sitt taktila teckenförråd så att man kan berätta för B vad som händer runtomkring hen. Att vuxna är överens om vilka yttringar B använder.	Alla vuxna kring B använder de taktila tecknen STOPP och VÄNTA när B vänder sig bort från samtalspartnern. Det gör man för att bekräfta att man förstår att B behöver en paus i samspelet eller uttrycker NEJ. Vi går igenom nya tecken på nätverksträffen och ändrar dem gemensamt till passande taktil form. Upprepa B:s yttringar tillsammans med hen och lägg till konventionella taktila tecken.

Många barn med synnedsättning är rädda om sina händer, samtidigt som händerna är viktiga verktyg när barnet med medfödd dövblindhet utvecklar sin taktila språklighet och får en uppfattning av världen runtomkring. Övningar som stimulerar det taktila sinnet och uppmuntrar till taktil utforskande av den fysiska miljön är självklara att ha med i en lathund. Taktil stimulering kan vara ett sätt att göra barnet både mera medveten om sin egen kropp och också mera benägen att använda händerna och fötterna till utforskning. Här följer några exempel på hur man kan jobba med barnets taktilitet:

Taktilitet	Mål	Metod
Lära känna kroppen	Att B blir mera medveten om sina armar och händer och vågar utforska taktilt.	Taktil stimulering av armar, händer och fötter, minst en gång per dag både i skolan och hemma. B får känna på olika material (vattenpärlor, ris, bönor, sand, makaroner osv.) i en skål eller låda. Gemensam lustfull utforskning. Stimulering av händer och fötter i fotbad.
Taktila övningar	Att utöka och stimulera taktilitet i händerna och fötterna.	
Taktila övningar	Att uppmuntra B:s nyfikenhet att utforska taktilt.	Utforska rummen hemma och i skolan. Delad, gemensam utforskning, gärna på nya spännande sätt.
	Att känna igen olika handformer: knuten och öppen hand, pek- och sprethand, b-, j- och a-hand och spelande fingrar.	B ges möjlighet att känna ordentligt på handen från olika håll. Peka och ta ut riktning. Taktil pekning hand under hand eller visa riktning med hela kroppen.

Eftersom det krävs total koncentration från partnern att kommunicera och samspela med barnet med dövblindhet är det bra att direkt från början filma mycket. När man analyserar filmerna efteråt upptäcker man signaler och uttryck hos barnet som man inte lade märke till under själva samspelssituationen. T.ex. kan man upptäcka att barnet gör en berörrelse eller en grimas som svar på partnerns fråga eller kommentar och då kan partnern nästa gång när samma rörelse eller grimas uppkommer bekräfta den som kommunikativ handling.

Slutord

Alla föräldrar har en stark önskan att kunna samspela och kommunicera med sitt barn, önskan är inte mindre stark hos föräldrar som får ett barn med dövblindhet. Karlstadmodellen erbjuder med sina pedagogiska principer och sin övertygelse om att alla människor har rätt till ett språk och en inbyggd vilja att kommunicera en bra grund att stå på för den som ger föräldrarna stöd på resan mot att barnet med dövblindhet får en röst.

Leif, pappa till Hampus som har dövblindhet:

Hampus mamma och jag kommer att fortsätta att använda strukturen och pedagogiken vi har lärt oss från Karlstadmodellen i vår relation och kommunikation med Hampus och ser detta som något för livet för oss alla.

Therese Persson

Elsa ska ha rätt att välja!

Mitt namn är Therese Persson. För närvarande är jag tjänstledig och studerar till förskollärare. Innan studierna har jag arbetat tolv år som elevassistent på grundsärskolan med inriktning ämnesområden.

Goda samtal och barns rätt till språk var något som jag tidigt började intressera mig för och reflektera över. Det fick däremot en helt annan innebörd då jag träffade en handledare i Karlstadmodellen. Hon fick mig att inse hur kompetenta barn är och hur vi kan hjälpa dem att bli demokratiska medborgare. Handledarutbildningen blev därmed en självklar väg i min kompetensutveckling.

Under utbildningens gång har jag fördjupat mig i frågor om barns perspektiv, delaktighet och inflytande. Du kommer att få läsa en sammanfattning av mina tankar och reflektioner om detta med koppling till litteratur, lagar och styrdokument. Du kommer inte läsa en text som beskriver Karlstadmodellen som modell varken på ett teoretiskt plan eller metodiskt. Det är en text där jag som blivande handledare i Karlstadmodellen vill förmedla dess värdegrund. Jag vill ge exempel från förskolans vardag för att du ska kunna relatera och reflektera. Hur gör du? Hur gör dina kollegor? Och framförallt, hur gör barnen?

Min förhoppning är att du, liksom jag efter mitt möte med Karlstadmodellen, ska förstå vikten av egna aktiva val. Oavsett vilka språkliga förutsättningar barnen har är de kompetenta nog att göra egna personliga val och bli demokratiska medborgare.

Elsa ska ha rätt att välja!

Det har varit samling på förskolan och i övergången till nästa aktivitet, den fria leken, får barnen berätta vad de vill göra. De flesta av barnen väljer snabbt vad de vill leka med. Kvar sitter Elsa tillsammans med förskolläraren. Elsa är fyra år och har en grav språkstörning. Hon har också vissa motoriska svårigheter vilket gör att hon behöver stöttning i transporten mellan olika aktiviteter. Förskolan har anpassat bildkommunikation i form av kommunikationskort till henne för att hon ska kunna uttrycka sig och göra egna val. Nu håller förskolläraren en kommunikationskarta med tema lek framför Elsa för att hon ska kunna välja själv som de andra barnen. Elsa tittar på barnen som brottas i kuddrummet och tänker att det hade varit det bästa valet. På kartan finns dock ingen brottningsaktivitet att välja på. Hon pekar på rolleken i förhoppning om att förskolläraren ska förstå. Hon tar henne i handen och leder in henne till "lägenheten" där barnen leker mamma, pappa, barn. Förskolläraren är nöjd med Elsas utveckling av egna val.

Jag vill påstå att personalen på Elsas förskola har tillverkat ett kommunikationshjälpmedel som ska vara personligt anpassat och motiverande för Elsa att använda. De har av ren godhet utgått från Elsas intressen och vad hon brukar leka med. Möjligen har de lagt till några extra aktiviteter i tanke att fylla ut rutorna eller i bästa fall för att erbjuda henne nya möjligheter i leksituationen. Personalen har makten att göra valen för vilka lekar som ska lekas på förskolan. De har också ett tolkningsföreträde när de väljer vilka personliga intressen Elsa har. När jag analyserar kartan nedan ser jag lekar som faller inom normerna för förskolan. Brottnings-, jaga-lekar och andra lekar av "vild karaktär" lyser med sin frånvaro.

Foto: Google (Mariaslekrum)

Vad jag ställer mig frågande till och också vill väcka funderingar om, är om Elsa verkligen har gjort ett personligt val. Hon gör ett aktivt val och pekar själv utifrån det som finns att välja på. Men är det personligt? Valen hon önskar saknas på kartan - kartan som personalen konstruerat efter förskolans normer och enligt en tolkning av Elsas nuvarande intressen.

Det här är en mycket vanlig sammansättning av bilder för lek på många kommunikations-kartor i förskolan. En uppsjö av kartor finns färdiga för utskrift på Internet vilka många förskolor använder

flitigt idag. Alternativen blir generella och inte minst enligt rådande normer. Hur ska vi då hjälpa ett barn som Elsa i sin språk- och lekutveckling om bildalternativen är begränsade och/eller generella? Om vi bara utformar kartorna efter det vi tror att Elsa känner till och tycker om, hur ska hon någonsin kunna utöka sitt ordförråd, sina upplevelser och intressen?

Idag har de flesta hört om barns rättigheter till språk och därmed skulle Elsas rätt att välja kunna ses som en självklarhet. Vad jag däremot befارar är att "barns rätt till språk" är en mening som används utan eftertanke och reflektion om innebörden. Om Elsa ska ha rätt att välja innebär det att hon är en del i en demokrati och har möjligheten att påverka. Det innebär också att vi andra runt Elsa ansvarar för att inta andra perspektiv än vårt eget för att förstå vad hon vill och behöver. Dessutom krävs en kunskap om Elsas rättigheter i de styrdokument och lagar som råder. Stora frågor om hur, när, var och vad vi gör för Elsa och hennes språkutveckling måste lyftas – och inte minst, varför?

Delaktighet och inflytande

Delaktighet och inflytande används ofta synonymt men jag anser att det finns en anledning att skilja begreppen åt. Med koppling till Elsa handlar delaktighet enligt mig om att hon får ta del av det någon annan, personalen i det här fallet, bestämt. Delaktighet kan alla uppnå mer eller mindre, men att ha inflytande över sin tillvaro betyder för mig något helt annat. I Elsas fall skulle inflytande betyda att hon kan påverka sina bilder från start. Eva Ärlemalm-Hagsér (2008) skriver att delaktighet och inflytande är en demokratisk rättighet för alla barn. Det innebär att barnet ska få uttrycka sin åsikt och aktivt få påverka sin förskolevardag. Vidare menar hon att det är när vi lyssnar på barnen som deras perspektiv synliggörs och de vuxnas förgivettagande utmanas och utvecklas.

Jag har ofta fått intrycket när jag varit i förskolan att personalen generellt ser barns delaktighet och inflytande som ett egenbestämmande vilket leder till kaos. Jag vill påstå att delaktighet och inflytande inte betyder att barnet ska bestämma allting själv. Elsa är inte kapabel till att ta alla beslut som krävs i hennes vardag, men hon har rätt att påverka och erbjudas situationer där egna personliga val är möjliga.

Delaktighet och inflytande är begrepp som väcker mycket känslor och diskussioner i arbetslagen i förskolan. Samtidigt förklarar läroplanen för förskolan, *Lpfö18*, inledande att utbildningen ska genomsyras av ett demokratiskt arbetssätt från tidiga åldrar. Det står även att barnen har rätt till delaktighet och inflytande för att bli medvetna om sina rättigheter (Skolverket, 2018). Om inte Elsa får möjligheten att vara med i demokratiska beslut i vardagen blir det en omöjlighet att få förståelse och känsla för vad det innebär. På samma vis kan hon aldrig bli medveten om sina rättigheter om vi inte låter henne påverka vardagliga beslut.

Perspektiv

Vid tillverkningen av bildkommunikation krävs det att man som producent har förmågan att inta olika perspektiv. Begreppet *barnperspektiv* används ofta och handlar om vuxnas syn på vad barn vill och behöver. Ur ett barnperspektiv har man alltså inte frågat barnet, utan utgått från egen tolkning. De flesta lagar och styrdokument är skrivna ur ett barnperspektiv. När bildkartan blir generellt tillverkad och inte personligt anpassad till verksamheten eller enligt barnens behov och önskemål görs den ur ett barnperspektiv. Ett *barns perspektiv* utgår däremot från barnet självt och vad det upplever. Ur barnens perspektiv tar man hänsyn till vad barnen verkligen leker och vill välja på. Brottnings- och jagalekar hade varit en valmöjlighet på bildkartan och inte ett hinder eftersom man ur barnens perspektiv ser att det intresserar barnen. För att förstå det krävs deltagande och utforskande vuxna som upptäcker behoven.

Att det finns alternativ behöver inte nödvändigtvis betyda att man alltid ska få som man vill – men att få önska och välja är ändå en rättighet. Vi måste våga ge Elsa val att som inte är genomförbara i

stunden, precis som vi får göra till hennes andra kompisar i fyraårsåldern. Att få lära sig att förhandla är en viktig del i Elsas språkliga utveckling vilken hon berövas om hon ständigt ställs inför val som är genomförbara. Jag menar att vi hade kunnat ge Elsa möjligheten att förhandla och göra *personliga* val om brottningsfanns med på kartan. Genomförbart eller ej - jag vill tro att hon hade blivit nöjdare av att bli nekad aktiviteten och få en förklaring till varför, än att bli missförstådd och ledd till något helt annat.

Elsa kommer aldrig att välja något hon inte vet om eller ser. Genom perspektivtagande måste vi därför ansvara för att synliggöra det osynliga för Elsa. Det innebär att vara en viktig vuxen som kan förstå hennes perspektiv och utmana henne både i sin språk- och lekutveckling. Det innebär också att låta henne prova saker hon aldrig provat. En mångfald av material, miljö och uttryckssätt främjar Elsas utveckling och lärande.

Rättigheter

I *Lpfö18* kan man läsa att förskolan ska erbjuda Elsa kommunikation på flera olika sätt. Om hon vill, önskar och behöver ska hennes språkutveckling kunna stöttas av det svenska teckenspråket. Vidare står också att hon själv ska kunna initiera till lek och ha möjlighet att delta i gemensamma lekar utifrån förmåga (Skolverket, 2018).

I Barnkonventionen står i artikel 12 och 13 att Elsa har rätt att uttrycka sina åsikter, om ej verbalt ska andra uttrycksformer presenteras och möjliggöras. Hennes deltagande och rätt till val av fri lek stärks i artikel 31 (Unicef, 2009).

I Diskrimineringslagen §4 under rubriken om "direkt diskriminering" och "bristande tillgänglighet" kan vi se att Elsa tydligt diskrimineras om hon inte tilldelas rätten att göra egna personliga val (SFS 2008:567). Främst för att hon inte har möjligheten (tillgängligheten) att välja på ett likvärdigt sätt som sina vänner.

Sammanfattning

Jag menar inte att framställa bildkommunikationen som ett begränsande hjälpmedel för språkträning och kommunikation, tvärtom ser jag det som ett mycket bra komplement. Jag vill dock understryka att den ska vara kompletterande till andra uttryckssätt. För optimal språkträning krävs multimodal kommunikation; med tal, tecken, bilder och gärna estetiska uttryckssätt. Det krävs att personalen måste lyfta blicken från bilderna och se över andra sätt att kommunicera med Elsa på.

Ett kommunikationshjälpmedel blir ur mina ögon sett ett gott hjälpmedel när producenten ställt sig frågan och reflekterat om det är gjort utifrån barnets perspektiv. När vi tillverkar kommunikationskort är det viktigt att ha i åtanke att barnet får vara kompetent och språkligt inom de ramar vi tillåter. Vi kan med andra ord påverka barnets språk- och lekutveckling genom valet av bilder. När vi inför lekar av vild karaktär på Elsas kommunikationskarta behöver vi vara medvetna om och förberedda på att hon kommer att göra val som inte alltid är genomförbara. Precis som för resterande barn i gruppen kommer vi att behöva förhandla även med Elsa. Men jag återkommer till att värdet av att få önska trots att svaret blir nej just den gången, är större än att inte få önska alls. Det är också viktigt att förklara varför och ge Elsa utrymme och möjlighet att svara. Elsa ska också ha lika stor rätt till förhandling som de andra barnen i gruppen. När det verbala språket fattas behöver vi därför tänka i nya banor, kanske även här lyfta blicken från bilderna och fundera över hur vi ska göra det möjligt.

Vi har många lagar och styrdokument som talar för Elsas rätt till att göra egna val. Det är inte förrän vi förstår dem på djupet – och ställer oss de viktiga frågorna om hur, när, var, vad och varför Elsas språk- och lekutveckling ska ske som det riktiga arbetet kan börja. Barnkonventionen används numer flitigt på förskolorna i Sverige, då den blev lag från och med 1 januari 2020. *Barns rätt till språk* börjar synliggöras och diskuteras i arbetslagen. Jag vill tro att det kan generera i en positiv utveckling av

framförallt de vuxnas medvetenhet om barnens rätt till språk. Vi måste förstå det själva och se det som meningsfullt, för att kunna göra det meningsfullt för barnen.

Referenser

SFS 2008:567 Diskrimineringslag. Stockholm: Kulturdepartementet.
Skolverket. (2018). *Läroplanen för förskolan. Lpfö18*. Stockholm: Skolverket
UNICEF Sverige (2009). *Barnkonventionen: FN:s konvention om barnets rättigheter*. Stockholm: UNICEF Sverige
Ärlemalm-Hagsér, E. (2008). Skogen som pedagogisk praktik ur ett genusperspektiv. I Sandberg, A. (red.). *Miljöer för lek, lärande och samspel*. Lund: Studentlitteratur

Noter till Majbritt Sloth Rasmussens text

ⁱ Karlstadmodellen

Karlstadsmodellen er en dynamisk model til sprogtræning. Modellen er udviklet i Sverige siden slutningen af 1970 –erne under ledelse af Irene Johanson - professor i fonetik og specialpædagogik. Modellen er udviklet i et samarbejde mellem forældre, personale i børnehave/skole og forskellige forskere tilknyttet Umeå universitet, Karlstads universitet/Højskole, Karolinska Universitets sygehus og Statspæd. Udvikling af modellen fortsætter i takt med nye erfaringer, nye samarbejdspartnere og ny viden.

ⁱⁱ Medierende - et udtryk der er hentet fra Reuven Feuersteins læringsteori. Medierende i denne sammenhæng betyder at den voksne tilpasser sin interaktion med barnet i læringsprocessen og kun understøtter lige præcis så meget at barnet kommer videre af egen kraft.

ⁱⁱⁱ Familiecentreret betyder at familien ses som en vigtig ressource i barnets sprogtræning. Familien og nære personer omkring barnet mødes i et sprogetværk ca. hver 6-8 uge.

^{iv} TTT - Tegn Til Tale er en organiseret forenklet tegnsprogsform, hvor der primært bruges tegn for de meningsbærende ord, for at supplere og understøtte talesproget.

^v I Karlstadmodellen anvendes det svenske ord 'Lathund' (Doven hund) om det træningsfokus der kontinuerligt aftales i netværket og nedskrives i en plan for kommende periode. På dansk anvendes mest udtrykket Periodeplan - men mange har også taget det svenske udtryk til sig og siger Lathund.

^{vi} ZNU betyder 'Zonen for Nærmeste Udvikling' og stammer fra Vygotskys læringsteori. Det er feltet mellem det barnet kan klare alene og hvad det kan klare med hjælp og er den potentiale og optimale zone for udvikling og læring. På svensk bruges udtrykket 'den proximale zone'

Referencer:

Obligatorisk Litteratur og udleveret Kompendie fra Karlstad Vejleder uddannelsen 2017-2020
www.karlstadmodellen.se
FN Menneskerettigheds Erklæring
FN's Konvention om barnets rettigheder, Det centrale handicapråd, 2008
Irene Johanssons bøger:
Sprog og delagtighed, Karianne Hjørnevik Nes og Irene Johansson, 2019, InfoVest Forlag (dansk oversættelse)
Performativ kommunikation, 2011, Specialpædagogisk forlag (dansk oversættelse)
Sprogudvikling hos handicappede Børn, Ordstadium samt Enkel grammatik. 1996. E-bogsudgaver, 2016, Special-pædagogisk forlag (dansk oversættelse)
Tale og Sprogtræning i Babblarnes Verden, 2016, Hattens Forlag, Sverige
Udbygget grammatik, 2006, Hattens forlag, Sverige